

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

JUNI/JULI 1986 NUMMER 6/7

Indhold

Knud Fanø: Christian Stenz	169
Peter Chr. Iversen: Skoleindberetningerne fra Nr. Rangstrup herred 1789	171
Urban Schrøder: Hjorteskydning i Haderslev 1837	178
Anne-Helene Michelsen: Bag de gamle døre	185
Bjørn Svensson: Grænselinien bagmænd	191
Torben Glahn: Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig. Istedløvens afsløring	194
H. P. Jensen: Søren Steen og hans tid på Hyrup Hede	196
Rasmus Callesen: Rasmus Callesens erindringer 1877-1892	199
Kalfatreredskabet var en økse	204
L. R. Lassen: Min konfirmandrejse for 67 år siden	205
Chr. Madsen: Et boel i Oksbøl	208
Tove M. Jensen: Christen Hansens testamente	214
Anne Marie Lebech Sørensen: Lebeck-Lebæk-Lebech	219
Hans A. Petersen: En beslutning for livet	223
Boganmeldelser	224
Grænselandsdagbog	233
Redaktionel slutbemærkning til læserne	240

Slægtshistoriske undersøgelser

udføres over hele landet.

Samvittighedsfuldt, personligt arbejde og reel afregningsform, der ikke vælter budgettet.

Uwe Thomsen, Frilandsvej 10, 6270 Tønder. Tlf. (04) 72 22 25

Haderslev museum

Udstilling 21.6.-31.8.1986:

Særudstilling: »Kunsten på kroppen«

Om tatovering som kropskunst. Arrangeret af Søren Nancke-Krog.

Hver onsdag kl. 19.30 i tiden 25.6.-30.7. er der sommeraften på museet. Der er folkedans, visesang og meget andet, og der sælges forfriskninger.

Haderslev Museum Dalgade 7. Telefon 04-52 75 66.

Åbent: Tirsdag til fredag 10.00-17.00

Lørdag og søndag 12.00-17.00.

Mandag lukket.

Virksomheds- og foreningshistorie, jubilæumsskrifter etc.

Få først et tilbud fra

Forlaget SLUSEN

Postbox 75

6270 Tønder . Tlf. (04) 72 22 25

Sønderjysk Månedsskrift indtales på bånd og kan lånes på bibliotekerne.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 9,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT's redaktion:

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Hel eller delvis gengivelse af indholdet i Sønderjysk Månedsskrift må kun ske med redaktionens skriftlige tilladelse.

Retskrivning i Sønderjysk Månedsskrift bestemmes med hensyn til stednavne af den pågældende forfatter, eksempelvis Aabenraa eller Åbenrå, Aabølling eller Åbølling.

Christian Stenz 14.11.1909 - 29.4.1986
1929-30 Askov Højskole.
Dim. 1935 Tønder Seminarium.
1936-41 Lærer i Ladelund.
1941-45 Lærer i Nr. Hostrup.
1945-49 Lærer i Vesby
1949-57 Chr. Paulsen-Skolen.
1957-76 Rugkobbelskolen.
1949-81 Redaktør af Sønderjysk Månedsskrift.

Christian Stenz

Den 29. april afgik det mangeårige medlem af Sønderjysk Månedsskrifts redaktion, fhv. viceskoleinspektør Chr. Stenz, ved døden.

Chr. Stenz var født den 14. november 1909 som søn af gårdejer Søren Stenz og hustru Elise, født Waaben, i Kondrup ved Randers.

Efter afsluttet folkeskolegang arbejdede Stenz i tre år ved landbruget og blev derefter i vinteren 1929-30 elev på Askov Højskole.

Det var under opholdet her, han traf beslutningen om at uddanne sig på Tønder Statsseminarium. Her traf han snart sin

Ingeborg. Det unge par erindres af en samtidig gymnasiast på grund af deres ranke og livsglade færden i byen og fra aftenerne i Tønder Læse- og Ungdomsforening, hvor Stenz var bestyrelsesmedlem i tiden 1932-35, utvivlsomt håndplukket af foreningens formand, overlærer Th. Roust.

Stenz oplevede grænsebyen i de år, hvor den nationale brydning netop i Tønder var meget kraftig. Igennem sin onkel, forpagter Petersen, Røj, fik han kontakt til egnens befolkning i videre udstrækning end en seminarieelev normalt kunne få, og på seminariet bidrog Claus Eskildsen stærkt til at give ham indblik i grænselandets hi-

storie; han deltog i Eskildsens undersøgelsesarbejde vedrørende Sydslesvig og i hans ekskursioner syd for grænsen og oplevede fremkomsten af »Dansk Grænselære« på nærmeste hold.

Chr. Stenz fik sin første ansættelse som lærer i et af de gamle nordlige grænsesogne Vejstrup og var derefter i 1936-41 lærer ved Ladelund danske skole. I 1941 flyttede familien under indtryk af Gestapos interesse for den nordfor grænsen til Nørre Hostrup, hvor virket strakte sig, til Stenz efter befrielsen vendte tilbage til Sydslesvig, nu som skoleleder ved den nyoprettede skole i Vesby.

I Nørre Hostrup-tiden blev Stenz stærkt impliceret i såvel foreningsarbejde som modstandskamp, men nåede samtidig at afslutte faglærereksamen i historie. Vesbytiden stillede store krav til ægteparret i retning af initiativ og gæstfrihed, men har man mødt dem der, er det næppe forkert at mene, at det har været en af de bedste perioder i ægteparrets liv.

Fra 1949-57 var begge knyttet til Chr. Paulsen-Skolen i Flensborg, hvor Stenz i 1951 blev viceskoleinspektør. I 1957 flyttede ægteparret til Rugkobbelskolen i Aabenraa, hvor Stenz var viceskoleinspektør fra 1962 til han i 1976 tog sin afsked.

Stenz havde i sin seminarietid været medstifter af Konservativ Ungdom i Tønder. Efter sin tilbagevenden til Nordslesvig var han ved folketingsvalgene fra 1964-1971 opstillet som kandidat for Det konservative Folkeparti i Tønder og Løgumklosterkredsen. I 1970-74 var han medlem af Sønderjyllands Amtsråd. Hans politiske interesse afspejlede sig samtidig i kyndige, politiske kommentarer i dagbladene, ligesom han i Sønderjysk Månedsskrift var kommentator af valgene nord og syd for grænsen.

Christian Stenz var i 1949 blevet medlem af redaktionsudvalget for Sønderjysk Månedsskrift og i 1950 medlem af Histo-

risk Samfunds styrelse, hvor han i 1957 blev sekretær og senere næstformand. I de to funktioner udførte han især et stort arbejde ved tilrettelæggelse og gennemførelse af de store egnsvandring.

Chr. Stenz blev i Historisk Samfunds styrelse til 1981. Ved sin afgang udnævntes han til æresmedlem af foreningen som påskønnelse af de 31 års arbejde.

Stenz' første offentliggjorte historiske bidrag var artiklen »Det danske sprogs stilling i Mellemslesvig i 1946« i Sønderjyske Årbøger, 1947, en undersøgelse han videreførte i Sprogforeningens årsberetning 1955-56. For 1947-artiklen modtog han Dansk Historisk Fællesforenings fornemme årbogspris.

I 1958 udgav Stenz, der også på organisatorisk plan søgte at fremme historieundervisningen i folkeskolen, på Danskerens forlag en Sønderjyllands historie, der er blevet stærkt anvendt, især i forbindelse med lejrskolearbejde. – På den store sognehistorie om Bov sogn, 1969, satte han sit præg som medredaktør. Til månedsskriftet var Stenz en flittig skribent, hvad et halvt hundrede artikler fra hans hånd vidner om.

I 1982 kunne Historisk Samfund for Sønderjylland udgive hans erindringsbilleder »Dansk lærer i grænselandet«, dækkende tiden 1930-49. Udover at give et væld af oplysninger om udviklingen i de sogne og forhold til de mennesker, Stenz fik tilknytning til, vil bogen stå som et vidnesbyrd om det lune og den sans for anekdoten, han var i besiddelse af.

I de senere år satte helbredet grænser for Stenz' aktivitet, men til det sidste søgte han at opretholde kontakt til de mennesker, han havde arbejdet sammen med. – De vil erindre Christian Stenz både for hans værd og holdning som menneske og for hans indsats her i grænselandet.

Knud Fanø

Skoleindberetningerne fra Nr. Rangstrup herred 1789

VED PETER KR. IVERSEN

Indberetningerne vedrørende skolevæsenets forhold i henholdsvis Møgeltønder birk og Lø herred er tidligere blevet publiceret i Sønderjysk Månedsskrift 1984, s. 90-98 og 1985, s. 183-189. Fra Møgeltønder birk er der længere beskrivelser ikke blot af selve skolevæsenet, men også andre, især sociale forhold belyses. Fra sognene i Lø herred er beretningerne knappe, men dog oplysende. Fra Nr. Rangstrup herreds fem sogne: Ager-skov, Bevtoft, Branderup, Tislund og Toftlund er indberetningerne vel ikke så udførlige som for Møgeltønder birks vedkommende, men er dog mere omfattende end Lø herreds og giver oplysninger om adskilligt andet end skolevæsenet, omend mere indirekte. De syv spørgsmål, som kommissionen stiller og som der skal svares på, lød således:¹ 1) Hvor mange skoler er der i hvert sogn og hvor mange skolebørn over 5 år? 2) Hvor stor er afstanden fra de længst bortliggende gårde og huse til skolen, hvorledes er skolevejenes beskaffenhed og – lidt umotiveret i denne forbindelse – hvor stor er skoleholderens årlige indtægt? 3) Hvor stor er degnens indtægt, hvor mange degne er der i hvert herred og hvor gamle er de? 4) Hvor ligger degneboligerne – midt i sognet? 5) Hvorledes er skolehusenes tilstand, hvor mange fag består de af, hvor stor er skolestuen og hvor mange børn kan den bekvemmelig rumme? 6) Er der agerland og have til degnebolig og skolehus? 7) Hvor mange skoler behøves i hvert herred og hvor

1. Indberetningerne beror i Dansk Kancelli. Kommissionen ang. det almindelige skolevæsen. Besvarelse af kancelliets skrivelse 14/4 1789; jfr. kancelliets brevbog 1789, pag. 2077f. Rigsarkivet.

skal de placeres, når ingen af skolebørnene må have over 1/4 mil til skolen samt hvor mange børn ville der i så fald være ved hver skole?

Besvareelserne på spørgeskemaerne blev af sognepræsterne via provst og Ribe-bisp fremsendt til Danske Kancelli. Besvareelserne er her gengivet ord- og bogstavret på samme måde som tilfældet har været med de ovennævnte indberetninger fra Møgeltønder birk og Lø herred. Der indledes med provstens sammenfatning af sognepræsterenes besvarelser:

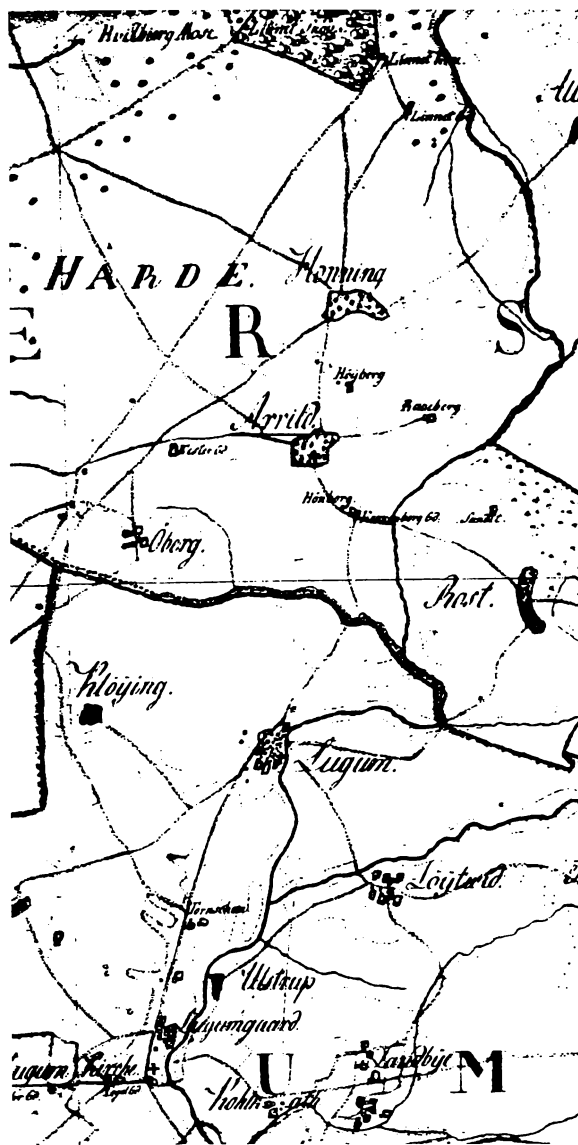
Underdanigst bilæg til forklaring over locale eller andre omstændigheder til bedre skolers oprettelse i Nørrangstrup-herred ifølge den kongl. danske cancellie-skrivelse af 14'de nov. 1789.

I henseende til locale eller andre omstændigheder til et bedre skole-væsens forbedring for Nørrangstrup-herred veed ieg intet at kunde tilføje end hvad mine herredsbrødre efter deres sognes beliggenhed til besvarelse på den kongl. cancellie-skrivelse haver indgivet som godt, nyttigt og passeligt. – Højlig var det at ønske, at vor allernådigste konges viise foranstaltning måtte fuldkommes til skolernes forbedring, da det her som andre stæder er kun slæt og mådeligt med ungdommens underviisning.

En tvist og sædvane har hidtil ført med sig, at hvis bønderbørn, der går i skole, lønner skolemesteren; de, der ingen har af gård-folk, mader ham kun. Nu hender det sig ofte, at de beste og formuenste gårdmænd har ingen børn, følgelig falder ald byrden på de små og fattige, hvad skole-

lønnen angår, der ofte har de fleste børn og derfor lar dem hellere blive af skolen.

Toftlund sogn består af 86 ottinger² eller $\frac{1}{4}$ -gårde. Eftersom kirke-byen Toftlund ligger, der har alle sine sognebyer rundt omkring sig, og ingen er $\frac{1}{4}$ miil til samme, vilde ieg råde til en sogn-skole. En sådan skoleholder burde da have foruden hands huus, agerland til en eller to køers græsning, høe til samme, korn, brændsel, i løn af penge 1 mk. 1.³ om året af hver otting, 8 sk. af de store landboler,⁴ 6 sk. af de små, 4 sk. af hver huusmand, som kunde udgiøre en sum af 100 mk. 1b. Hvor liden en udgift om året var icke dette for den fattige og uformuende, enten hand hafde fåe eller mange børn og hvor ubetydelig tryckende for den riigere? At kunde fåe deres børn skickeligen oplærte i deres christendom, skrivning og regning, når der hafdes en duelig person til skolemester. Derved kunde en sådan skoleholder leve og med lyst opvarte hands tjeneste, uden på nogen anden slags måde nødes til i fritimerne ved håndværk eller sligt at søge hands næring. – Skulde derimod i stedet for 1 skole her i sognet ved byernes sammenlægning være fleere, som da nok vil blive 3, vil bekostningen blive større og børnenes skolevey ickun en half part mindre end om en hoved-skole blef anlagt. Nu beløber børnenes antal sig til 107 her i sognet. Hvad enten der hafdes 1 skole eller 3, vil dog forældre nødes til at holde nebenskoler⁵ til deres små børn fra 5 til 8 á 9 år, da de ingenlunde om vinterdage

kunde gåe til nogen af de fastsadte skoler.

Disse ringe tanker til høyer eftertanke

fremstattes af

J. H. Burchharth⁶

p. l.⁷

2. En helgård var i Sønderjylland almindeligvis på fire ottinger. En otting er ikke et arealmål, men angiver andelen i den fælles landsbymark.
3. 1 mark lybsk. Der går 16 sk. på 1 mk. 1; 1 rdrl. 1. er 3 mk. eller 48 sk. lybsk.
4. I Haderslev amt er landbol betegnelse for et kårnersted og lejehus.
5. Biskoler.

6. Jacob H. Burcharth, der var sognepræst i Toftlund 1774-98, må have været fungerende provst 1788-90.
7. pastor loci = stedets præst.

Nr. Rangstrup herred, som det i det hele og store må have set ud 1789. Udsnit af Johann Heinrich Christian du Plats kort over Sønderjylland 1804/05. Her gengivet efter Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte's jubilæumsudgave 1983.

Toftlund, d. 4. dec. 1789.

[Toftlund sogn.]

Underdanigst besvarelse over den kongl. danske cancelli-skrivelse af 14. nov. 1789

til skole-væsenets forbedring angående de i samme anbefalede syv puncter.

1) For nærværende tiid findes 4 skoler i Toftlund sogn. I heele sognet beløber sig

skole-børnernes antal fra 5 år til deres confirmations tiid til 107.

2) Siden landuddelingen⁸ er gået for sig her i sognet, haver nogle fåe gårde og landbohler deres børn riigelig ¼ miil til skolen, hvor veyen er upasabel. Resten haver skolerne meest i byerne. Her leyes ikkun skoleholder fra mikkelsdag til påske, ongefæhr fra 4're til 5 rdlr. i løn foruden kosten.

3) Degnen Marcus Pedersen⁹ haver i indkomst årlig i penge og korn 42 rdlr.; han er 54 år gammel. I heele Nør-Rangstrup herred ere 4're degne.

4) I Toftlund sogn findes ingen degn bolig. Degnen boer i Toftlund, som er kirkebyen midt i sognet, i sit eget huus, som han har kiøbt og kand sælge, når han vil.

5) I heele sognet findes ingen skolehuuse, men leyes dertil et kammer i hver bye, undtagen i Stenderup bye, som har et skolehuus, der er mådelig nok, kand omtrent rumme 24 børn.

6) Her er ingen degn-boliger eller skolehuuse – følgelig ingen agerland eller haver til samme.

7) Enten skal her være en sogne-skole, som øyesynet nok udviiser, da kirkebyen Toftlund liger midt i sognet og ingen en ¼ miil fra samme, undtagen nogle enkelte stæder eller og her skal være tre skoler, nemlig Rømet og Allerup udgiør 1, Stenderup bye med sine udfløttere 1, Ørderup og Toftlund 1. Til den første skole ville da komme 18 børn, til den anden 41 og til den tredie 48.

Toftlund, d. 4. dec. 1789.

J. H. Burchardt
p. 1.

8. Ophævelsen af landsbyfællesskabet fandt i Toftlund sogn i hovedsagen sted i sidste halvdel af 1770'erne.

9. Marcus Pedersen Degn blev begravet 10. marts 1802 i Toftlund, alder 66 år, degn i Toftlund i 45 eller 46 år, altså fra ca. 1757.

[Branderup sogn.]

Underdanigst indberetning om skoleforfatningen i Branderup sogn efter det høykongel. danske cancellies promemoria,¹⁰ dat. 14'de nov. 1789.

1) På nærværende tiid holdes der skole i begge byerne, hvoraf dette lidet sogn består, neml. i Branderup og Rurup; men egentlig skolehuus gives der ikke uden i Rurup. Antallet på børnene, som efter den anmeldte alder kan forpligtes til skolegang, beløber sig til 70.

2) Efter nærværende forfatning ligge de længst fraværende beboere, som aleene ere 2'de halv-gårdsmænd ikkun en liden ¼ miil fra skolen; men samme vej er meget vanskelig om vinteren og ellers i vedvarende regnveyr. – Skoleholderen i Branderup, som tillige er sognets degn, nyder som skoleholder 1 sk. lybsk ugentlig for hvert barn, som går i skole og 1½ sk. lybsk, når barnet foruden læsning og skrivning tillige lærer at regne. Heri består den heele skoleløn, som kan beløbe sig årlig omtrent til 7 rdlr. – Skoleholderen i Rurup, som leyes hver vinter af bønderne der i byen, nyder i reede penge 9 mk. lybsk eller 3 rdlr., desuden kost og natteleye fra een mand til en anden vexlingsviis, så længe vinteren og skoletiiden varer og for resten intet videre.

3) Degnen, betragted aleene som degn, kan have omtrent 80 mk. lybsk eller 27 rdlr. i årlige indkomster, hvilke består foruden offeret til de 3'de store høytiider og andre kirken vedrørende accidentser¹² i de såkaldede juule- eller faste brød og lidet

10. Egentlig erindringskrivelse. Ældre betegnelse for en skrivelse fra et regeringskollegium.

11. Frederik Ewald Degn, begravet 27. september 1792, 83 år gammel, degn i Branderup ca. 1750.

12. Uvisse indtægter.

korn hos hver gård- eller boelsmand i heele sognet, samt i brød- og smør-bør¹³ ved midsommers tiider af nogle visse enkelte gårde, som efter vedtægt ere fritagne fra at yde samme til præsten. – Den nærværende degn er 39 år gammel.

4) Degnen boer i kirke-byen Branderup i sit eget tilkiøbte huus, som han kan sælge igien til hvem, han vil. Han boer omtrent midt i sognet, 1½ fierdingsvej fra den anden bye Rurup på den eene og 1 liden fierdingsvej fra 2'de halvgårde, Refslund kaldede, på den anden siide.

5) I Branderup gives inget skolehuus. Degnen, som tillige holder skole, indrømmer børnene en stue på sin egen bekostning. – I Rurup have bønderne for nogle år siden indrettet sig et egentligt skolehuus, beliggende midt i byen og bestående i alt af 3'de små fag og skolestuen af 2 fag. Det kan rumme 20 til 24 børn og befindes i meget god stand.

6) Ligesom der hverken gives degneboelig eller skole-huuse her i sognet, undertagen det nyelig ommældte i Rurup, som blot er bestemt til læsestue og ikke for resten til nogen boelig eller opholdssted, således findes der ey heller hverken agerland, hauge-jord eller nogen anden sliig bekvemmelighed tillagt degn eller skoleholder.

7) Her i sognet kan ikke være mindre end 2'de skoler anlagte på samme steder, hvor der på nærværende tiid holdes skole, nemlig i begge sognets byer, Branderup og Rurup, hvis ikke Refslunderne, som desuden have en styg vej, skal fåe alt for langt til skolen, nemlig over ¼ miil. Til Branderup henhøre for nærværende tiid 50 skolebørn og til Rurup 20.

Branderup, d. 1'ste decembr. 1789.

A. P. Krøyer¹⁴

p. l.

13. Bør = byrd = skyld, afgift.

[Agerskov sogn.]

Underdanigst svar på det kongl. danske cancellies pro memoria af 14. nov. 1789 anl. skolers bedre indretning.

1) I Agerskov sogn ere 7 skoler og 160 skolebørn.

2) De længst fraliggende have omtrent ¼ miil til skole. Veien til skolerne for den største deel slet og ringe. 1 af skoleholderne her har 7 rdlr. i løn og kost omkring iblant bønderne, hver af de andre har 12 til 14 mk. lybsk og kost hos bønderne og intet videre.

3) Degnen her har i indkomst 216 mk. lybsk, som beståer i de sædvanl. degneindkomster, noget agerland, engbund og ringe heede, han er 70 år.¹⁵

4) Degneboligen er i kirke-byen og omtrent midt i sognet.

5) Skolehuusene ere i temmelig god stand efter deres nuværende størrelse og indretning; hver skolehuus beståer ikkun af 3'de småe fag, skolestuen er 2'de fag; i hver skole kan ikke ubeqvemt rummes 24 børn.

6) Til Agerskov skole er ved byens udskiftning udlagt 3 tønder havresæde-land og intet videre; de andre skolehuuse have aldeles ingen grund, altså ikke heller have. Degneboligen har foruden det i 3'die § anførte tillige have. Degneboligen er degnen for reede penge overladt.

7) Her behøves ikke fleere skolehuuse af de nuværende slags, thi hver bye har sit eget skolehuus og intet barn over ¼ miil til skole. Baulund skole har 30 børn, Agerskov sk. 27, Geestrup sk. 25, Wellerup sk. 12, Mellerup sk. 20, Rangstrup sk. 28, Galsted sk. 18.

14. Andr. Peter Krøyer, præst i Branderup 1789-96.

15. Hans Jensen Degn, begravet 13. oktober 1791, 72 år gammel. Iflg. kirkekrøniken var han degn og bestandig skoleholder 1775.

NB 1) Her holdes aldeles ingen skole om sommeren, hvis følge er, at hvad om vintere læres, glemmes meestendels om sommeren.

2) Skoleholderne ere såre slet aflagte, følget er det vanskeligt at få bekvemme mennesker til det besværlige arbejde.

3) Skulde Agerskov sogn have andre rummeligere skolehuuse eller sogneskoler, kunde her ikke være mindre i tallet end 3.

Den 1'ste imellem Agerskov og Geestrup.

2'den imellem Baulund og Wellerup.

3'die imellem Rangstrup og Galsted.

Desuden måtte i Mellerup være og vedblive skole for byens børn, for Langelund, Ausgård¹⁶ og Zindets¹⁷ skolebørn.

I dette sogn, som ligger i det tyrnelehnske,¹⁸ vil en anden skole indretning helst med skolehuuse finde vanskelighed formedelst sognets vidtløftige strækning.

Agerskov, d. 30. nov. 1789.

J. M. Reimer¹⁹
p. 1.

II Beftoft sogn.

Underdanig beretning i anledning af cancelliets pro memoria d. dato 14'de novemb. 1789 ang. landsbye skolers forbedring.

Til 1'ste nummer. I dette sogn er der 5 byer og i en hver by holdes for nærværende tid og skole og i disse samtlige skoler 94 børn, der ere 5 år og endnu ikke confirmerede.

16. Oksgård.

17. Sindet.

18. d.v.s. det tørninglenske.

19. Joh. Monrad Reimer, præst i Agerskov 1780-96.

Til 2'den nummer. Ikkun nogle få huse ligge en liden fierpart miil fra deres tilhørende skole. De øvrige ere nær ved byen, og de allerfleste ligge i byen, hvor skolen er. Veien, som børnene har at gåe, er upåklagelig. In hensigt til skoleholderens årlige indtægt har at anmærke, at der i ingen af byerne ere ordentlige skoleholdere, men ikkun en person, som for hver vinter bliver leiet til at holde skole, om sommeren derimod tiene. Imedens de holde skole, gåe de omkring i kost hos skolens interessere. Dem, som nu holder skoler

i Beftoft bye er leiet for 1 rdlr.

i Nederjystal bye er leiet for 3 rdlr. 2 mk. d.^{19a}

i Strandelhjørn bye er leiet for 4 rdlr.

i Hyrup bye er leiet for 2 rdlr.

i Hiortbroe²⁰ bye er leiet for 2 rdlr. og foruden denne liden løn og omtalte kost have de intet til indtægt.

Til 3'die nummer. Degnen for Beftoft menighed er tillige degn i Tiislund. Til årlig indkomst af bægge sogne har han ongefehr det ene år beregnet i det andet af korn, brød, smør og højtidsoffer 56 rdlr. 4 mk.d., af uvisse indkomster for barne-dåb, liig, kirkekoner²¹ og brude-vielser 23 rdlr. 2 mk. d., som udgjør tilsammen 80 rdlr.

Desuden er der ved degneboeligen en kål-have og en toft, som er 3 skipper rug-sæd stor. Den nærværende degn er 75 år gammel.²²

19a. Bevtoft-præsten regner i kongerigsk mønt, hvorefter 1 rdlr. er 6 mk., er 96 sk.: jfr. note 3.

20. d.v.s. Hjartbro.

21. Kirkegangskoner. Således kaldes de kvinder, som ca. 5-6 uger efter en fødsel første gang holdt deres kirkegang. De blev da højtideligt ført ind i kirken af præsten og måtte give offer både til ham og degn.

22. Christian Møller, død 8. august 1790, 75 år gammel. Degn i Bevtoft og annekssognet Tislund fra 1737.

Til 4'de nummer. Degneboeligen ligger i Beftoft bye nær ved kirken, men temmelig i en udside af sognets omkreds. Degnens huus må af hans successor betales.

Til 5'te nummer. I Beftoft bye er intet skolehuus, men ikkun et lidet leiet værelse. I Neder-Jerstal er det ligeså. I Strandeljørn er et nyt og temmelig velbyggt huus, der er 3 fag lang. Deraf er skoleværelset 6 alen lang og 10 breed; det rummer ikkun beqvemmelig 30 børn, men der og nu ikkun 20 børn. I Hyrup er der i enden af hyrdehuset et skolerum, der indeholder 21 quadratalen, hvori ikkun 10 børn bequemmelig finde rum. Nu er der 17 børn i byen. I Hiortbroe er der et eget huus til skole på 3 fag. Skolerummet er 60 alen og rummer 30 børn. Nu er der ikkun 22 børn, som kunde gå i skole.

Til nummer 6. Der er ingen agerland eller havejord ved skolerne. Ved degneboeligen det num. 3 omtalte.

Til nummer 7. I Beftoft sogn kunde behøves en skole i Beftoft bye, hvortil ungdommen af Nederjerstal og Hiortbroe kunde gå. Strandelhiørn bye må beholde en skole for sig allene og ligeledes Hyrup bye. I Beftoft sogn måtte følgelig være tre skoler.

Beftoft præstegård, d. 4. dec. 1789.

J. Mechlenborg,²³
præst for Beftoft og Tiislund
menigheder.

II Tiislund sogn.

Underdanig beretning i anledning af cancelliets pro memoria d. dato 14. novemb. 1789 angående landbye skolers forbedring.

Til 1ste nummer. I dette sogn er to skoler og ialt 89 skolebørn eller børn, som ere over 5 år, men endnu ikke confirmerede.

Til 2'den nummer. Nogle af børn have til den ene skole $\frac{1}{4}$ miil at gå. Børnene,

som høre til den anden skole, ere alle i byen, hvor skolen er. Dette sogn består af 3 byer, Gøtterup og Tiislund, som have en fælles skole, stående imellem byerne og Åbel, som har en skole for sig. Børnenes vej til samme er ikke besværlig, undtagen at nogle af børnene, som høre til den fælleds skole, have en vej, som er ulige lang. Skoleholderen for Tiislund og Gøtterup skole, der er en ordentlig til bestandighed beskikket skoleholder, har til årlig indtægt følgende fastsatte fordeele: 3 tønder rug, 2 tønder byg, $1\frac{1}{2}$ læs høe, 2 læs stråe, 5 tønder grøn agerland, 12 læs brændsel, 1 kålhøve på en fjerde-part skieppe rug-land, i pænge 15 rdlr. 4 sk. dansk, 6 fag frit huus til boelig. Skoleholderen for Åbel skole, der ligeledes er en til bestandighed lovlig beskikket skoleholder, nyder følgende fordeele: 3 tønder rug, 2 tønder byg, $1\frac{1}{2}$ læs høe, 2 læs stråe, 12 læs brændsel, 5 tønder grøn agerland, en kålhøve så stor som forige. 7 fag frit huus, 18 rdlr. skolepenge.

Til nummer tre hører besvarelsen af num. 3 ved Beftoft sogn.

Til num. 4 ligeså.

Til 5'te nummer. Skolehusene ere bægge to nye og velbygte, det ene 6 og det andet 7 fag. Det første huses skole-rum indeholder 42 alen og rummer ikkun med bequommelighed 21 børn, omskiønt der er 41 børn. Det andet i Åbel har et skolerum, som indeholder 38 alen og ikkun rummer 17 børn, omskiønt der nu i byen findes 48.

Til 6'te nummer. Der er ingen haver eller agerland mere, som num. 2 ommeldt er.

Til nummer 7. Der behøvedes ikkun i heele sognet een skole, når den stod, hvor den fælleds skole står og så Åbel ungdom gik til den, thi ingen af børnene turde dog gå længere som $\frac{1}{4}$ miil.

Beftoft præstegård, d. 4. dec. 1789.

J. Mechlenborg,
præst for Tiislund og Beftoft menigheder.

23. Jürgen Mechlenburg, præst i Bevtøft-Tiislund 1789-1808.

Hjorteskydning i Haderslev 1837

AF URBAN SCHRØDER

Med udgangspunkt i den sang, som stod i Sønderjysk Månedsskrift 1983, side 220, har pastor Urban Schrøder, Varnæs, gjort sig den fornøjelse ikke blot at opstille hypoteser om den tilhørende hjorteskydning, men også at søge rundt, både geografisk og tilbage i tiderne, for at finde baggrunden for den hjorteskydning, som sangen var knyttet til.

Her i Månedsskriftet bragtes i juli-hæftet 1983 en sang fra første halvdel af det 19. århundrede, hvis titelblad fulgte i august-september-hæftet. Titlen lyder:

Sang
ved
Folkefesten
i Anledning
af det
frivillige Borgercorps Hjorteskydning
i Haderslev
den 9de August 1837.
(Afsynges paa Skydebanen).¹⁾

Og sangens fem vers, der er trykt af Heinrich Seneberg, indehaveren af Haderslevs eneste daværende trykkeri, og angives at skulle synges på melodien til »Vift stolt paa Codans Bølge«, handler om borgersindet, der siden de »vakkre Fædres« dage knytter det danske folks broderbånd »fra Vestresalt til Sund« for at støtte tronen »med Kraft i Nødens Stund« og »fremme Statens Vel«.²⁾ Altså ret en patriotisk sang fra den tid, da de nationale vande begynder at skilles her i landet Slesvig.

1) Sønderjysk Månedsskrift 1983, nr. 8-9, s. 239.

2) Sønderjysk Månedsskrift 1983, nr. 7, s. 220.

Men betragter vi denne sang og dens titelblad nøjere, melder sig to spørgsmål. Først: Hvem har digtet sangen? Herom bærer det lille tryk ingen oplysning. Dernæst: Borgerkorpsets hjorteskydning? Fugleskydning i datidens Haderslev og omegn derimod har vi flere eksempler på³⁾ – denne ældgamle tradition lever i bedste velgående den dag i dag i mange købstæder. Men om en hjorteskydning synes ingen efterretninger at findes. Her skjuler sig en gåde, som lokker til forsøg på løsning.

Nu først spørgsmålet om sangens digter. Søger vi desangående rundt i staden efter poetiske begavelser, behøver vi ikke standse ved borgmester A. C. Lindenhan; thi han digter på tysk og ville næppe finde på at besynges Danmarks og Nordens »vakkre Fædre«.⁴⁾ Derimod synes det nærliggende at pege på den unge købmand Peter Christian Koch, den senere udgiver af bladet »Dannevirke«. Han finder med sit bevægelige, danske sind og sin lyriske begavelse ikke altid ro bag disken, men må gribe pennen og bliver »et Stykke af en Skjald«, hvilket både stadens danske folkemøder og senere hans blad nyder godt af.⁵⁾ Til »Dannevirke« skriver han således gennem årene en hel del digte ved forskellige lejligheder.⁶⁾

3) Henrik Fangel: Haderslev Bys Historie 1800-1945 I, Vojens 1975, s. 261 og 566 og: Sønderjyske Stednavne II: Haderslev Amt, 1942, s. 11.

4) Se: Harmonien. Træk af Danskhedens Historie i Haderslev gennem 150 Aar, Haderslev 1949, s. 45 og 56 og: Henrik Fangel s. 217.

5) Knud Fabricius i: Sønderjyllands Historie IV, 1937, s. 219.

Det første af disse, som er undertegnet »Pet. Chr. Koch«, finder vi allerede i bladets tredje nummer, 5. juli 1838.⁷⁾ Det første vers lyder:

Grundlagt er Dana-Værket –
Den mindefulde Vold –
Og bærer Banner-Mærket,
Vi fik i gamle Old.
Du Fædres liv opvække,
Som Sekler dyssed' ind;
Hver fremmed Aand forskrække,
Opharmes end hans Sind!

»Dana-Værket« er her det nye blad »Dannevirke«, som dets grundlægger tiltaler direkte: »Du Fædres Liv opvække, Som Sekler dyssed' ind«. Og »Banner-Mærket« er det Dannebrog, som er hejst på toppen af det vagttårn, der sammen med andre talende symboler udgør bladets hoved direkte oven over digtet. Sammenligner vi nu dette digt med sangen til borgerkorpsets hjorteskydning 1837, falder det straks i øjnene, at de to poetiske arbejder har stor indbyrdes lighed. Er end deres anledning forskellig, er ånd og stil den samme. Tankegang og mål i dansk-patriotisk retning er ens. Og flere ordvalg og begreber i begge dækker hinanden. Endvidere kan digtet synges til samme melodi, som er angivet for sangen: »Vift stolt paa Codans Bølge«. Vi vover udfra disse iagttagelser at se Peter Christian Koch som den, der har digtet sangen til hjorteskydningen 1837.

Før vi dernæst kan forsøge at løse spørgsmålet om denne særlige skydnings optræden i Haderslev, må det imidlertid erindres, at allerede året før skriver Koch en sang til en skyttefest – nemlig i anledning af Peter Hiort Lorenzens hjemkomst

fra den første stænderforsamling i Slesvig. Denne havde været fra 1. april til udgangen af juli måned 1836. Og den liberalt sindede Haderslev-købmand og byrådsdeputerede havde, om end uden resultat, gjort sig gældende som fortaler for en fri forfatning, en folkelig grundlov for begge hertugdømmer i union med kongeriget og uden Slesvigs optagelse i det tyske forbund. Gennemført fik han derimod i 1836 sit forslag om offentlighed i stænderforsamlingerne og om trykkefrihedssagens afgørelse ad rettens vej.⁸⁾

Alt i alt var der altså grund til at hylde Hiort Lorenzen for hans indsats. Havde han denne gang ikke nået sit vigtigste mål, havde han dog stridt bravt og nået et mindre mål. Og stadens hyldest herfor bliver en modtagelse med fakkeltog og fester, heriblandt en skyttefest eller vel rettere, som det formuleres året efter, en folkefest med skydning. Ugebladet »Lyna« for 7. august 1836 meddeler kort, at der holdes skiveskydning kommende tirsdag 9. august. Dette må betegne folke- og skyttefesten til ære for Hiort Lorenzen. Og til denne bidrager Koch med en sang, hvis første vers lyder:

Vor kjære Ven, vor bedste Roes
Vi see blandt os paa ny!
Velkommen hid igjen til os
Fra gamle Haddeby!
Vor Sang mod højen Sky
Bebude skal vor Jubel og vor Glæde!⁹⁾

Men hvilken slags skiveskydning kan her være tale om? Det almindelige har i Haderslev været fugleskydning med brug af en fugleattrap, og sportsfolk i dag skyder

6) Se: Bladet »Dannevirke« 100 Aar, Haderslev 1938, s. 36, 48, 69f, 88, 94., 97, 108, 124 og 127 f.

7) Digtet er sammen med bladets hoved givet i facsimile i: Sønderjyllands Historie IV, s. 221.

8) Sønderjyllands Historie IV, s. 202 ff og Dansk biografisk Leksikon XIV, 1938, s. 477f og DBL bind 6, 1980, s. 370.

9) Laurids Skau: Peter Hjort Lorenzen, 1865, s. 39, Peter Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede I, 1909, s. 32 og III, 1916, s. 59 og: Bladet »Dannevirke« 100 Aar, s. 36.

efter duer af ler og skyttebrødre efter træfiguren af en ørn. Mest anvendt synes papegøjen at have været – altså papegøjeskydning, som kendes i staden siden 1633, og hvorom de gamle gadenavne Store og Lille Papegøje vidner.¹⁰⁾ De i »Lyna« 1834 og 1835 averterede skiveskydninger må derfor have været almindelige fugleskydninger i omegnens kroer.¹¹⁾ Hjorteskydning derimod finder vi ikke omtalt i »Lyna« undtagen een gang: I forbindelse med den ovennævnte sang af Koch, der skal synges ved borgerkorpsets hjorteskydning 9. august 1837. Til denne lejlighed bringer »Lyna« nogle dage før følgende meddelelse:

Jeder, der das Hirschschieszen, welches am künftigen Mittwoch von dem hiesigen Bürgercorps gehalten werden wird, in der Schiessbahn selbst anzusehen wünscht, zahlt für Entrée 4 ss.

Hadersleben den 6ten August 1837.

Das Bürgercorps.¹²⁾

Hjorteskydning finder altså faktisk sted i Haderslev i året 1837, men nævnes ellers ikke. Hvorfor da pludselig denne ene gang?

Her kunne man vove at gribe til en hy-

potese og antage, at også den året før, 9. august 1836 afholdte skiveskydning i anledning af Hiort Lorenzens hjemkomst fra stænderforsamlingen har været holdt som en hjorteskydning med ikke en fugle-, men en hjorteattrap som skydemål. Men hvordan skulle ideen til noget sådant være opstået? Atter kunne man vove en hypotese: Stemningen i stadens danske kredse er høj her i begyndelsen af august 1836; og den hjemvendende, som er festernes midtpunkt, og for hvem denne skydning afholdes, hedder ikke kun Peter Lorenzen, men Peter Hiort Lorenzen. Kan det tænkes, at den samlede stemning har ladet et lyst hoved - for eksempel Peter Christian Koch, der da digter festsangen? – undfange ideen til ved denne lejlighed at afholde netop en hjorteskydning? Vi understreger, at tanken herom er en ren hypotese – men lad den være nævnt alligevel.

På den anden side er imidlertid også en anden tanke mulig og sikkert mere sandsynlig. Den mulighed kan ikke udelukkes, at ordet »Hirschschieszen« i festsangens titelblad ikke angiver skydningens art, men betegner gevinsten til ham, der bliver skyttekonge.

Gevinster af forskellig art har altid været fast tilhørende ved skydningerne. Således ved en skiveskydning 1834 hos kromanen i Steenskro nord for Haderslev – her er udsat sølvgevinster leverede af guldsmed Wolfgang Petersen.¹³⁾ Og en snes år senere holder skyttelaug i Aabenraa om sommeren skydninger med henholdsvis kobber- og messing- samt sølvgevinster, ligesom der om efteråret holdes kødskydning.¹⁴⁾ Men skyttelaug har konkurrenter. Ugeavisen »Freia« melder, at 28. april 1854 indbydes på »Sveitserhalle« – det nu-

10) Sønderjyske Stednavne II: Haderslev Amt, 1942, s. 11. Se også III: Tønder Amt, 1933, s. 12: Papegøjefenne ved Tønder, og V: Sønderborg Amdsraadskreds, 1939, s. 9: Papegøjebjerg uden for Sønderborg.

11) Nogle barndomserindringer herom af skræddermester Ulrik Ipsen er ved Olav Christensen trykt i: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1957, s. 19.

12) Angående årstallet 1837: »Lyna« har her 1836, hvilket korrekt er rettet i Sønderjysk Månedsskrift 1983, s. 239, da det er en oplagt trykfejl. Den »kommende Onsdag« er nemlig i året 1836 den 10. august, medens trykket af den til hjorteskydningen bestemte sang på sit titelblad bærer datoen »den 9de August 1837«. Meddelelsen er aftrykt i: Sønderjysk Månedsskrift 183, nr. 8-9, s. 239.

13) Henrik Fangel s. 261.

14) Lars N. Henningsen: Aabenraa Skyttelaug 1734-1984, Aabenraa 1984, s. 59; se også illustrationen s. 53.

værende »Folkehjem« – til »Centrum-Ski-veskydning« om sølvgevinster, medens kromand Peter Sønnichsen i Ensted 1. juli året efter afholder »Skiveskydning om et fedt Sviin«. ¹⁵⁾

Dette sidste eksempel sammen med skyttelaugets kødskydning synes at omstøde vore to hypoteser og gør det rimeligt at antage, at hjorteskydningen i Haderslev 1837 alligevel ikke er skydning efter en hjortefigur, men at den kaldes, som den gør, fordi gevinsten her er en hjort, et stykke nedlagt vildt eller eventuelt en del af et sådant. Vi vil lade dette være tydingen af det gådefulde ord »Hjorteskydning« på festsangens titelblad 1837: Skyttekongen har hjembragt en hel hjort eller – om der måske skulle deles – i hvert fald en lækker hjortekølle og i sine venners og skyttebrødrers lag kunnet nyde en vel tilberedt dyresteg. ¹⁶⁾ Og skydning med en hjortefigur som mål har sikkert ikke været afholdt af borgerkorpset i Haderslev så lidt som i andre købstæder.

Men når dette er sagt, bliver dog noget ved at pirre éns nysgerrighed og drage tankerne langt tilbage. Hjorteskydning – ordet »lugter« af hedensk mytologi og gammel almuetro. Mon her stikker noget bag, så vi trods ovenstående resultat alligevel ikke er færdige endnu? I hvert fald må nævnes, at en hjorteskydning som folkelig forlystelse har været kendt i Danmark, om end kun lidt nu vides om dens udbredelse.

15) Henningsen s. 60.

16) At belønne vindere i kappestrid med det spiselige er for øvrigt ældgammel skik. Således i oldtidens Grækenland: Vinderne ved de olympiske og de andre sportslige lege, som grækerne afholdt, fik i almindelighed blot en olivenkrans om panden. Til gengæld blev de i deres hjemby modtaget med festligheder og ret til gratis bespisning på rådhuset resten af deres dage. Se tidskriftet »Sfinx« 1980, nr. 2, s. 38, 40 og 42.

I Knudsby og Oreby ved Vordingborg levede indtil ca. 1840 den fastelavnsskik »at skyde hjorten«: Røgteren Lille Bruus udklædtes i en pelskofte af broget fåreskind med ulden udad og bar en hue af samme udseende. Foran på denne var fastgjort et hjortegevir. Han rendte ud over markerne. Mændene fra de to byers gårde fulgte efter og skød under munterhed på ham med løst krudt. Han faldt, rejste sig og fortsatte indtil et aftalt sted. Her fik hjorten nådestødet og blev på en hestetrucken stenslæde bragt til den gård, hvor hjortegildet skulle stå. ¹⁷⁾ Optegnelsen om denne hjorteskydning nævner, at den holdtes sidste gang ca. 1840. Den er altså en gammel skik på egnen, ja, vel som andre almueskikke endda meget gammel.

Men kun denne optegnelse fra Sjælland kendes. Dog, dette udelukker ikke, at skikken kan have været brugt også i andre af rigets lande, ej heller, at det, som må være dens fjerne oprindelse – ikke almindelig hjortejagt, men et i folketroen bestående kultisk forhold til hjorten, en førkristen religiøs dyrkelse af dette dyr – har været kendt andre steder. Således har vi her i Nordslesvig en del stednavne, hvori vel ikke hjorteskydningen, men dens forudsætninger, hjorten selv indgår.

Kun eet skal nævnes her: Hjortlund. Det finder vi to steder. Først lige syd for Kongeåen. Her er det kirke- og sognenavn ¹⁸⁾ – nogen egentlig landsby findes oprindeligt ikke her. Det ligger derfor nær at tænke på et andet navn med -lund: Tislund i Nørre Rangstrup herred. ¹⁹⁾ Forleddet er

17) Fra Dansk Folkemindesamling VI, 1938, s. 111. En anden, lidt afvigende optegnelse af samme skik, der her kaldes en »nedarvet« skik, findes i: Danske Studier 1912, s. 217.

18) Sønderjyske Stednavne I, 1944, s. 147.

19) Samme II, s. 668.

her, hvor ej heller nogen landsby omgiver kirken, det hedenske gudenavn Týr, så hele navnet betegner den hellige lund, hvori den gud blev dyrket. Svarende hertil kan navnet Hjortlund muligt tydes som: Lund, helligstedet for hjortegudens dyrkelse – hjorten regnedes jo i hedensk tid for guddommelig, hvorom mere nedenfor – og som i Nørre Rangstrup herred Týrs lund blev til kristent helligsted med kirke, sådan gik det ved Kongeå også hjortens hellige lund.

Dernæst træffer vi dette stednavn et stykke nord for Branderup.²⁰⁾ Det er i dag et gårdnavn, men må efter ordlyden oprindeligt have betegnet det ubeboede område mellem Rurup, Mandbjerg og Gestrup – et område med eng og skov, der har haft sin særlige karakter, fordi det ligger op til et trebundet sogneskel mellem Branderup, Agerskov og Toftlund sogne. Et sådant sted var helligt og skueplads for dyrkelse af forskellige magter. Derfor kan også dette Hjortlund muligt ses som helligsted for gammel hjortedyrkelse. Forudsætningen for hjorteskydningen som senere folkeforlystelse, nemlig den hedenske hjortedyrkelse, har således efterladt sine spor i Danmark, ja, også her i Nordslesvig.

Men hvorfor har vi da – bortset fra den sjællandske optegnelse – ingen oplysninger om folkelig hjorteskydning? Måske er dette spørgsmål en misforståelse og skal slet ikke stilles. I hvert fald sidder på Als til langt ind i vort århundrede mændene i Kirke Hørup på kroen hver Lillejuleaften iført høje hatte og »spiller buk« – en skik, der kendes langt tilbage i tiden over hele Als og ned i Sydslesvig.²¹⁾ »Bukkene«, der

spilles om, er i nutiden blevet til julekager, undertiden så store som tallerkener. Men de har fra begyndelsen af vel ikke nødvendigvis været gedebukke eller kid efter sådanne. En buk er jo også en råbuk, en hjort af hankøn, så Alsingernes bukkespil i virkeligheden er begyndt som et hjortespil, en hjorteskydning.

Og måske skjuler sig netop hjorten bag en skik, som kendes fra Øland og ledsages af en vise, der også blev sunget i Bergen: Forrest løber bukken, en udklædt mand, og efter ham to andre, som synger visen:

Bukken op på Elias top,
der stjal den sig en fåreflok,
kiddbukken min.

Og bukken svarer »Bæh«. Ved tredie vers affyres en pistol. Og bukken falder om og ligger som død til sidste vers. Da springer han op og stanger til højre og venstre.²²⁾ Bærer end bukken her ikke hjortetræk, må vi dog tænke på den sydsjællandske hjorteskydning. Som dér udføres også her et skuespil, en efterlignet jagt, endda ledsaget af sang og begge steder lyder skud. Men jagtens genstand er normalt ikke gedebukken – den skyder man ikke, den bliver slagtet – men hjorten, der netop jages og skydes. Mon ikke derfor den ølandske og den norske buk oprindeligt er en hjort snarere end en gedebuk – blot har den folkelige overlevering sammenblandet disse to dyr, der begge er hornede.²³⁾

Men oplever vi i disse tre tilfælde af hjorteskydning et skuespil på den folkelige forlystelses plan, da finder vi netop her i Sønderjylland i langt ældre tid den vistnok eneste kendte fremstilling af det samme

20) Samme s. 702, 720, 736, 742 og 745.

21) Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Årsskrift III, 1985, s. 22 og H. F. Feilberg: Jul II, 1904, s. 229 og 373.

22) Feilberg: Jul II, s. 231f.

23) Således omtaler eventyret »Hjorteprinsen« det samme dyr skiftevis som hjort og buk. Se Svend Grundtvig: Gamle danske Minder i Folkemunde III, 1861 (Fotooptryk 1970), s. 62ff, nr. 37.

skuespil, nemlig på den øverste ring af Lægæsts guldhorn fra det femte århundredes første halvdel.²⁴⁾

Her er hjorten tydeligt afbildet og indtager pladsen som ringens midterfigur – den siger selv, at den er hele sceneriets hovedperson; her gælder det hjortemyten med dens særlige kult, dyrkelsen af hjorten som gud. Dette bekræftes af de to mandsfigurer, der flankerer hjorten. Begge er udstyret med lange horn, stiliserede hjortetakker – han til venstre, fordi han i kultspillet er selve hjorteguden, kendelig på ringen i hans venstre hånd, gudetegnet, som også den keltiske hjortegud Cernunnos bærer på den to hundrede år ældre Gundestrupkedel;²⁵⁾ og han til højre, fordi også han er spillets gudfremstiller, men her sådan, som denne til slut ofres til den gud, han fremstiller,²⁶⁾ og derfor berøvet guderingen og i stedet bærende den krumme offerkniv. Hele denne scene på guldhornsringen fremtræder som en præsentation af hjortemytens hovedpersoner i deres roller i kultspillet og bevidner således hjortedyrkelsen som en bestanddel af det religiøse liv i det »før-sønderjydske« Sønderjylland, nemlig i romersk jernalders Anglerrige før anglernes udvandring til England efter år 450.²⁷⁾

I forhistorisk tid har hjorten nemlig plads blandt guderne både her i Norden og ude i Europa som langt ind i Orienten.

På persiske fremstillinger af livstræet ses dette omgivet af to hjorte – som senere Nordens livstræ, asken Yggdrasil huser hjorte i sin krone. Bronzealders helleristninger i Bohuslen viser ofte hjorten i gudesammenhæng. Og på den keltiske Gundestrup-kedel ser vi selve hjorteguden Cernunnos²⁸⁾ – han er udstyret med hjortegevir, og ved siden af ham står hans identitet, hjorten selv. Disse og andre eksempler viser, at hjorten som gud hører hjemme inden for den ældgamle soldyrkelse, der igen er et led i frugtbarhedsdyrkelsen. Endnu så sent som ved år 1200 taler i Norge det kristne kvad »Sólarljód« om »Solens hjort« – her betegner udtrykket Jesus Kristus, men er i sin oprindelse hedensk.²⁹⁾

Da i middelalder den hedenske gudskyldelse viger for kirkens, bliver hjorten imidlertid ikke glemt, men flytter ind i den folkelige sagn- og eventyrverden. Således melder et sagn fra Frederiksbjerg ved Slesvig, at da den ældste boplads her kom i stor nød, fordi stedets eneste kilde tørrede ud, gik en nat en jæger ud i skoven for at finde en udvej. Der mødte han en hvid hjort med gyldent gevir. Han sigtede, men lod bøssen synke og gik hjem. Næste dag lå det gyldne gevir ved kilden, og hjorten så ingen mere. Da byggede folkene på stedet brønden, som endnu hedder hjortehorns-brønden og siden da har givet hele Frederiksbjerg det dejligste og tilmed helbredende vand.³⁰⁾

24) Johannes Brøndsted: Guldhornene. En Oversigt, 1954, s. 53 og planche II.

25) Ole Klindt-Jensen: Gundestrupkedelen, 1961, s. 8ff og fig. 4 og 5.

26) Gudmund Schütte: Hjemligt Hedenskab, 1919, s. 124.

27) Om Anglerriget og guldhornenes tilhørighed i dette se Hans Neumann: Olgerdiget – et bidrag til Danmarks tidligste historie, Haderslev 1982, s. 104f og 109f og samme forf.'s: Widsith og Anglerne, i: Festskrift til Troels Fink, Odense 1982, s. 53ff.

28) Se note 25.

29) Frederik Paasche: Hedenskab og kristendom. Studier i norrøn middelalder, Oslo 1948, s. 187, og Jan de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte I, Berlin 1970, s. 363f og II, s. 186, 190f, 251 og 383.

30) Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, Schleswig 1921, s. 110f, nr. 138.

Og i Østjylland fortælles eventyret om hjorten, der ved nattetide banker på døren. Datteren, der daglig plages af sin stedmoder, fordi hun er smukkere end hendes datter, lukker op og tager kærligt imod hjorten. Den rider hende langt bort til et stort slot, hvor hun skal få alle sine ønsker opfyldt – kun tre porte må hun aldrig åbne. Og den forsvinder med løfte om at komme tilbage engang. Men hun åbner alligevel den første og den anden port, jernporten og kobberporten og befrier herved alle slottets karle og piger. Sidst åbner hun træporten og finder hjorten liggende på noget halm. Hvorfor den ligger her? Jo, det er den nødt til, indtil et kristent menneske kommer og tørrer den ren. Og alt, som hun gør dette, forvandles den til den dejligste prins. Han fortæller, at hele slottet har været forgjort; men ved hendes kærlige opofrelse er nu alt blevet godt igen. Og de holder bryllup og lever sammen i lykke og herlighed.³¹⁾

Men også i de gamle sanglege finder vi hjortegudens spor – disse lege er jo i vid grad omdigtninger af hedenske myter og nyformninger af hedendoms kultspil.³²⁾ Kendt i Danmark er »Hindelegen« med indledningen:

Hind' har vi i vor Hav',
Hjort' har vi ingen av.

På Færøerne hedder legen »Reisa hjört« og begynder:

31) Svend Grundtvig: Gamle danske Minder i Folkemunde III, 1861 (Fotooptryk 1970), s. 62ff, nr. 37: Hjortepindsen.

32) Særligt tydelige eksempler herpå er »Bro, Bro. Brille«, »Bryde Kloster« og »Saa gaar vi rundt om en Enebærbusk«. Se S. Tvermose Thyregod: Danmarks Sanglege, 1931, s. 220ff, nr. 93, s. 231ff, nr. 95 og s. 258ff, nr. 102.

Her gaar den hedenske Hind –
– men vi har ingen Hjort.

Begge former har et tydeligt erotisk præg:

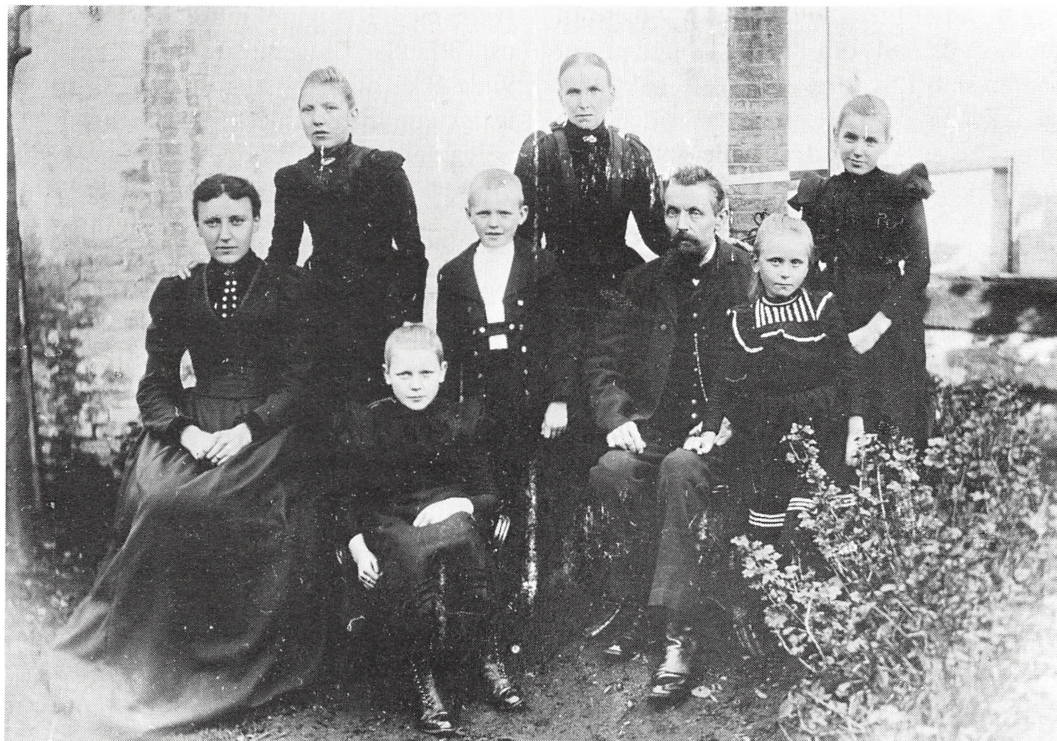
Vel skal du hende nyde!
Hvilket, hvilket Adelsbarn!
Kys nu Pigen, naar du vil!
I Kvæld skal du hende kysse –
– Kys hende i Nat –

og gemmer derved en erindring om hjortens plads inden for frugtbarhedsdyrkelsen.³³⁾

Men fra sanglegene er der ikke langt til de sydsjællandske bønders hjorteløg og den ølandske og norske almues hjorteløb, som vi ovenfor overværede. Også disse folkelige forlystelser har deres udspring i den hedenske hjortedyrkelse – stadig er det den gamle hjortegud, der kaster en lang skygge efter sig. Tydeligst i Sydsjælland. Men i virkeligheden også her i Nordslesvig, når alsiske bønder Lillejuleaften samles i kroen om deres bukkespil. Begge dele uskyldige folkeforlystelser.

Men hermed er vi jo tilbage i Haderslev! Også her er borgerkorpsets hjorteskydning hin 9. august 1837 en folkeforlystelse – ikke med hjorten som skydemål, men som gevinst, sådan som vi har tydet begivenheden. Så stikker alligevel noget bag. Thi er end her erindringer om en fjern fortids hjortedyrkelse slukt og forbindelsen til hjorten i en nærmere fortids folketro bristet, så står ordet »Hjorteskydning« på festsangens titelblad dog som et sidste, svagt skyggeglimt af hjorteguden: som den under hedendoms mytespil ofrede hjort blev fortæret i det efterfølgende offermåltid, har efter skydningen i Haderslev skyttekongen i families og skyttebrødres kreds også sat tænderne i *sin* hjort.

33) Tvermose Thyregod s. 42ff, nr. 12.

*Hele familien Sørensen (efter at broderen Lorenz var druknet, kun 15 år gammel).
Fra venstre: Frederikke, stående: Marie, Nikolaj, fru Johanne, Margrethe. Siddende: Metha, Lorenz
og Henriette.*

Bag de gamle døre

AF ANNE-HELENE MICHELSEN

Fysioterapeut Anne-Helene Michelsen, Aabenraa, har endnu en gang kigget ind i et gammelt Aabenraa-hus. Men her er det familien og ikke selve huset, der har fanget hendes interesse.

I Aabenraa er der et gammelt bykvarter helt nede ved havnen. Der ligger mange små huse, som er bygget tæt sammen langs de smalle gader, der har navne som Skibbrogade, Fiskergade, Gildegade og Gildegadegang. Ind imellem de små huse ligger med mellemrum et større solidt bygget hus. Her boede der i min barndom fiskere, skippere, kaptajner og andre folk tilknyttet

søfarten, bådebyggere og skibsbyggere og sågar byens største skibsreder.

Dengang hørtes endnu »Nede på Holmen«, når folk talte om dette bykvarter. Jeg havde i min barndom fra 1920-1930 ofte lejlighed til at komme ned på Holmen, da vi ude på gården i Kolstrup i mange år havde en trofast hjælper ved navn Metha Sørensen. Hun var født og havde altid boet i et lille skipperhus i Gildegadegang.

Metha, som hun kaldtes af hele vor familie, var datter af skipper Lorenz Sørensen, der også var født i dette gamle hus. Han tilhørte en gammel skipperslægt. Der

er bevaret et brev, som han skrev hjem til sin mor, da han som 18-årig lå med et Aabenraa-skib i Svartow ude på Kinakysten, og ikke havde været hjemme siden han som 14-årig kom ud at sejle som skibsdreng.

Brevet lyder således:

Svartow, den 26. december 1869.

Kjære Moder og Søster.

Eders Brev fra den 27. Oktober har jeg modtaget på Juleaftensdag. Det var mig kjærere end et godt Skaffen [Spisen]. Men alle disse Jul, jeg har været borte, har jeg endnu ikke faaet daarliger Spise end denne Gang. For du kan tænke dig tre Kartoffler og et lidet Stykke raat Kød, men det gør slet ikke noget, for vi har kuns otte Maaneder tilbage, saa gaar vi fra, enten vi skal hjem eller ikke, men jeg vil dog håbe, at jeg er hjemme hos Eder inden August Måned er ude, for vi skal lade her og gå til Saigon, og derfra kommer vi nok hjem.

Jeg var i Land den første Juledag, og da jeg vilde gå ombord igjen, stjal en Kineser min Hat af Hovedet på mig til tre Rigsdaler. Jeg havde min Kniv ved Siden, den tog jeg i en Fart og smed den efter Kineseren og traf ham i Ryggen. Naar Kaptajnen her gaar i Land, har han altid en Pistol i Lommen og en Spadserestok med en Dolk i. Jeg vil nu derfor ikke mere i Land på Kinakysten. Jeg har nu temmelig godt Tøj, men jeg har heller ikke mange Penge tilovers for de to Aar. For du kan nok tænke dig kjære Moder med 10 Mark om Maaneden kan man ikke holde noget tilovers. Men nu har jeg ni Courant Dollar i Maaneden. Men du maa ikke tro kjære Moder, at naar jeg kommer hjem, at jeg vil til at gaa paa Styrmandsskole, saa mange Penge kan jeg ikke faa tilovers, men naar jeg har gjort en Rejse til, så vil jeg begynde derpaa. For naar jeg kommer hjem, bliver jeg dog ikke længe hjemme.

For du kan tro kjære Moder, at jeg er endnu ikke forknyt. Jeg kunde have en

Hyre med Kaptajn Lund som Letmatros og 10 Dollar i Maaneden, men Kaptajnen vilde ikke mønstre mig af, han sagde, at jeg skulde med Skibet hjem.

Jeg ved nu slet ikke at skrive mere, hils nu Venner og Bekendte, hils ogsaa Stina og sig til hende, kjære Moder, at hun maa skrive, dersom hun vil have et Brev, inden jeg kommer hjem. Naar jeg kommer hjem, kjære Moder, saa skal vi rigtig more os, saa vil vi allesammen kjøre ud til Morbror og blive der en hel Uge. Hermed vil jeg slutte mit Brev, hils nu alle mine Venner, men du kjære Moder og min kjære Søster hilses dog allermost af Eders tro og hengivne Søn og Broder.

Lorenz Sørensen

Dette brev siger jo meget om de hårde betingelser, de nykonfirmerede 14-årige drenge kom ud for som skibsdrenge på langfart til Kinakysten.

Lorenz Sørensen klarede sig. Om han fik sin styrmandseksamen vides ikke, men ti år senere var han hjemme i Aabenraa. Han var blevet gift, og havde fået ansættelse på toldkrydseren ved Aabenraa havn.

Han og konen overtog barndomshjemmet, de fik syv børn, to drenge og fem piger. Alt tegnede sig lyst for dem, indtil Lorenz Sørensen fik tuberkulose og lå syg i mange år. Han døde 54 år gammel 27.10.1906. Heldigvis var hans kone dygtig, hun forstod at opdrage børnene godt og at holde sammen på hjemmet. Hun bevarede sit lyse sind, trods de sorger hun måtte tage imod. Deres ældste søn, som også hed Lorenz, faldt overbord fra et skib på Elben og druknede 10. august 1900.

Børnene måtte tidlig ud i bypladser, så de kunne bidrage til hjemmets økonomi, og lige efter deres konfirmation kom pigerne ud at tjene hos velhavende familier i Aabenraa eller nærmeste omegn. Foruden en lille løn fik de jo både kost og logi.

Den yngste søn, Nikolaj, som ikke måt-

Huset i Gildegadegang. I døren fru Johanne Sørensen og svigersønnen Johannes.

te komme til søs, kom i lære hos advokat Thyhsen, som boede i den gamle postholdergård på Søndertorv.

Der havde moderen Johanne Sørensen gjort rent i flere år, og da Nikolaj havde vist, at han havde et kvikt hovede, var advokaten villig til at hjælpe ham fremad.

Da den ældste datter Rikke blev gift med smed Johannes Stammerjohan omkring 1901, kom parret til at bo i barn-domshjemmet; de boede ovenpå i en lillebitte lejlighed. I huset boede desuden en morbror, som fik sit ophold hos familien Sørensen, der levede efter ordsproget:

»Hvor der er hjerterum er der også husrum«.

De tre næste døtre giftede sig ikke, og det er deres ikke helt almindelige skæbne, der her skal berettes om.

Datteren Marie, f. 4. juli 1887, drog 1912 som 25-årig med den nygifte Ebba Bastiansen, datter af maskinfabrikant Bastiansen, Aabenraa, til Breslau som husbestyrerinde.

Ebba Bastiansen, der var født 15. juni 1888, havde læst til læge i Berlin og i Breslau. Der traf hun senere sin mand, den atten år ældre professor Richard Fuchs, som

underviste ved universitetet. Fru Ebba blev uddannet til børnelæge, og drev siden sin egen praksis i Breslau.

Medens de to ægtefæller hver passede deres arbejde, styrede Marie Sørensen hjemmet fuldstændig enevældigt. Desuden opdrog hun de to børn, Helga, født i 1913 og Bastian født i 1919. Hun lærte dem endda at tale et uforfalsket Aabenraa-mål.

I 1933 kom Hitler til magten, og professor Fuchs blev afskediget fra universitetet på grund af sin jødiske herkomst.

Heldigvis kunne fru Ebba Fuchs fortsætte med sin praksis nogle år endnu, men efterhånden blev forholdene sværere og sværere for familien. Loven, der forbød jødiske familier at have kristne tjenestefolk, betød at Marie Sørensen måtte rejse hjem til Aabenraa 1936.

Forinden var Helga Fuchs rejst til den danske grænse, hvor en dansk student proforma giftede sig med hende. Nu kunne

hun rejse til København som dansk statsborger. Ægteskabet blev opløst igen, men Helga Fuchs var reddet.

I 1935 var den 16-årige Bastian blevet sendt til Aabenraa, hvor han blev anbragt i huset hos sin moster frk. Christine Bastiansen. Bastian blev student fra Aabenraa statsskole i 1938.

I 1938 lykkedes det for Ebba og Richard Fuchs at rejse til Danmark. De fik, ved hjælp fra det danske konsulat, udrejsetilladelse, og fik endda en del møbler og værdigenstande med. Derefter bosatte de sig i København.

Marie Sørensen rejste nu fra Aabenraa til København for der at fortsætte med at passe hjemmet for familien Fuchs, som dog nu levede under meget beskedne forhold.

Professor Richard Fuchs døde den 12. december 1940, 70 år gammel, og fru Ebba Fuchs døde den 25. marts 1944, 56 år

gammel. De blev begge begravet på Aabenraa kirkegård.

Marie Sørensen kom nu atter tilbage til Aabenraa, hvor hun blev det faste holdepunkt for den unge Bastian Fuchs, der studerede til ingeniør i København. Da hun døde i 1976 lige efter hun var fyldt 89 år, kom Bastian for sidste gang for at hente nogle få arveting efter forældrene inden han atter drog tilbage til Tjekkoslaviet, hvor han har sit hjem og sit arbejde som ingeniør.

Nu tilbage til skipper-hjemmet i Gildegadegang.

Den næste datter Margrethe Sørensen, født den 7. oktober 1888, kom også ud i verden, Hun blev tidlig husdame hos en velhavende tysk familie, der opholdt sig flere år i Genua og i Palermo.

I 1920 kom hun til Sønderborg for at holde hus for broderen Nikolaj Sørensen,

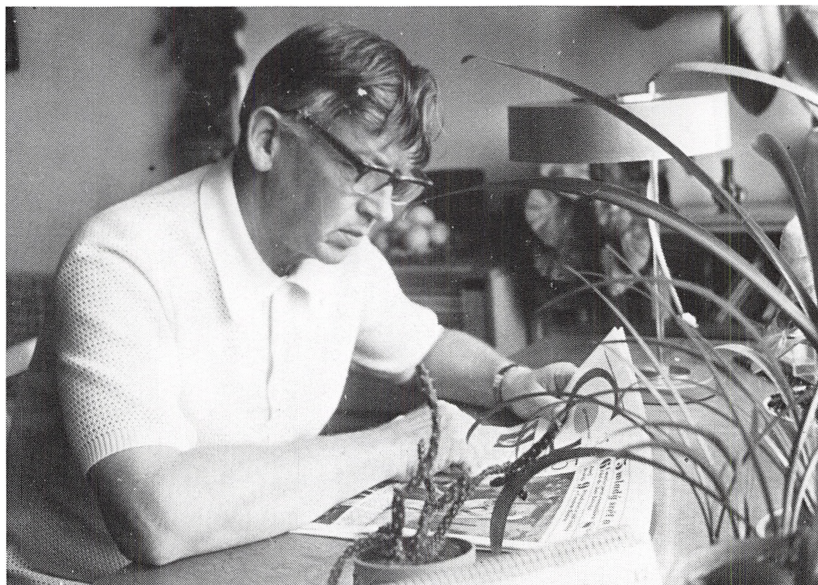
der nu var advokatfuldmægtig. I 1926 giftede han sig med en alsisk gårdmandsdatter og stiftede eget hjem. Efter nogle år i København blev Margrethe Sørensen husdame hos familien Josias i Perlegade i Sønderborg. Stillingen husdame var dengang den fineste stilling en ugift pige kunne dygtiggøre sig til inden for husvæsenet. Stillingen indebar, at husdamen altid havde en tjenestepige til sin rådighed for at kunne lede husførelsen korrekt.

Familien Josias var et ældre velhavende, jødisk søskendepar, børn af produkthandler Josias.

Som søsteren Marie kom Margrethe Sørensen også til at blive en stor hjælp, da jødeforfølgelserne skyllede hen over Danmark under 2. Verdenskrig.

En tidlig råkold morgen i marts 1944 rullede en stor lastbil op foran hjemmet i Perlegade, og nogle tyske militærfolk tvang hr. og frk. Josias til at følge med.

*Bastian Fuchs,
Prag.
(1919-1975).*

De blev sammen med flere andre sendt til koncentrationslejren Theresienstadt. Ingen troede, de to ældre mennesker skulle komme hjem igen. Men det gjorde de, året efter med en af Bernadottetransporterne. Frk. Josias var da psykisk meget nedbrudt og døde efter kort tid. Broderen levede nogle år længere, men også han var psykisk ødelagt og blev aldrig sig selv igen. Han har fortalt til Margrethe Sørensen, som selvfølgelig blev og varetog hjemmet, at kun takket være de madpakker, der blev sendt fra Danmark, havde de været i stand til at overleve.

Efter hr. Josias' død drog Margrethe Sørensen tilbage til Aabenraa. Hun kunne nu få folkepension. Nogle år boede hun sammen med søsteren Marie, indtil hun flyttede ind på aldersdomshjemmet Grønnegården, hvor hun døde den 17. marts 1976, næsten 87 år gammel.

Til slut vil jeg fortælle om den tredje ugifte datter, Metha, der var født 19. maj 1882. Hun blev hjemme hos moderen. Hun var svagelig under opvæksten og havde fået en dårlig ryg. Men hun lå ikke moderen til

byrde. Tværtimod var hun til stor hjælp i de år, da faderen var syg af tuberkulose; han blev blind og meget vanskelig i sine sidste leveår, og han døde, kun 55 år gammel, i 1906.

Metha blev efterhånden en dygtig koger-ske og tjente til livets ophold ved at gå ud og koge for folk. Efterhånden kom hun kun hos familierne Michelsen. Hun kom en dag i ugen hvert sted, så var ugens dage udfyldt. Lørdag-søndag holdt hun fri. Hendes løn var 2 kr. for en dags arbejde + kosten i de første mange år.

Metha Sørensen var afholdt af os alle. Hun medbragte aldrig sladder, og børnene forkælede hun på en egen omsorgsfuld måde; tidlig lærte hun pigebørnene at sysle, bage og koge.

Metha døde pludselig i 1952 som 70-årig, dagen før havde hun deltaget i bror-datteren, Margrethes bryllupsfest.

Da var den gamle mor død, men blot seks år tidligere. Johanne Sørensen døde i sit hjem den 21. november 1946, 94 år gammel, efter et langt og nøjsomt liv.

Ingen af slægten Sørensen bor mere i Aabenraa.

Grænselinien bagmænd

AF BJØRN SVENSSON

H. P. Hanssen har henvist til Gustav Johannsen og A. D. Jørgensen som støttepillerne i hans grænsedragningsspolitik. I det efterfølgende har redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, gjort forholdet til genstand for en kritisk undersøgelse.

Den 9. oktober 1918 noterede H. P. Hanssen i sin dagbog, at han fra nu af ville arbejde for en grænse nord om Flensborg og syd om Tønder. Notatet må tages med forbehold, at der kun var tale om en aktualisering af en gammel holdning.

Under Verdenskrigen har H. P. Hanssen i hvert fald ved tre lejligheder udpeget den grænselinie, som han i oktober 1918 besluttede at arbejde for. Men H. P. Hanssen har i anden forbindelse erkendt, at han havde lagt sig fast på denne linie på et endnu langt tidligere tidspunkt.

Da H. P. Hanssen på mæglingssmødet i Askov den 4. januar 1919 redegjorde for sin stilling til grænsespørgsmaalet, sagde han, at »Gustav Johannsen, som kendte Flensborg ud og ind, havde allerede opgivet byen midt i halvfemserne. Da jeg efter hans opfordring som ung landdagsmand skulde tale i Flensborg forud for valget i 1898, kaldte han mig nogle dage før over til instruktion. Under en fortrolig samtale bad han mig om ikke at røre ved genforeningsspørgsmaalet. Med blødende hjerte var han kommet til det resultat, at byen var tabt, fordi den ved tidernes ugunst var blevet en helt overvejende tysk by. Naar genforeningens dag oprandt for Nordslesvig, var vi nødt til at opgive den. Som stillingen nu var, vilde det efter hans mening være forbundet med alt for stor risiko at indlemme den i Danmark. – Paa samme vis har han efter aarhundredeskiftet udtalt

sig overfor højskoleforstander H. Rosendal og andre. – Jeg blev dengang pinligt overrasket. Men ved selvstændig at studere og overveje spørgsmaalet kom jeg hurtigt til det samme resultat.« (Talen trykt i »Dansk Udsyn« 1929).

Både i 1918 og i 1920 fremstillede H. P. Hanssen det lidt anderledes. Da gav han indtryk af, at samtalen var foregået i 1896, og da lod han ikke efterfølgende selvstændige studier og overvejelser, men Gustav Johannsens argumenter være afgørende:

»Jeg var meget overrasket, da Gustav Johannsen første gang gjorde dette standpunkt gældende overfor mig, thi jeg mente dengang, at farerne ved i givet fald at lægge grænsen syd for Flensborg ikke vilde være større, end at vi kunde overvinde dem. Men han kendte byen meget nøje, og jeg bøjede mig hurtigt for hans argumenter.« (»Grænsespørgsmaalet«, side 52-54).

Man når antagelig frem til et rigtigere billede, når man kombinerer de to sæt oplysninger. Samtalen har sikkert først fundet sted i 1898, men H. P. Hanssen har hurtigt bøjet sig for Johannsens argumenter.

Den store, pinlige overraskelse har H. P. Hanssen nemlig ikke kunnet mobilisere hverken i 1898 eller 1896. De omtalte studier og overvejelser fulgte ikke efter samtalen med Gustav Johannsen, men lå forud, og der kan ikke være tvivl om, at H. P. Hanssen havde knyttet sig til Krusålinien før drøftelsen med Gustav Johannsen.

Hanssen har selv peget på A. D. Jørgensen som den, der stod bag hans arbejde for den nye grænse. H. P. Hanssen lærte A. D. Jørgensen at kende under et ophold i København, der strakte sig fra april til

jul 1887, og i »Et tilbageblik« I (1928) side 211 ff fremstiller han sig som elev af A. D. Jørgensen, ligesom H. V. Clausen præciseres i et lignende forhold:

»Da vor nye grænse skulde sættes, stod H. V. Clausen og jeg forrest blandt de mænd, der traadte i skranken for det standpunkt, A. D. Jørgensen har præciseret i afhandlingerne om »Danmarks grænse«, og som vi hver især havde underbygget med selvstændige studier og samvittighedsfulde undersøgelser. Den dag, jeg fik efterretningerne om hans død, satte jeg hans billede paa mit skrivebord, og der har det staaet til den dag i dag. Naar jeg i disse bevægede tider saa paa det, var det, som om han nikkede til mig og sagde: Staa kun fast! Intet gav mig større tryghedsfølelse under de voldsomme angreb, jeg var udsat for, end bevidstheden om, at jeg handlede i hans aand og udførte de tanker, han havde indprentet mig.«

A. D. Jørgensen giver dog ikke indirekte dækning for Hanssens grænselinie. Det er kendt, at A. D. Jørgensen i særlig grad blev talsmand for en løsning af det dansk-tyske spørgsmål på grundlag af en deling af Sønderjylland, men han har aldrig offentligt taget til orde for en bestemt delelinie eller blot vedrørende de principper, der kunne komme i betragtning ved delingen. Tilsyneladende har han heller ikke gjort det privat. Havde Hanssen haft private ytringer at henholde sig til, ville han have citeret ham i stedet for at henvise til nogle afhandling, som han i en fodnote præciserer til at gælde nogle artikler, som er optrykt i A. D. Jørgensens »Historiske afhandling« VI side 5-10.

Og hvad er det så, A. D. Jørgensen siger på dette sted? Han siger, at rigets skel skal sættes der, hvor folket har sin grænse. Vel at mærke betoner han samtidig, at det kan være vanskeligt at bestemme folkegrænsen, selv om man ved, hvor »sproggrænsen« og »afstemningsgrænsen« går.

A. D. Jørgensen understreger, at sproggrænsen ikke er nogen folkegrænse, og at overgangen til fuldstændig at tilhøre et andet folk ikke er tilendebragt med tilegnelsen af et andet sprog og viljen til at vælge en anden statshøjhed og delagtighed i et andet folkeliv. Hvor grænsen i givet fald skal drages, »vil selvfølgelig komme til at bero paa forhold og tilskikkelser, som umuligt kan bringes ind under en almindelig regel.«

Eftersom A. D. Jørgensen skrev de pågældende artikler i 1880, da danskheden endnu stod solidt placeret i Flensborg, er der heri ikke antydning af holdepunkt for at afskrive byen. A. D. Jørgensen lader tilmed en dør stå på klem for slesvigerne længere sydpå, »dersom de skulde komme«, til trods for at han føler bitterhed mod dem, fordi de har svigtet Danmark i landets skæbnestund. Og det er slet og ret utænkeligt, at A. D. Jørgensen ligefrem – som H. P. Hanssen ville have arbejdet på – at afskære Flensborg og Mellemslesvig fra selve dette at stemme.

Når de angivne artikler er alt, hvad H. P. Hanssen kan hente hos A. D. Jørgensen til støtte for sin grænsepolitik, berettiger det ikke Hanssen til at tage ham til indtægt som sket.

Da det måske alligevel kunne tænkes, at A. D. Jørgensen inden sin død privat havde givet udtryk for synspunkter, der mere bestemt tegnede en grænselinie, har jeg spurgt hans sønnesøn, fhv. landsarkivar dr. phil. Harald Jørgensen, om han kender til en bestemt stillingtagen fra farfaderens side i grænsespørgsmålet.

Harald Jørgensen mener, at A.D. Jørgensen på grund af sin ungdoms tilknytning til Flensborg kan formodes at have næret forhåbninger om, at denne by kunne følge det danske Nordslesvig. Om han »under indtryk af den tyske invasion i Flensborg har opgivet dette haab, ved vi intet om ... Indtil sin død (1897) har han

Landegrænsen af 1920 blev afmærket med i alt 279 grænsepæle, hvoraf nr. 1 står ved Skomagerhus-overgangen i øst, medens nr. 279 står i den yderste marsk i vest. Grænsepælene er tilhuggede

granitsten, men hvor jordbunden ikke kan bære en sten, er der anvendt egepæle. De var alle hvidtede, men da kreaturerne gnubbede farven af, opgav man at gøre den permanent.

bevaret et haab om en fremtidig national løsning af det sønderjyske spørgsmål – altsaa en deling af det omstridte land – men hvorledes det skulde ske i praksis, har han aldrig udtalt sig om, og jeg synes ikke, det er rigtigt at gaa ud fra som givet, at han 100 pct. vilde være gaaet ind for H. P. Hanssens grænsepolitik. Det er muligt, men det er og bliver gætværk.« (I brev til forfatteren 23. nov. 1981).

Hverken henvisningen til Gustav Johanssen eller påberåbelsen af A. D. Jør-

gensen besvarer spørgsmålet om, hvorledes H. P. Hanssen nåede frem til sin grænselinie.

Man skal søge i en anden retning, som jeg gjorde det i Sønderjysk Måendsskrift 1982 (side 201-210) i artiklen »Da Flensborg blev afskrevet«. Grænselinien er udsprunget af holdninger, der fæstnede sig i det snævre samarbejde mellem H. P. Hanssen og de radikale akademikere Johan Otosen og H. V. Clausen i 1887.

Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig

Istedløvens afsløring

VED TORBEN GLAHN

Skuespilleren Otto Zinck, hvis slægt, så langt den kan føres tilbage, stammer fra Sønderjylland, fortæller i sine erindringer om Istedløvens afsløring, skriver overbibliotekar Torben Glahn, København.

1862 »var studentersangforeningen blevet opfordret til at assistere ved festen på Flensborg kirkegård den 25. juli i anledning af løvemonumentets afsløring. Samtidig var der modtaget indbydelse fra gamle studentervenner derovre, således Joh. Helms, der da var kollaborator ved domskolen i Slesvig, og Tryde, der havde nedsat sig som læge i Slesvig by, forinden festen i Flensborg.«

De tog over Kiel, hvor de blev modtaget med smæderåb,

»men på Rendsborg banegård blev vi modtaget med en jubel og hurraråben, som rungede i perronen. Det var soldaterne fra kongeriget, som da var garnisonerede i Rendsborg, der med deres officerer var samlede for at tage imod os. Officererne havde om aftenen arrangeret et punschesold for os, hvor taler og sange afløste hinanden, medens alle »jenserne«, der stod i kreds, gav os det ene hurra efter det andet. Der herskede en brillant stemning ved dette vort desværre for korte møde med de danske soldater, og det bragte humøret til vejrns igen.

I Slesvig by blev vi modtaget af vore gamle kammerater og den dansksindede del af byens befolkning med senator Peschke i spidsen. Flere af de danske officerer, som lå i garnison på Gottorp slot

og i Slesvig by, sluttede sig straks kammeratligt til os og blev vore værter. Iblant dem kan nævnes oberstløjtnant Falkenberg og løjtnant ved dragonerne Allan Dahl, hvis gæst jeg var under vort ophold i Slesvig. De tysksindede familier så vi ikke noget til under vort ophold, deres rullegardiner var alle nedrullede, men det gjorde ikke noget skår i glæden og lystigheden.

Da jeg vågnede i min pragtfulde paradeseng næste morgen, stod Allan Dahl foran den og gjorde kavallerihug i bar skjorte; det kaldte han sin morgentur.

Om formiddagen besøgte vi domkirken, og gav om eftermiddagen en koncert i Stændersalen; udenfor programmet blev Plougs hilsen til Slesvig »Land, som har adlydt Fædrenes love« afsunget første gang. Sent om aftenen mødte en del af os med vore værter hos den navnkundige madam Esselbach, hvis beværtningslokale var samlingssted for officererne og de dansksindede. Næste dag gjorde vi til fods en udflugt til Dannevirke; vi havde vor nye fane med, som Allan Dahl under hele vort ophold i Slesvig bar i spidsen af toget; han havde ydermere fået studenterhue på. Vi spiste frokost på Tyraborg, hvor stemningen var stærkt animeret, og hvor sange og taler fulgte ovenpå hinanden. Om eftermiddagen kørte vi til Ascheffel, hvortil sønderjyske bønder fra 8 sogne havde leveret vogne. Der blev holdt rast i en velstående bondes gård, hvis diele kunne rumme hele selskabet, og hvor der blev trakteret med kaffe. Senere arrangerede den utrættelige

Allan Dahl en hel gymnastisk-ekvilibrisk forestilling på en eng udenfor dielen, hvor en dreng, Ernst v.d. Recke, den senere forfatter af *Bertran de Born*, som i ferien var hjemme hos faderen, der var artilleriofficer, særlig udmærkede sig. Den plattyske landbefolkning modtog studenterne med overstrømmende venlighed, og det var et fornøjeligt syn at se officerer, General Wilster, oberst Falkenberg og flere yngre, slesvigske bønderfolk og studenterne blandede imellem hverandre, alle grebne af samme følelse og opfyldt af samme tanke, tanken på fædrelandet. Da vi omsider kørte derfra, kastede bønderpigerne blomster og modne ribsklaser op i vognene til os. Om aftenen stod et animeret bal på »Stampemøllen«, og her blev en fortræffelig sang af Johs. Helms afsunget; dens 3. vers lød således:

Husk under nattens det tågede dække
 Hviler Thyras vold som en slumrende helt.
 Skanser, som rejste sig række ved række,
 Våger som drabanter om feltherrens telt.
 Sold kun studenter! Idag er det tid,
 Kryst kun den evig foryngende ranke,
 Kæk, når imorgen du vækkes til slid,
 Som en ungdommelig tanke!

Næste morgen førte toget os til Flensborg, hvor det vrimlede med officerer, og i løbet af dagen kom flere og flere festdeltager til. Kl. 12 samledes alle ved krigergraven, den mægtige stensatte gravhøj med sine mange mindetavler, og det store tilhyllede mindesmærke.

Efter en sang af Fr. Hammerich til melodien »Vor Gud han er så fast en borg«, holdt professor H. N. Clausen talen, efter hvilken dækket under kanonsalut og tusinders jubelråb faldt for Bissens stolte, mod syd spejdende løve. Derpå blev Plougs sang på melodien »Danmarks dejligst vang

Afsløringen af Istedløven fandt sted på Flensborg Kirkegård 25. juli 1862. Løven er 3,8 meter høj og granitsoklen 3,4 meter. Foto 1862.

og vænge« afsunget og til slut istemtes af alle »Slumrer sødt i Slesvigs jord«, denne Hartmanns mesterlige mindesang, hvis toner intet sted har lydt mere gribende end her ved krigergraven. En højtidelig tavshed lagde sig uvilkårligt en kort stund over forsamlingen, efter at sangen var endt; den afbrødes af »Den tapre landsoldat«, som modtoges med jubel og hurraer og istemtes af hele den store forsamling. Om eftermiddagen drog vi alle i procession med et musikkorps i spidsen ud til festen i Mariekov, Allan Dahl med sangforeningsfanen og studenterhue på allerforrest.

Dagen efter gav Flensborg Borgerforening en storartet fest på Gråsten, hvortil rejsen gik pr. vogn og pr. dampskib. Festen blev afholdt i et kæmpemæssigt telt, der kunne rumme alle deltagerne.

Søren Rasmussen (Stens) lille ejendom på Hyrup Hede omkring 1910.

På billedet ses hans forgænger Søren Christensen, der kaldtes Stenkløver, og hans moder Stinne Mari samt hunden Wally.

Søren Christensen havde fået sit navn som bygmester af kløvede kampesten, som det ses på billedet.

Søren Steen og hans tid på Hyrup Hede

AF H. P. JENSEN

Mange af Sønderjysk Månedsskrifts læsere har sikkert med interesse fulgt med i fhv. landsarkivar Peter Kr. Iversens og fhv. sognepræst Urban Schrøders artikler i Månedsskriftet i løbet af 1985 om det grufulde hønemord i Bevtoft i 1720.

I julinummeret side 207 bringes en fodnote om en sideløbende tildragelse fra nyere tid, nemlig en art hekseforfølgelse i 1924, hvor Søren Rasmussen, kaldet Søren Steen, havde vakt nogle byfællers uvilje. Ifølge Gustav Henningsen i Folk og Kultur 1975 skulle sagen være drevet så vidt, at Søren Steen overvejede at tage sit eget liv, men den daværende sognepræst i Bevtoft, Adolf Flensmark, greb ind og fik standset forfølgelsen. Gustav Henningsen mente, at denne hekse-sag burde undersøges nøjere mens tid var, endnu lever der mennesker, som har oplevet sagen på nærmeste hold.

Hyrup Hede

Den gamle landsby Hyrup i Bevtoft sogn var en by med få, men meget store gårde. Den største var den såkaldte Lorens Poulsens gård, der var omkring 250 hektar stor. Der var en kerne af toft, ager og eng ved Hyrup bæk, megen mose, største delen var dog udyrket overdrev, der lå som et lagkagesnit fra byen ud mod Tislund, Toftlund og Agerskov sogneskel.

I løbet af 1800-tallet foregik der mange udstykninger og frasalg fra denne gård, blandt andet en stor parcel til en søn fra gården, Rasmus Andresen. Fra denne parcel skete yderligere udstykninger, for eksempel til Blinde Henrik (Henrik Schmidt), som jeg har fortalt om i Månedsskriftet i august 1985. En anden udstykning var på kun syv hektar; den lå mellem Andresen slægtens stamparcel og Blin-

de Henrik. Hvem der først har ejet denne ejendom, har det ikke været mig muligt at fastslå.

Lorens Poulsens hedejord kaldtes førhen enten Hyrup Hede eller Vesterhede til forskel fra Sønderheden. Kører man i dag fra Agerskov efter Hyrup finder man en vej på venstre hånd, Hyrup Hedevej. Et stykke henne ses en gul ejendom nede til venstre, der ligger gemt i en idyllisk skov. Det er Søren Steens tidligere ejendom. Hele egnen er præget af bakker, der engang har været lynglædte. I fordums tid var egnen ikke alene træløs, den var også præget af forblæsthed. Jorden var udtørret og plaget af sandflugt. Mange af bakkerne var faktisk indlandsklitter. Livsvilkårene var ret ubarmhjertige, mange der tilfældigt kom på de kanter, spurgte sig selv, hvad folk dog kunne leve af her.

Søren Steen skal have været mangeårig banearbejder, han købte den lille ejendom i 1922 og drev den til 1929. Hans kone hed Line, og der var en børneflokk i hjemmet.

Søren Steen

Søren Steen huskes af mange naboer og bekendte endnu. Han var en høj, slank mand og meget mørk af lød. Alle siger, at han var en meget intelligent mand, der havde et livligt minespil og ofte gestikulerede under samtale. På et billede ses det, at han havde lange, slanke hænder, som ikke var almindeligt for en landmand. Disse hænder faldt mange i øje.

Som alle på denne hedeegn levede Søren Steen og hans familie i den yderste nøjsomhed. Der var en lille besætning med nogle få køer og et par små sorte heste. Søren Steen var en stor dyreven, der passede sine dyr på bedste måde og ofte stod og kælede for sine heste og ungdyr. Hvor han kom hen, havde han for vane at kæle for dyrene.

De første år i tyverne var præget af van-

skelige naturforhold, og det kneb ofte med tilstrækkeligt foder til dyrene. Den utilstrækkelige ernæring kunne give sygdomme med ejendommelige forløb. Hele affæren menes startet med, at Søren Steen ved en lejlighed gerne ville købe et føl og stod og kærtegnede det lille dyr. Det lod sig ikke gøre, handelen gik i vasken, men ganske kort efter døde føllet. Lignende skal have gentaget sig et par gange med kalve og smågrise, der døde pludseligt og uforklarligt. Da alle eksisterede på den økonomiske afgrunds rand på en sådan hedeegn, vakte tildragelserne opsigt. Man ville nødtigt have Søren Steen ind i staldene, men uden i øvrigt at vise ham fjendtlighed eller øve chikane.

Nu siger alle, der har kendt Søren Steen, at ikke alene var han en meget begavet mand, men også fuld af lune og spilopper. Den gedulgte uvilje fik ham til at opføre et spil for galleriet, som tilsidst løb løbsk for ham. Han skar ansigter, når han tilfældigt blev iagttaget, mumlede uforståelige sætninger og gjorde med egnens sprog: Fakser og merser. Det faldt i øje, snakken fik noget at rive i.

Jeg tror, at de nævnte tildragelser alle beroede på ganske naturlige forklaringer. Søren opførsel må nærmest opfattes som »underligheder« eller practical jokes. Alle siger, der var ikke ondt skabt i ham, men outsidersere har det jo ikke altid let. Han havde på en eller anden vis ladet sive ud, at han læste i en Cyprianus. En dag fik han besøg af pastor Flensmark, der da gerne ville se bogen, hvis han havde en sådan. Det havde Søren skam ikke, men borgmester Nansens bog om København havde han, og hvis pastoren ville se den, måtte han gerne låne den. Man mærker smilet lure i Søren øjne.

Det skal være endt med rigtig slem sladder, entreprenante folk kom i tanker om husråd mod trolddom, en kendt åndemanager blev tilkaldt for at anvise modtrold-

Line og Søren Rasmussen sammen med »Blinde Henrik«.

domsmidler. Man begyndte at skrive i aviser og ugeblade. Til sidst kom der en politi- og retssag, der gav åndemaneren en bøde på 200 kroner.

Jeg har gransket meget i sagen, men det er umuligt at afgøre, om der virkelig var alvor bag snakken, eller der sad et kuld spøgefugle og holdt det meste af kongeriget for nar. Alt er vistnok muligt.

En af Søren Steens bedste venner siger med bestemthed, at Søren Steens nerver intet fejlede, han drømte ikke om at begå selvmord, men spilopperne havde taget magten fra ham. Pastor Flensmark og Søren Steen var gode venner. Præsten har nok været vred over den overtroiske snak, men det påstås, han også havde et glimt i øjet. Gode venner havde Søren Steen forresten også mange af, de gav ham jævnligt en håndsrekning under de vanskelige forhold på den lille hedejendom.

Aviserne greb naturligvis med henrykkelse balladen i Hyrup og skrev vidt og bredt. Meget af det skrevne er fuldt af fejl og misforståelser, andet er tilfældigt sju-

skeri. Dømme eller vurdere i sagen på grundlag af de mange avisnotitser og læserbreve er sikkert ganske håbløst.

Der har nok været en kerne af »nænn« i omverdenens holdning til Søren Steen. »Nænn«, det er nag, han kan godt have trådt en eller anden over tærne med sine spilopper. Hans livlige væsen og tilfældighederne med de døde ungdyr kan have sat noget i gang, dertil kom, at han var en spolt. Han kunne ikke dy sig, men legede med i et underligt spil, der pludselig blev ondskabsfuldt.

I 1929 flyttede Søren Steen og hans familie. Forhåbentlig har de ikke skullet tage svære psykiske sår med sig. Sagen gik i sig selv, men et ry havde Hyrup Hede jo fået.

Jeg er selv født på Hyrup Hede og har tit hørt om Søren Steen i min barndom. Min mor blev lidt nøks, når han kom på tale, min unge, glade far slog en stor latter op: Ja, dengang var der noget ved det hele. Hele Danmark vidste, hvor Hyrup Hede lå, og vi havde altid noget at snakke om.

Sådan kan man også se på det.

Rasmus Callesen (15.2.1877-16.6.1952).

Rasmus Callesens erindringer 1877-1892

AF RASMUS CALLESEN

Rasmus Callesen, Leerskov, begyndte at skrive sine erindringer i 1937, og han skrev nogle sider hvert år til sin død 1952.

Nedenstående uddrag af erindringerne er fra Rasmus Callesens barndom og ungdom, og de handler dels om forældrene, især faderen Nis Callesen, dels om de daglige levevilkår på en større gård i 1800-tallets slutning.

Rasmus Callesen havde en lang række tillidshverv: Han var sognerådsformand 1920-1932, har yderligere i kortere eller længere perioder været amtsrådsmedlem, sognefoged, formand for Danske Samfund i Øster Løgum sogn, kreditforeningsvurderingsmand m.m.

Slægten på Leerskov kan føres tilbage til

1550, og den nuværende ejer Johannes Ravn Callesen, tilhører den 15. generation på ejendommen.

I Sønderjysk Månedsskrift 1985, side 330, stod et kort uddrag af Rasmus Callesens erindringer – det handlede om jul på Leerskov.

Noget af det første, jeg husker, var et heftigt tordenvejr først i aug. 1879, husker, vi sad samlet i gæstekammeret, fordi der ingen kakkelovn var. Det mentes, at tordenen var mere ufarlig der, da røgen fra skorstenen kunne lede lynet til sig. Det var et uvejr, der huskedes mange år efter, og som af ældre folk omtales endnu.

Der taltes om natten 14 brande, og vejret bedredes først næste dag henimod mid-

dag. Far fortalte, at »Hæuede« stod i stak, men toppene var kun at se, det hele var et hav og høet ødelagt.

Min bedstefar

Jeg husker godt min bedstefar, gamle Rasmus Callesen, der døde 1887, da jeg var 10 år. Han var høj og svær, meget tunghør og ikke livlig. Han kom hver dag, satte sig på en bestemt plads for bordenden. Han havde et par briller liggende på fars skrivepult med ét glas i; derigennem læste han avisen.

Om søndagen fik han en kaffepunch, den var han meget glad for, det var jo alle gamle mænd af det slægtled. Han sad jo på Gammelgaard og datteren Helene holdt hus for ham. Begge gårdene ydede ham aftægt, men han havde en ikke ubetydelig kapital, han havde jo været en meget dygtig og driftig storbonde.

Hans hustru, min bedstemoder, var død 1874 altså inden min fødsel. Hun havde været sindssyg flere gange, så han har haft det svært. Men der fortælles, at imellem hendes sygdomme var hun en munter og dygtig husmoder. Der fortælles også, at hun i sin ungdom havde haft en ulykkelig kærlighed, som hun led under i mange år.

Derimod husker jeg mine bedsteforældre i Avnbøl, og jeg kan huske de lange køreture derom på ca. fem mil.

Jeg husker også fars morbroder Hans Andreas Kjer i Øster Løgum, kunstmaleren, der har malet en del familieportrætter, der er i vort eje. Jeg husker også min mors yngste søster, Cathrine, der var hos os i flere år, til hun blev gift med gårdejer Peter Hejssel i Djernæs. Det var mig en stor sorg, da hun flyttede derhen.

Jeg havde en god barndom med mine fire søstre, hvoraf Jing, den ældste, var ti år ældre og Nikela den yngste fem år yngre. Det blev jo så nærmest hende, der blev min legekammerat. Med de store søstre kom jeg ofte i klammeri, men det glemtes

rask, og vi holdt meget af hverandre. som det jo også gerne skal være. Min legekammerat var ellers min fætter Peter Kjer på Gammelgård. Vi var jævnaldrende og var dagligt sammen.

Far havde begyndt at give os undervisning, som han havde øvet for mine tre største søstre, men da Peter og jeg ikke havde stor lyst til opholdet i skolestuen, og far var stærkt optaget af sine tillidshverv, gled vi ganske stille ind i Øster Løgum Skole. Det var imidlertid ikke store resultater, vi opnåede. Tyskundervisningen gjorde sit til, at det blev så mådeligt.

Det, der prægede hjemmet her i firserne og halvfemserne var sparsommelighed. Fader var meget sparsommelig og flittig men ingen fremragende landmand; han havde meget gode evner, og han var indvalgt i mangt og meget, det tog selvsagt meget af hans tid, og disse hverv havde hans fulde interesse. Moder var myreflittig og dygtig, og hun forstod at føre en økonomisk husholdning. Jeg ved ikke, at hun nogen sinde manglede noget og havde altid en del i reserve.

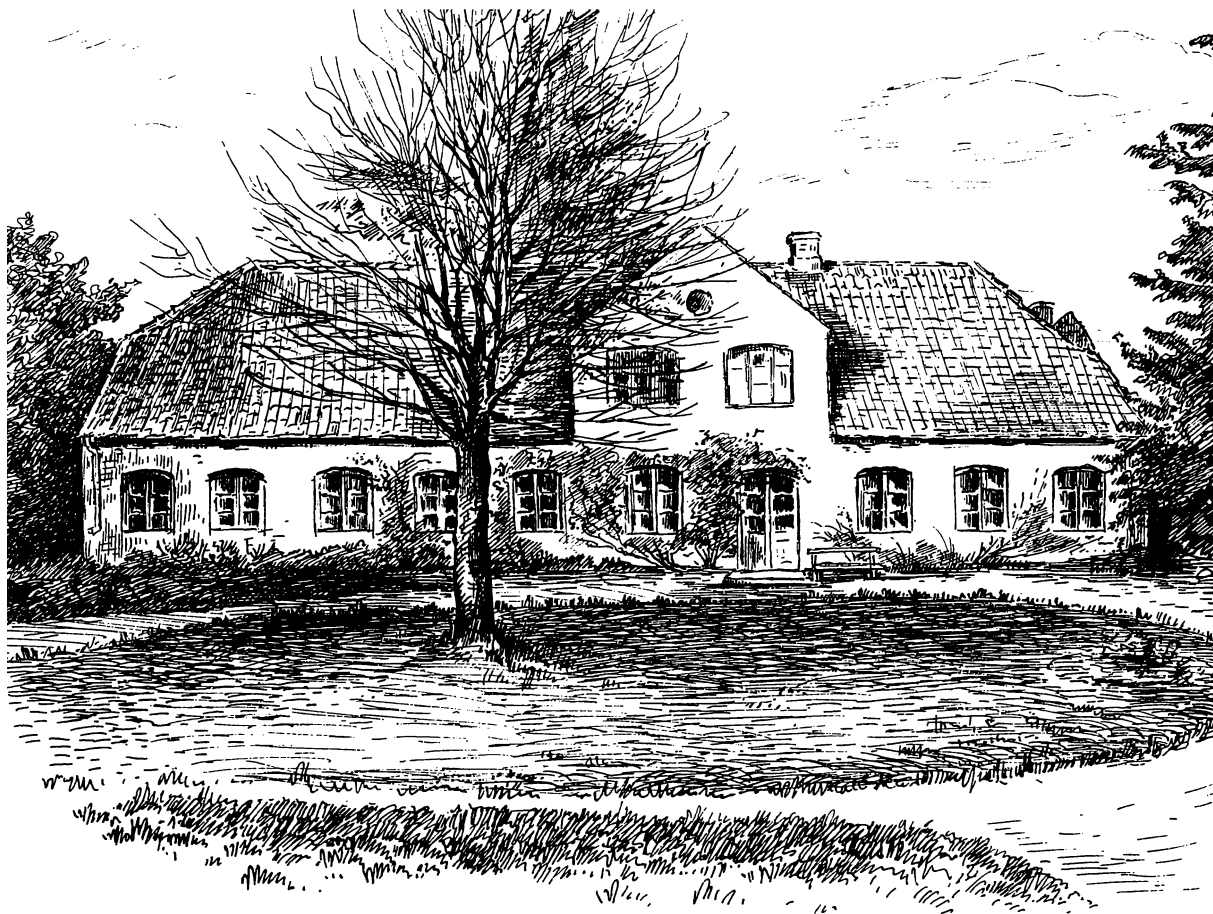
Praktisk højskolelærdom

Da far overtog gården i 1863 var tiden ret god, og den holdt sig op i halvfjerdsene. Firserne var derimod meget vanskelige.

I de forholdsvis gode år var far sikkert en dygtig landmand og nok forud for de fleste; han havde lært meget på Rødding Højskole, og disse kundskaber var ham en hjælp ved landbruget.

Han havde i de første år drænet ikke så lidt, men rørene, der dengang brugtes, var for små, så nytten derved blev minimal. Men senere, da tiderne blev vanskeligere, var det, som far både tabte lyst og mod, og han havde svært ved at holde balance med gårdens drift.

Kunstgødning blev næsten ikke brugt dengang, og vor magre jord var næsten afhængig deraf. Da der næsten ingen land-

Leerskovs stuehus.

brugsmaskiner fandtes, måtte der et alt for stort folkehold til.

Far havde altid to til tre karle hele året. Dertil kom om sommeren en hyrdedreng, der passede kreaturerne og fåreflokken, der gik løs og kom på stald om middagen og om natten. De store enge fordrede meget arbejde, så foruden de faste karle måtte der lejes et par daglejere det meste af sommeren. Desforuden havde mor to piger, der hjalp hele sommeren på marken. Det var dog ikke alene i høsten, de måtte hjælpe, men også forår og efterår ved at sprede gødning.

Der skulle altså et stort beløb ud til fol-

keløn af de forholdsvis små indtægter. Skønt folkeholdet var stort blev arbejdstiden alligevel lang, når arbejdet skulle gøres til rette tid.

I hø- og kornhøsten blev arbejdet ofte først indstillet ved solnedgang. Når der ikke var særlig travlt, sluttede arbejdet om aftenen kl. 7.30, men så måtte pigerne hjem og malke de ca. 10 køer. Avlskarlen måtte vande og tøjre hestene, og leen skulle skærpes til næste dag. Aftenen blev derfor kun kort, og når nadveren, nykøgt boghvedegrød og mælk var sat til livs, gik man til sengs, og det var trætte lemmer, der søgte hvile.

En lille hjælp var det, at middagspausen var lidt længere end i dag. Middagshvilen varede ca. en time.

Folk var alligevel godt tilfreds, lystighed var der ikke meget af, kun et marked i Aabenraa og Øster Løgum i forår og efterår og så fastelavnsgilde i Øster Løgum.

Det daglige brød

Folkenes lejemål var altid et år ad gangen, og lønnen udbetaltes ved lejemålets ophør. Det var en skam at tage op af lønnen, og dette skete også kun undtagelsesvis. Leve-måden var ellers lige så god som nu, dog var sukkerforbruget meget mindre. Der slagtedes mere end nu til dags, foruden flere får og lam en fed ko eller kvie, dertil i reglen to til tre svin. Der blev spist mere saltmad og altid to dage, kål, ærter og hvidkålssuppe. Om morgenen altid opvarmet mælk eller øllebrød, derefter brød og kaffe, om sommeren mellemmad både formiddag og eftermiddag. Om aftenen ca. kl. 8 boghvedegrød. Desforuden om middagen kl. 2 kaffe med et stykke sukker. Det kunne måske synes, at to voksne tjenestepiger var lidt rigeligt, men man må jo huske på alt det hjemmearbejde, der var.

Hver tredje uge bagtes der brød i den store ovn. Der måtte brygges øl sommer og vinter, og om sommeren holdt een til to store tønder øl næppe en uge ud.

Folk svedte ved det strenge arbejde, så de drak flere krukker øl om dagen, ja selv om vinteren stod der altid et krus med øl i borgerstuen.

Hverdagens arbejder

Dernæst støbtes lys af talg for hele vinteren, der brugtes kun talglys i lygterne, og i huset brugtes der mange lys. Mælken behandlede hjemme.

Gårdens syssel morgen og aften skete ved lygtens skær, ja, selv hakkelsesskæringen gik for sig om aftenen. Men der spandtes meget, om eftermiddagen var der tre rok-

kehjul i gang mor og begge piger. Det var både uld og hør. Hørren måtte først hegles. Da min ældste søster Jing blev voksen, lærte hun at væve, og dette gav meget arbejde. Der brugtes kun hjemmegjort tøj, og det var stærkere, pænere og varmere end nu til dags. Det eneste tøj, der købtes til mænd, var konfirmationstøjet og brudgomstøjet. Kvinderne købte mere, da det var finere.

Tjenestepiger og hyrdedrenge

Tjenestepigerne havde det ikke godt i de tider, meget arbejde og kun en lille løn, ca. 100 mark for et år. Dertil kom at de ikke fik megen middagshvile, da de i den tid havde opvask efter middagen, og derefter fulgtes med karlene ud på marken. De plagedes meget af blegspot, sikkert for svært arbejde og fik nok for eensidig kost, vitaminer kendtes ikke.

Hyrdedrengene havde det heller ikke godt; det var drenge fra små hjem, der blev dispenseret fra skolegangen om sommeren, men onsdag- og lørdagformiddag måtte de besøge skolen, og klasseværelset kunne i Øster Løgum skole besættes med hyrdedrenge. De måtte passe kreaturerne hver dag selv om vejret var nok så dårligt. Hos os havde de dog en trænet hyrdehund til hjælp. Min mor ynkede drengen særligt om søndagen, hvor alle på gården havde fri. Men det kan siges, at var det for hård en omgang for disse drenge, så blev de i almindelighed dygtige mennesker, der fra små lærte at stå på egne ben.

Vi spiste ved to borde dengang, noget, der ikke var almindeligt på egnen, men far var vant til det hjemmefra, og det bibeholdtes helt til jeg blev soldat, det var en god ordning. Der førtes ikke så lidt selskabelighed. Familien fra Venbjerg kom ofte, og selv om mors familie på Sundeved boede langt borte, var de dog sammen adskillige gange hvert år. Ligeledes var nogle fra Gammelgaard eller herfra sammen næsten

hver dag, det var dog kun småvisitter og mest far og Jes Kjær, og der blev ikke nydt noget ved disse småbesøg.

Men far havde en stor bekendtskabskreds både i Løgum og andre byer i omegnen. Dertil kom, at vi havde familie i Kasso og Hoptrup, så der kom vi også om ikke så tit.

Mine uge år faldt i et tidsrum, hvor alt gik i sin rolige gænge, der var hverken krige eller »bevægelser« som nu til dags. Vi sled i det fra morgen til aften, men var glade og ret godt tilfredse. Som dreng havde jeg ikke haft særlig stor lyst til at arbejde, men nu da jeg på en gang blev voksen, kom arbejdsglæden mere og mere. Jeg var fuldt udvokset, da jeg forlod skolen og havde gode kræfter, ja det sidste år inden jeg blev konfirmeret, kunne jeg forrette karlearbejde.

Gårdens drift

Som jeg før har omtalt, var de moderne landbrugsmaskiner endnu næsten ukendt på vor egn, så vi slog de store enge med en le og bjergede høet sammen med små river.

Om vinteren blev alt korn tærsket med plejlen, og det skete, vi stod i loen til langt ud på foråret, så forårsarbejdet derved blev meget forsinket. Vi fik sjældent begyndt at så før efter majdag og blev ikke færdige før ved månedens udgang.

Far havde firemarksdrift. 1: grønjordsbrak, men mådelig. 2: rug gødet med staldgødning. 3: byg, ugødet og 4: havre med udlæg og ugødet. Så lå marken i græs i 6-7 år.

Man kan nok forstå, at ved denne driftsmåde blev høsten meget lille, det var næsten kun rug, der gav noget udbytte.

Nu begyndte kunstgødningen imidlertid at finde indpas, men naturligvis meget småt. Rugen gødedes med thomasslagge og kainit, så vårsæden kunne få hele møddingen. Skønt der kun brugtes små mængder

af kunstgødning bedredes høstudbyttet dog væsentligt derved.

Roerne blev alligevel en succes

Roerne havde begyndt at få indpas, men far og mange andre bønder med ham, så både skeptisk og fjendtlig på denne indretning. Jeg prøvede forgæves, at få denne afgrøde indført, men far sagde altid, at de 90% var vand, og det havde vi i almindelighed nok af. Men så en dag, far ikke var hjemme, opkammede jeg den østre toft, øst og syd for haven, og tilsåede den samme dag, så da far kom hjem, var værket udført. Han tog dog sagen med nogenlunde ro, og da de spirede godt og begyndte at gro, blev han så glad ved dem, at han jævnlige gik derud og puslede med dem.

Det var i 1897 og dagen inden jeg drog ind som soldat, kørte far og jeg de første læs hjem. Far blev nu glad for roerne, så han herefter næsten ikke kunne få arealet stort nok.

Omtrent ved samme tid fik vi vandstanden sænket i engene og kanalen uddybet helt til Rødekro. Dette blev til stor fordel og glæde for os, da vi nu med tilskud af kunstgødning kunne høste ret store og gode høafgrøder.

Jeg havde stor lyst til i mine unge år at få de ret store hedearealer opdyrket, men der i var far ubønhørlig, det blev for dyrt, mente han, så de blev liggende. Grundforbedring blev der altså ikke noget af med undtagelse af nogle mergelstakke, vi fik op.

På samme tid blev det os umuligt at fæste hyrdedrenge, da de ikke fik dispensation fra skolen hos de arbejdsgivere, der var medlemmer af de danske foreninger. Skønt det skulle være en straf for danskerne, blev det det modsatte, idet vi derved fik alle markerne indhegnet og kvæget kunne gå løs; de trivedes bedre end førhen, og de stakkels hyrdedrenge blev nu overflødige.

En mønsterkarl

I de fem år, fra min konfirmation til jeg skulle aftjene min værnepligt, havde vi to karle, den ene en ældre mand, svensker, og en af hans sønner. Den ældre, »Lars Larsen« hed han, var en så flittig og pligt-opfyldende mand, at jeg aldrig har kendt nogen bedre. Hver morgen om sommeren kl. 4.20 kom han og kaldte på mig og gik ikke før han havde mig ude af sengen. Han gik som førstemand med leen både i græsset og i kornet. Om vinteren stod han i loen og tærskede i akkord. Han forlod os samtidig med, at jeg blev soldat, og han havde da i disse fem år sammenspartet 1000 mark. Det var jo den uhørte sparsommelighed, der gjorde dette muligt. Jeg tror ikke, han i disse år, købte beklædningsgenstande med undtagelse af undertøj og så den uundværlige skråtobak. Han købte nogle år senere en lille ejendom på Hovslund Mark, er nu ejes af hans søn Karl Larsen.

I mine drengeår fik karlene brændevin med på marken til deres mellemmad. Denne uskik hørte dog op, men gamle Lars fik hver dag om sommeren sin kaffepunch til stor vederkvælgelse for ham.

Lystighed havde vi kun lidt af i min ungdom. Aabenraa Amts Landboforening havde dog foruden det årlige dyrskue nogle sammenkomster om vinteren med diletantforestillinger og bal. Til disse var jeg

med nogle gange, og de var os til stor afveksling og glæde.

Et møde

Der var også blevet oprettet en foredragsforening, hvis møder holdtes i Rhedersborg ved Rødekro og i Bolderslev. Køre helt til sidstnævnte sted var en lang og drøj tur med hest og vogn, som jeg for min part helst ville være fri for. Engang vi kørte sent hjem i mulm og mørke, tog vi fejl af vejen og endte ved en mose, dette resulterede i, at vi for fremtiden kun deltog i møderne i Rhedersborg.

Som dreng havde jeg to gange været til danseskole. Senere engang var min yngste søster Nikela til danseundervisning, og ved afdansningsballet i Øster Løgum var min ældste søster og jeg også med. Dette bal fik en betydning for mig for hele livet, idet jeg der traf sammen med min senere hustru.

Vi havde danset sammen ved de to omtalte danseundervisninger, og senere var vi gået sammen til konfirmationsundervisning, men dette havde naturligvis ikke sat sig dybe spor. Men nu i tyveårsalderen blev jeg straks klar over, at hende og ingen anden skulle det være. Dette blev altså indledningen, og ved begyndelsen af min soldatertid kom vi i brevveksling, der ikke blev afbrudt før vi holdt bryllup.

Kalfatrereds-kabet var en økse

Fru Bodil Kiil, Roskilde, tidl. Haderslev, blev så interesseret i spørgsmålet om anvendelsen af det gamle redskab, at hun tog Sønderjysk Månedsskrifts majnummer med ud til de virkelige sagkyndige, nemlig til personalet på Vikingeskibsmuseet.

Her fik hun at vide, har hun fortalt, at billedet forestillede en kortskaftet økse, og at øksen har været anvendt til udbedring af skåskader på skibe.

Museet ejer et tilsvarende redskab.

Min konfirmand- rejse for 67 år siden

Overlærer L.R. Lassen, København, fortæller om en cykeltur til Danmark fra det dengang endnu tyske Sønderjylland.

Et dokument faldt mig forleden i hænde, det lød sådan:

Det anbefales, Drengen Lauritz Lassen, der er mig personligt bekendt, mod Forevisning af dette Bevis, faar Tilladelse til at indpassere i Danmark for et Ophold af højst 8 Dage.

Aabenraa, den 12. April 1919.

Carl C. Fischer.

(Udstedt af Vælgerforeningen i Nord-slesvig).

Dette dokument havde været en af forudsætningerne for, at vi tre skolekammerater – Georg, Johan og jeg selv – kunne virkeliggøre vor plan om en »konfirmandrejse« til Danmark i påsken.

Vi havde slidt skolebænken sammen i Königliche Realschule i Aabenraa – efter kejser Wilhelms forsvinden i november dog omdøbt til Staatliche Realschule – fra før krigens begyndelse og sammen døjet de strabadser, som krigen 1914-18 førte med sig, også for skoleeleverne. – I langvarige perioder havde vi kun kunnet køre i skole med toget om morgenen, efter skoletid måtte vi gå på vore ben den mils vej, der var til hjembyen, hvis vi da ikke ville vente på togelighed helt til om aftenen, hvil-

ket naturligvis mange af vore længere borte boende kammerater var tvunget til. Cykel var det ikke hver mands sag at have, og var der endelig en i familien, så var den i hvert fald ribbet for gummi, hvad enten det nu var slidt op, afleveret ifølge paragraffer om afleveringspligt eller – og det var nok det mest sandsynlige – gemt væk for myndighederne til bedre tider.

Jeg havde en bedstefar, der var en mester i opfindsomhed med hensyn til snedige gemmesteder over for myndighederne. Til gengæld blev disse gemmesteder vist frem med stolthed, når pålidelige gæster var på besøg.

Også på anden måde havde skolegangen haft sine problemer. Straks ved krigens begyndelse var alle de unge lærere blevet indkaldt, og nu gik det de fire år igennem med stadig skiftende lærere. Fridage gav det ofte, særlig halve, nemlig hver gang der var fanget mange russere, senere også på grund af kulmangel, men den største afbrydelse af regelmæssig skolegang skete dog hele sommeren 1918. Alle store elever skulle konsekvent hver anden skoledag møde til »Laubheussammeln«.

Bevæbnet med store sække søgte vi ud

i skov og krat i omegnen og ribbede alt tilgængeligt for blade. På bryggeriet skulle høsten afleveres og tørres, men om »høet« nogen sinde nåede frem til de sultende heste ved fronten, tvivler jeg på. Engang, husker jeg, blev vi hjemme i byen og fik lov til at samle to tætproppede sække i præstegårdens have; med slid og slæb fik vi baksæt sækkene til toget og afleveret på bryggeriet – dagens toppræstation. For en dreng, for hvem lektielæsning ikke hørte til dagens yndlingsbeskæftigelser – og dem fandtes der også nogle af den gang – var det herlige tider.

Foråret 1919 blev vi konfirmeret efter præstegang om vinteren hos provsten i Aabenraa. Undervisningen her var som al undervisning kun foregået på tysk. Men da Johan og jeg skulle konfirmeres på dansk i hjembyen, fik vi hos sognepræsten en ekstratime, for at vi dog ved overhøringen kunne klare Trosbekendelsen og Fadervor.

Op nu kommer vi til konfirmandrejsen. Vi syntes da, det kunne være spændende at lære en lille bid af vort fremtidige fædreland at kende. Det var så heldigt, at Johan havde en tante boende på en gård tæt ved grænsen. Onkelen var faldet i krigen. Gennem hende vidste han, at kunne vi blot slippe forbi de tyske grænsevagter uden at blive standset, ville danskerne lade os passere, bare vi kunne fremvise en rød passerseddel som den, der blev omtalt i indledningen. Den skaffede Johans mor hos gamle kaptajn Fischer.

Næste punkt var befordringen. Det står i dag som en gåde for mig, at det virkelig lykkedes os at organisere tre brugbare cykler – herre- eller damecykel var helt underordnet – men jeg husker, at Georgs delta-gelse hang i en meget tynd tråd lige til det sidste. Hvad vi ellers havde med, husker jeg intet om, men regnfrakke og sovepose ejede vi i hvert fald ikke.

Johans tante boede tæt ved Hejlsminde, og første etape af turen gik hertil. Skær-

torsdag morgen forestod så den nervepirrende passage af grænsen. Men tanten havde nok sørget for lidt godt til vagtposten, for da vi nærmede os med vore cykler, forsvandt han lige så pænt af syne, så vi uden vanskelighed kunne få cyklerne og os selv anbragt i båden – dengang var der endnu ingen bro ved Hejlsminde – og efter et par minutters roning kunne vi sætte foden på det forjættede lands jord. »Passet« blev med et skulderklap anerkendt af de lyseblå grænsegendarmer, og vi kunne trampe af sted mod Skamlingsbanke, som vi i hvert fald kendte fra den vemodige sang om samme. Mindestøtten med de sønderskudte hjørner gjorde indtryk, og Johan kunne fortælle adskilligt mere om de begivenheder, stedet bar vidnesbyrd om.

Kolding nåede vi ved middagstid, og straks styrede vi mod Koldinghus for at se de mange minder om 1864. Vi havde jo på grund af forholdene praktisk talt ikke oplevet og set noget uden for vor hjemegn i de sidste 4-5 år. Hvor blev alle ting grundigt studeret, og hvor vældede minderne frem om de oplevelser under krigen, som bedstefar så ofte havde givet til bedste, når vi med aftengæster sad samlet omkring petroleumslampen.

Videre gik det nordpå ad Vejle til. Mens selve vejen var elendig, stenet og støvet, var der oftest ved siden af en god og jævn, omend smal cykelsti. Men bakkerne, de var hårde at tage særligt for mig, der var den mindste og havde de færreste kræfter.

Mørkningen faldt lidt hurtigt på. Vi vovede os ind på en større gård midtvejs mellem Kolding og Vejle. Blankt afslag om at sove i høet. Vi hang lidt med næbbet, men næste gang gik det bedre. I en mindre gård, hvor gårdmandsfamilien ganske vist var bortrejst, ville karlen og pigen godt lade os komme indenfor. Stille gæsteværelset til rådighed turde de dog ikke, men høet måtte vi gerne sove i, og noget at spise fik vi også.

Den næste dag – nu var vi nået til Langfredag – gik det mod Vejle. Tænk, at det skulle times mig at komme så langt mod nord. Det længste, jeg hidtil havde været, var et par mil nord for min hjemby.

Fra Vejle husker jeg kun de lange bakker, der var dejlige at suse ned ad, men mindre morsomme at ase sig opad. Hen på eftermiddagen havde vi dog Fredericia i sigte og kunne styre ind gennem den snævre voldport. En venlig herre, som vi spurgte om vej, tegnede et kortrids for os over byen, så vi fandt uden vanskelighed Landsoldaten, Fællesgraven og Olaf Rye-mindet.

Dagens færd sluttede i Gudsøvig, hvor vi fandt et natlogi hos nogle rare, gamle gårdmandsfolk, der havde en søn hjemme, som passede bedriften. En datter havde de for nylig mistet af den »spanske«. Inden vi dog fik vished for, at vi kunne blive, hændte der noget, der står ætset i min erindring, og som gød lidt balsam på et sår, der havde holdt sig åbent lige siden en hændelse for fem år siden, en hændelse, som havde været årsag til mange, omend skjulte selvbebrejdelser.

Da tyskerne i den første måned af krigen, i august 1914, vandt de hurtige og overraskende sejre i Belgien og Nordfrankrig, gik der en begejstringens bølge over landsdelen hos de tysksindede, der ikke gik spørøst hen over en dreng på ti år, trods det han havde et hjem og specielt en bedstefar, veteran fra 64, der ikke var i tvivl om, hvem de ønskede sejren.

I slutningen af denne august måned fejrede Georg sin ti års fødselsdag, og selvfølgelig blev der leget krig i præstegårdshaven. Jeg var svært lettet over, at jeg kom på det tyske hold og ikke på det engelske, så var jeg da sikker på at være på det sejrende. Nogen helt har jeg aldrig været. Hvordan det nu gik til eller ikke – efter »sejren« var der en, der udkastede spørgsmålet om, hvem man var. Størstedelen,

der kom fra tysksindede hjem, havde let ved at svare. Men i sejrens rus nedværdigede jeg mig til også at sige, at jeg var tysk. Ja, selv Johan, der senere ellers aldrig manglede sine meningers mod, drev det kun til at sige: Æ ve'e æt it. –

Den faneflugt, jeg havde gjort mig skyldig i, havde siden da svedet i mit sind som et åbent sår. Fortalt det hjemme, havde jeg aldrig. Det var jeg alt for flov til. Men nu ville skæbnen, at de rare mennesker ved Gudsøvig, inden de åbnede deres hjem for os, fandt på at spørge: Ja, for I er vel gode, danske drenge? Johan og jeg kunne frejdigt svare ja, men Georg, der ellers, syntes jeg, altid ville have sandheden ført ud i sin yderste konsekvens – han tav, sagde stiltiende også et ja. Jeg følte, at livet alligevel var mere indviklet end som så, og en lille ondskabsfuld djævel i mig gøttede sig.

Vi fik mad og sengetøj. Ganske vist fik vi det ud i høet i stalden, fordi der kun var én ledig seng, men vi sov dejligt, og vi frøs slet ikke, som vi havde gjort natten før. Næste morgen tidlig var vi nede ved den stille blanke fjord og gjorde lidt morgentoilette, lige så nødtørftigt som de andre morgner. Stemningen denne lyse, dirrende forårmorgen er det eneste naturindtryk, jeg har bevaret fra denne tur. Kolding nåede vi hurtigt, og hos en købmand, som tanten havde anbefalet os, købte vi chokolade og andet godt – det var jo lørdag og første dag på turen, vi kunne købe noget – og jeg havde på fornemmelse, at købmanden gav os god vægt for vore små penge. Disse søde sager, som vi ikke havde smagt i så mange år, skulle sammen med et franskbrød være den store overraskelse til dem derhjemme.

Turen tilbage over grænsen gik glat som på udturen, og efter overnatning hos tanten gik det påskemorgen mod hjembyen efter en anstrengende, men billig og minderig »konfirmandrejse«.

Slægtsejendommen i Oksbøl. Markerne ligger umiddelbart op til gården – som et »lagkagesnit« ud i det åbne land.

Et boel i Oksbøl

AF CHR. MADSEN

Chr. Madsen, Vojens, gengiver et uddrag af en købe- og overladelseskontrakt af 28.2.1879 (se side 210).

Kontrakten er oprettet mellem boelsmand Jørgen Eriksen Petersen, Oksbøl, Als, og hans søn Erik Eriksen, som betaler 18.000 mark for slægtsgården, dog således at summen ikke udbetales, men forrentes med 4% p.a.

En generation tidligere fik Jørgen Eriksen Petersen gården overladt fra sine forældre Anna og Erich Petersen (30. november 1847) for 1800 bankdaler sølv mønt, der bliver stående mod forrentning 3% p.a.

Ved begge overladelsesforretninger betales modtagerens søskende ud med dele

af overdragelssummen, også for deres vedkommende således, at disse beløb ikke kommer til udbetaling, men forrentes med samme procenter som ovenfor nævnt.

Ejendommen i Oksbøl har været i slægtens eje mindst én generation forud for Anna og Erich Petersen, og den ejes stadig af samme slægt.

Chr. Madsens oldemor Anna Katharina, der var faster til H. P. Hanssen, blev gift med Hans Chr. Eriksen, Broballe, og deres datter Anna Eriksen, Chr. Madsens bedstemor, ægtede Erik Eriksen, Oksbøl (se Sprogforeningens Almanak 1926, s. 98). Af deres børn er frimenighedspræsten Jørgen Eriksen den mest kendte.

Så vidt vides, findes der ikke noget billede af Christen Hansen, Nørremølle (1784-1848), men der findes to ikke særlig gode af Christen Hansen (1825-1892), sønnen, der arver Nørremølle i 1848, og som nævnes i faderens testamente §3 (se side 215), og Anne Marie Hanssen, f. Andresen.

Billederne er lånt fra H. P. Hanssen »Et Tilbageblik«, og usikkerheden med hensyn til dobbelt-s'et i efternavnet må være begyndt her, idet sønnen skriver faderens navn med enkelt-s (som faderen også selv underskriver testamentet) og moderens navn med dobbelt-s.

Uddrag af slægtstavle

Erik Petersen (1786-1865) ~ Anna Jørgensen (1780-1869)
Boelsmand i Oksbøl (såvidt vides de første ejere af ejendommen)

Deres ældste søn

Jørgen Eriksen (Petersen) (1813-1891)

Boelsmand i Oksbøl. Overtog ejendommen i 1847.

Gift 1. gang 1847 med Anne Elenore, f. Otzen (1817-1865)

2. gang med Kristine, f. Matthiesen (1813-?)

Ældste søn i 2. ægteskab

Erik Eriksen (1848-1924)

Boelsmand i Oksbøl. Overtog ejendommen 1.11.1878.

Gift 1878 med Anna, f. Eriksen (1854-1905)

Anna Eriksen var en datter af boelsmand Hans Christian Eriksen, Broballe (1813-1883) og hustru Anne Kathrine Hansen, som var datter af boelsmand Christen Hanssen, Nørremølle; han var bedstefar vil H. P. Hanssen.

Hans Christian Eriksen og Anne Kathrine Hansen blev gift 9.5.1845, hvis far bekostede det store bryllup.

Opgørelsen over udgifterne har været trykt i Sønderjysk Månedsskrift 1961, side 235 ff. Men da mange læsere ikke har let adgang til at se den omhyggelige opstilling, gengives den endnu engang (se siderne 212-213). Regningen skal også ses i sammenhæng med den følgende artikel – Christen Hanssens testamente.

Købe- og overladelleskontrakt

oprettet mellem boelsmand Jørgen Eriksen Petersen i Oksbøl som overlader til hans ældste søn Erik Eriksen som modtager.

§ 1

Jeg undertegnede Jørgen Eriksen Petersen overdrager hermed den mig ifølge overdragelseskontrakt af 30. november 1847 mig tilhørende i Oksbøl beliggende boel med samtlige til boelet hørende bygninger og landerier, navnlig også det til boelet hørende andel i Bund Sø 8/77 part opført ved den stedfundne opmåling og deling under parcelle nr. 4, 5, 6 og 7 tilligemed den dertil hørende i fællesskab ejede andel ved Brandsbøl, samt med mit med boelet forbundne på boelsgrunden beliggende 4-fags beboelseshus, forhen opført i brandkatasteret under nr. 49 nu under nr. 27, endelig med alle til den hele grundbesiddelse hørende mur og som faste dele, samt med alle på den hvilende friheder og rettigheder, men også med laster og besværligheder, til min ældste søn Erik Eriksen til hans sande og frie ejendom.

Med den forbedegnede grundbesiddelse overdrager jeg tillige som ejendom til min fornævnte søn Erik Eriksen den på boelet forhåndenværende besætning af fæ samt alle øvrige agerbrugsredskaber og andre inventargenstande.

§ 3

Overtageren er forpligtet for sig og sine besiddelsesefterfølgere, overladeren Jørgen Eriksen Petersen og hans ægtehustru Kirstine Eriksen, født Mathiesen, sålænge en af dem er i levende live et yde efterstående aftægt.

A. Som bolig bliver dem det indrettede aftægtshus tildelt med fri benyttelse af den ved aftægtet beliggende trælade. Vedligeholdelsen af aftægtsboligen så-

vel som træladen indvendig såvel som udvendig påhviler boelsbesidderen.

- B. Som have bliver den sydlig for aftægtsboligen beliggende aftægtshave dem tildelt samtidig med den frie benyttelse af en »Mink Lander«¹ af den til boelet hørende søpart i Bundsø, nemlig den ved delingen under nr. 4 opførte i det nordvestlige hjørne af søparten beliggende parcelle, stor ca. 1 ha.
- C. Årligt at levere:
- 2½ tønne rug
 - 1 tønne hvede
 - 3 tønder byg
 - 200 pd. boghvedegryn
 - 1 skæppe kogeærter
- 3 tønder kartofler
 - det nødvendige øl
 - 70 pd. smør, nemlig i begyndelsen af juli 20 pd. i september 20 pd. og i månederne december, januar og februar og marts ugentlig 2 pd. til sammen 30 pd.
 - Et fedt svin på 230 pd. levende vægt at levere i efteråret.
 - 160 pd. oksekød til røgning
 - 2 læs aske- og bøgeklov, 3000 pd. kul, halvt nøddekul og husholdningskul.
- D. Ugentlig at levere fra 1. marts til den 1. oktober 3 kander, og fra 1. oktober til den 1. marts 2 kander friskmalket mælk (i mejeri kander). Mælken, som aftægtsfolkene ikke kan bruge, har overtageren at levere til andelsmejeriet i Broballe.
- F. Aftægtsfolkene har fri brødbagning, såsom fri »korndarre«² når sådant foreta-

- Et mindre stykke land.
- Korntørring.

Erik Eriksen (1848-1924) og Anna, f. Eriksen, overtog gården i Oksbøl 1.11.1878.

ges på bolet, og yderligere fri møllekørsel.

G. Aftægtsfolkene har fri vask, når der vaskes på bolet, fri befordring med heste

og vogn til enhver tid samt fri opvartning og christelig pleje i alder og sygdomstilfælde, også skal de have leveret det fornødne gulvsand.

Til bekræftelse af dette er denne overladelseskontrakt af kontrahenterne egenhændigt underskrevet.

Således sket i den kongelige amtsret i Nordborg
den 28. februar 1879
undertegnet Jørgen Eriksen Petersen
Erik Eriksen

At de kontrahenterne forestående herselv udfærdiget kontrakt efter sket forelæsning egenhændigt har underskrevet dette, bliver herved amtligt bevidnet.

Nordborg den 4. marts 1879
Kongelig amtsret
sign. Hartig

Følgende regning er fundet mellem nogle af Chr. Hansens efterladenskaber på Nørremølle.

Hans Christian Erichsen og min datter Anna Catharina bekom til deres Bryllup, som holdtes paa Nørremølle den 9. Maj 1845, følgende Varer:

35 Pund Kaffe à 6 ³ / ₄ Sk.	Courant	14 Mark	12 Skilling
12 Pund Kandis à 6 ¹ / ₂ Sk.	Courant	4 Mark	14 Skilling
10 Broden melis 101 Pund à 6 ¹ / ₂ Sk.	Courant	41 Mark	
5 Pund Puddersukker à 5 Sk.	Courant	1 Mark	9 Skilling
1/4 Pund Kongothe			8 Skilling
10 Pund Rosiner à 6 Sk.	Courant	3 Mark	12 Skilling
12 Pund Korender à 7 Sk.	Courant	5 Mark	4 Skilling
4 Lod Nelliker - 4 Sk. + 1/2 Pund Kanel - 12 Sk.		1 Mark	
1 Pund Allerlei - 10 Sk. + 1 Pund Peber - 8 Sk.		1 Mark	2 Skilling
2 Lod Kardemomme - 10 Sk.			
+ 2 Lod Muskatblomme - 10 Sk.		1 Mark	4 Skilling
2 Lod Safran à 26 Sk.	Courant	3 Mark	4 Skilling
1/8 Pund Koriander - 1 Sk. + 1/4 Pund Annis - 2 Sk.			3 Skilling
35 Pund fin Carolina Ris à 4 Sk.	Courant	8 Mark	12 Skilling
35 Pund Svedsker à 3 ¹ / ₂ Sk.	Courant	7 Mark	10 ¹ / ₂ Skilling
5 Pund Sirup à 3 ¹ / ₂ Sk.	Courant	1 Mark	1 ¹ / ₂ Skilling
4 Pund Sennop à 5 Sk.	Courant	1 Mark	4 Skilling
21 Pund Meredike (Peberrod) à 3 Sk.	Courant	3 Mark	15 Skilling
4 ³ / ₄ Kander Eddike à 4 Sk.	Courant	1 Mark	3 Skilling
Et Oksehoved med 127 Kander Rødvin à 12 Sk.	Courant	95 Mark	4 Skilling
30 Kander Ungvin à 7 Sk.	Courant	95 Mark	9 Skilling
28 ³ / ₄ Kander Rom à 12 Sk.	Courant	13 Mark	2 Skilling
38 ³ / ₄ Kander Brændevin à 6 Sk.	Courant	14 Mark	2 ¹ / ₂ Skilling
16 Karduser K. N. Tobak à 4 ¹ / ₂ Sk.	Courant	4 Mark	8 Skilling
4 Pund Portorico og Maryland à 7 ¹ / ₂ Sk.	Courant	1 Mark	14 Skilling
4 Pund Sandsukker à 5 Sk.	Courant		10 Skilling
8 Pund Lys à 6 Sk.	Courant	3 Mark	
2 ¹ / ₂ Tønde Øl à 4 Mark	Courant	10 Mark	
1 Tønde Rug	Courant	7 Mark	8 Skilling
7 Skæpper Hvede à 9 Mark Tønden	Courant	7 Mark	14 Skilling
1 fed Ko (25 Rdl.)	Courant	75 Mark	
1 dito Kalv (4 Rdl.)	Courant	12 Mark	
1 Broden Melis + 8 ³ / ₄ Pund à 6 ¹ / ₂ Sk.	Courant	3 Mark	9 ¹ / ₂ Skilling
4 Skæpper fin Boghvedegryn à 26 Sk.	Courant	6 Mark	8 Skilling
30 Stk. Citroner	Courant	2 Mark	2 Skilling
2 Skæpper Byg til Mel	Courant	1 Mark	6 Skilling
Malepenge for Hvede og Byg	Courant		10 Skilling
Resterer 11 Stk. Vinglas, 9 Snapseglas,			
1 Flaske, 3 Ølgas. Tilsammen 24 Stk. à 2 Sk.	Courant	3 Mark	
Bagerens Regning for Tvebakker, Franskbrød og Lysbrød	Courant	17 Mark	14 Skilling
Slagter Poulsens Regning for 43 Pund Kød à 3 ¹ / ₂ Sk.	Courant	9 Mark	6 ¹ / ₂ Skilling
	Courant	413 Mark	5 ¹ / ₂ Skilling

1 rigsdaler courant = 3 mark

1 mark courant = 16 skilling

Herved bemærkes, at hvad Favntre der gik til Bagen og i Bryllupstiden, det veed jeg ikke, og altså vil jeg [skænke eder] det.

Derimod har tilgode:

Slagter Paulsen betaler mig for Huden af den fede Ko og for Kalveskindet af den fede Kalv	12 Mark	
3 Lispund eller 42 Pund Talg à 5 Sk.	13 Mark	2 Skilling
Retur 7 Karduser K.N. Tobak à 4½ Sk.	1 Mark	15½ Skilling
1 Anker med 20 Kander Rødvin og 1 Kande mere.		
Tilsammen 21 Kander à 21 Sk.	15 Mark	12 Skilling
5 Kander Ungvin à 7 Sk.	2 Mark	3 Skilling
4 Kander Rom à 12 Sk.	3 Mark	
1 Anker med 19½		
Kande Kornbrændevin, dito 3 Kander.		
Tilsammen 22½ Kande à 6 Sk.	8 Mark	7 Skilling
¾ Skæppe Boghvedegryn à 26 Sk.	1 Mark	4 Skilling
1 Tønde Øl	4 Mark	
6 Citroner		4 Skilling
150 Stk. Tvebakker. Bliver efter 190 Stk. for 1 Mark		13 Skilling
3 Pund Meredike à 3 Sk.		9 Skilling
	<u>Courant</u>	<u>63 Mark 5½ Skilling</u>
	Courant	350 Mark

Af Eders Bryllupsgave blev her tilbage

100 Rdl. Courant og 62 Rdl. à ⅔.

Tilsammen 162 Rdl. eller Courant 486 Mark

Hertil føies følgende:

Til Eders Bryllup giver jeg Eder 25 Rdl. eller Courant 75 Mark

Istedet for en Hest til min Datter 50 Rdl. eller Courant 150 Mark

Jacob Smed fik 3 Skinker, 48½ Pund à 4 Sk. = 12 Mark.

Jeg modtog 18 Stk. Skinker – de holdt 241 Pund – hvorfra for

Bindsele 1 Pund. resterer

240 Pund à 4 Sk. = 60 Mark.

Courant 72 Mark

Courant 783 Mark

Herfra føres Eders Bryllupsregning,

som ses på forrige Side

350 Mark

Du fik tilgode

Courant 433 Mark

Betalt og afgjort den 24. Maj 1845

Chr. Hansen

Der var til brylluppet indkøbt for 413 mark 5½ skilling. Derfra gik, dels hvad Chr. Hansen havde fået for kohuden og kalveskindet samt talgen, dels hvad der levnedes af de indkøbte varer, og brylluppet kostede således 350 mark.

I brudegaver havde brudefolkene fået 162 rdl. (vistnok 100 rdl. courant og 62 rigsbankdaler), desuden 25 rdl. af Chr. Hansen og endvidere

50 rdl. i stedet for en hest. Endelig var der 21 skinker, som bryllupsgæsterne forud havde bragt til bryllupsgården, og hvoraf 3 var solgt til Jacob smed, mens de 19 gik ind i Chr. Hansens forretning.

Resultatet blev herefter, at brudefolkene fik 433 mark, foruden hvad brylluppet havde kostet.

Christen Hansens testamente

VED TOVE M. JENSEN

På landsarkivet i Aabenraa ligger det testamente, som Christen Hansen, Nørremølle, underskrev 17.11.1846. (Grevskabet Reventlow, pk. nr. 1403).

Når testamentet her gengives fuldstændigt, er det, fordi det sammen med bryllupsregnskabet på de to foregående sider fortæller mere om Christen Hansens omhu med hensyn til at få den mindste detalje præciseret og den omsorg og betænksomhed, der har været et grundtræk i hans karakter.

Tove M. Jensen, Nordborg, har fundet testamentet frem - Christen Hansen og Anna Marie Petersen er hendes tiptipoldeforældre.

Testamente fra den 17de November 1846 for Christen Hansen paa Nørremølle

Jeg underskrevne Christen Hansen, Ejer af Landstedet Nørremølle og Parceliststedet Ravnskoppel med flere til samme Kjøbte Grundstücker under Grevskabet Reventlow, Boende paa Stedet Nørremølle. Gjør herved vitterligt, at jeg af Faderlig Omsorg for mine mange Kjære, nu Moderløse og kun for en lille Deel endnu forsørgede, tildeels med og endnu uopdragne Börn har fundet mig foranlediget og forpligtet, paa det tilfælde, at jeg i Besiddelsen af de nævnte Steder og Grundstücker, der alle ere frie Eiendomme uden Bonderettighed og erhvervede under Ægteskabet med min nylig afdøde Kjære Kone, fra dette Liv skulde bortkaldes, at bestemme, hvorledes det med mit saavel bevægelige som ubevægelige Efterladenskaber skal forholdes.

§ 1.

Mine samtlige Kjære Börn, eventualiter Börnebörn, som ved min Död ere mine

lovmæssige Arvinger, skulde være og blive mine eneste Arvinger, og være berettigede, strax efter min Död, at tiltrede Deres Arv efter mig, overensstemmende med de efterfølgende Bestemmelser for Delingen af samme.

§ 2.

Parcelstedet Ravnskoppel tilligemed den af Boelsmand Claus Möller i Rackebøle dertil kjøbte Parcel, skal tilfalde min ældste Søn Jörgen, ligesom han til Leie for en Række af Aar og fremdeles beholde dette Væsen i Besiddelse. Desuden skal der ham aarlig udviises 2, skriver to, forsvarlig Læs Hessel fra Nørremølle Hesselskov saalænge som Han og Hans Kone er Besiddere af Ravnskoppel og dersom hans Søn Christen eller een af hans andre Börn modtager Stedet efter Deres Forældre, skal den ogsaa erholde de to Læs Hedsel hvert Aar saalænge den er Besidder af Stedet, men efter dennes Död höre det op, ligeledes falder denne udviisning bort, dersom min Kjære Søn Jörgen eller hans Börn efter ham sælger det. Angaaende Havkløftet som grænser med Stedets Bonderi, da skal min Broder Jens Hansen og hans Kone beholde det i fri Besiddelse uden Betaling saa længe de lever eller blive paa det, vil een af min Broders Börn beholde det efter min Broders og hans Kones Död, da maa den betale aarlig Landhyre deraf efter Overenskomst med Besidderen af Ravnskoppel, skulde der ingen af min Broders Börn have löst til at tage det i Hyre saa falde Havkløftet ind til Ravnskoppel igjen, til fremmede udhyres det ikke.

Saaledes overdrages Ravnskoppelstedet til min Kjære Søn Jörgen til hans sande og fulde Arv og Ejendom for den Summa af 2.500 r. S.H. (Slesvig-Holstensk) Cour.

eller 4.000 rbd. S.M. skriver firetusinde Rigsbankdaler i Grov Sölv Mynt.

§ 3.

Stedet Nörremölle med den oprindelig dertilhørende, saavel som den dertil ved Kjöb eller anden erhvervelse og nu dermed forbonden Jord af Ager, Eng, Skov og Mose, skal tilfalde min tredie Sön Christen, ligesom dette Væsen ved min Död vil være beskaffen, tilligemed det forhaanden værende af Straa og Gjödning, samt med alt hvad der i Huuset er söm muur eller paa nogen anden maade fast, med undtagelse Bryggerie og Brenderie Redskaber, hvilket Væsen min benævnedes Sön Christen til hans sande og fulde Arv og Ejendom skal overdrages for den Sum af 4.000 r.S.H. C. eller 6400 rbd. skriver sextusinde og fire Hundrede Rigsbankdaler i Grov Specier Mynt.

§ 4.

Med Stedet Nörremölle skal min Sön endvidere imodtage, efter lovlig Taxation, samtlige Bryggerie og Brenderie Redskaber, dog bemerkes herved, at de Kopperkeele med tilbehör af Hoved og Slange, saavel som Bryggeriekeele, skal imodtages efter Vægt og kan betales som gammelt Kopper efter den daværende Priis paa Kopperfabrikken i Flensborg, samtlige til Handelen henförende Vægte, Loder, Faustager og deslige, Sæd i Marken og Korn i Höerling i Laderne, Besætningen af Heste, Köer og andre Kreaturer, af Vogne, Plouge og samtlige til agerdyrkingen henhørende Redskaber, navnlig ogsaa Slæderne, af Meieri Redskaber og dagligt Kjökentöi, af daglige Senge og andet til Huusholdnings Brug henhørende Indbo, samt reent Korn af Stedets Avling. De til Brug i Huusholdningen forhaanden værende Indevarer og forraaden af Huusholdningsbedesul. Efter Fakturabogen den heele forraad af indkjöbte udsalgsvarer, det indkjöbte

Korn til Brænderiet med samtlige andre dertil henhørende Artikler og navnlig ogsaa forraaden af de dertil hörende Breendematerialer, Træ, Törv, det hele oplag af Brændevin medtages 2 f. per Kande under udsalgsprisen in Detail og alle disse Sager og Dele skulde tillige med Nörremölle udleveres og overdrages Ham fuld Ejendom og fri Raadighed over samme.

§ 5.

Foruden de Summer, hvilke min Sön Christen for Stedet Nörremölle tilligemed de til samme hörende og dermed fölgende Sager og Dele efter forestaaende § 3 og 4 skal udrede, skal det endnu paaligge ham, ved antagelsen af Stedet med tilhørende og medfölgende, at overtage og underkaste sig fölgende Forpligtelse og bestemmelse.

1. Til min anden eller næstældste Sön Hinderich skal han udbetale den Sum af 200 r.S.H. Courant eller 320 rbd. skriver trehundrede og tyve Rigsbankdaler i Grov Specier Mynt som en Art af Vederlag eller Godtgörelse for, at han i henseende til modtagelse af Nörremölle med tilhørende er blevet foretrukket sin ældre Broder med sammes Vilie og Samtykke. Denne Sum der ikke medregnes Hinderichs i hans Arvedeel, skal være uopsigelig, saalænge Hinderich ikke er kommen i en selvstendig Stilling, men iövrigt fra begge sider paa et halvt Aar kunne opsiges, og fra den Dag af at Christen bliver Ejer af Nörremölle, forrentes Hinderich med tre procent i Aaret.
2. I det tilfælde, at ved min Död mine endnu uopdragne Börn Lorenz og Catharina Maria ikke begge er Confirmerede skal min Sön Christen, saa vidt dette Tilfælde er tilstede uden godtgörelse beholde disse hos sig i Nörremölle, indtil deres Confirmation er indtraadt og i dette Tidsrum yde dem alt, hvad der i Sunde og syge Dage til Li-

vets ophold og Legemets Nödtörft udfordres, paa bedste maade sørge for deres Legemlige og Aandelige Opdragelse og Oplærelse. Derfor og holde dem flittig til Skole og Kirkebesög, ligesom ogsaa forsyne dem med de fornödne Confirmations Klæder, svarende til deres Stand og Formues omstændigheder, og Tidens Skik og Brug. Jeg nærer til min gode Sön Christen det beroligende Haab, at Han i saadant Tilfælde imod sine yngste Söskende vil opfylde Forældrepligten og bevise Dem den samme Kærlig, Omhyggelighed og Godhed, som de kunde have ventet af Fader og Moder om de havde været i Live. Men skulde imod forventning för Catharina Marias Confirmation ogsaa han med Døden afgaae, og hun derefter ønske og forlange, at komme bort fra Nörremölle, og hen til anden besiddende Broder eller Söster, da skal hun föies i saadant Ønske og Forlangende, naar en saadan hendes Broder eller Söster til hinders Optagelse maatte findes villig, og skal Besidderen af Nörremölle til den af mine Börn, som optager hinde og imod hinde opfylde de Forpligtelser som jeg har paalagt min Sön Christen, indtil hun er Confirmeret, aarligen betale 20 r. Courant eller 32 rbd. skriver tredive og to Rigsbankdaler i Sölvmönt.

3. I den fald, at min benävnedede yngste Datter skulde blive mere Legemlig svag, skal hende, fra hendes Confirmation af og saalänge hun er ugift, paa hendes Forlangende, uden Godt=Gjörrelse, i Nörremölle indrömmes en anstendig Bolig med alle til egen Huusholdning, fornöden og beqwem Indretning, og skal hende dertil tillige udlægges et passende Stykke Hauge Jord udfor hendes Bolig, og desuden skal de levere hende 2, skriver to forsvarlig Læs Grovt Bögetræ fra Nörremölle Skovskift og et Læs af Hessel eller Torn. Paa

dette Tilfælde vil jeg ogsaa tage det Haab med mig i Graven, at min Kjære Sön Christen ligeledes i denne Henseende imod en Legemlig svag Söster vil vise sand Broderlig Kjærlighed.

4. Mine samtlige endnu uforsörgede Börn skulde, saalänge de ere i ugift Stand, i paakommende Sygdoms Tilfælde have fri Tilsögning til Nörremölle, og uden betaling der forsynes med fornöden Huusleilighed, og med Opvartning og med Kosten, som den daglig gives i Huuset, men hvorimod Omkostningerne for Lægehjelp, Lægemedler og Artikler til særdeles Sygeleie af den Syge selv skulde leveres og ikke komme min Sön Christen eller Besidderen af Nörremölle til Byrde.

§ 6.

Ved mine forestaaende Bestemmelser om mine faste Eiendommers Overladelse til mine Söner Jörgen og Christen § 5, 2 og 3 har jeg haft det dobbelte formaal for Øjne, at disse Eiendomme skulde blive ved Familien, og formedelst samme at aabne mine Söner en med deres Tilbörlighed og Personlige Egenskaber stemmende Virkekreds, der for en Familie kan yde fornödent og sikkert Udkomme til hvilken ende jeg i Prisen heller ikke har ansat disse Eiendomme höiere, end at gode Huusbønder selv under ugunstig Tids omstændigheder dermed vilde kunde bestaa. Det det nu af dette mine Bestemmelser vil fremgaa, at mine benävnedede Söner med de omtalte Eiendomme efter Fuld Eiendomsret frit kunde skalde og valde, saa finder jeg mig dog af mit forovennævnte formaal foranlediget at tilföre den anordning, at ifald den ene eller anden af Dem, det være Jörgen eller Christen inden ti aars forlöp frivillig uden ved svækkendes formues omstændigheder dertil at foranlediges, alene for Vindings Skyld skulde skride til Salg af sin Eiendom. Denne da skal være skyldig til, at bringe halvdelen af den Sum der ved Sal-

get vordes erhvervet til deling imellem sine Söskende eller deres Arvinger, saa at han for sig kun beholder den anden halvdeel. Saaledes er det altsaa ikke Eiendomsretten, der er bleven indskrænket, men kun Prisen der i Tilfælde af Salg for at fortjene skal forhøies.

§ 7.

Mine gifte Döttre Maria Christina og Anna Catharina haver enhver erholdt en Udstyr med indbefatning af Deres Trolovelses gilde til en Værd af 300 r.S.H. Courant eller 480 Rbd. S.M. og ligeledes har min gifte Søn Jörgen erholdt en Udstyr i Værd 125 r.S.H.C. eller 200 Rbd.S.M. Til samme Sum eller Værd, som de Gifte Döttre, skulde de endnu Ugifte Anna Margaretha, Maria Sophia og Catharina Maria og som den gifte Søn, de endnu ugifte Sønner Hinderich, Christen, Hans Peter og Lorenz udstyres, for saavidt dette ved mit Liv ikke skulde skee, skulde alle disse udstyr som giæld udredes af mit Efterladenskab, eller de udgivne Udstyr skulde kortes dem, som dermed ere bleven forsynede, i Deres Arvedel hvad der til de tilbagestaaende eller skyldige Udstyr af Sengetöi, Möbler og andre dertil brugelige Sager i mit Efterladenskab maatte forefindes, skal dertil anmodes, og saa vidt det strækker fortrinsviis tillægges Döttrene, som skulde modtage samme efter den samme Værtbestemmelse, som ved de gifte Döttres Udstyr, der i mine Hovedböger for 1836 og 1845 ere fortegnede og Taxerede er lagt til Grund, for det manglende skal gives vederlag i rede Penge.

Jeg bemærker ogsaa herved endnu, at min Søn Hans Peter i Anledning af sin Handelslære ingen Kortning i nogen henseende maa underkastes.

§ 8.

Ifald mine Sønner Hans Peter og Lorenz eller den ene eller anden af dem udtages til Militærtjeneste ved Linietropperne,

skal enhver af dem, i hvis lod dette maatte falde forud af mit Efterladenskab tillægges en Godtgjörelse af 200 r.S.H.Cour. eller 320 Rbd. S.M. for Tjenesten ved Infanteriet eller Artilleriet og 250 r.S.H.C. eller 400 Rbd. for Tjenesten ved Cavalleriet. I den fald og for saa vidt, det ved min Död ikke har udviist sig hvo af disse mine Sønner der skal gjöre Militærtjeneste og altsaa have Godtgjörelse, eller hvo af samme derfor blive fri og altsaa ingen Godtgjörelse erholde, skal af mit Efterladenskab den fornödne Sum udeelt udsættes, og først naar dette udvise sig, at det tilsete formaal ikke behöves, tillige med de mulig baaren Renter bringes til Deling imellem min Arvinger.

§ 9.

Jeg finder det hensigtsmæssigt og gavnligt, at min Søn Christen i sin Arvedeel antager mine af min Handel hidrörende og i mine Böger opførte udstaaende fordringer, dog ikke for saa vidt, som han selv erkjender disse for fuldkommen sikke, hvorfor jeg ogsaa udtrykkeligen anordner dette.

§ 10.

Alle mine udstaaende fordringer, de hidröre af Obligationer, Vexler, Haandskrifter eller Bogfordringer der ikke maatte ansees for fuldkommen sikke skulde indkræves så meget som muligt, dog kanskee, uden at sætte nogen Debitor i saadan forlegenhed at han derover med sit maaske talrige Familie skulde gaae fra Huus og Hjem, mit Hjertens Ønske derimod er, at der bruges Tolmodighed og Langmodighed naar Debitorerne stræber efter og gjerne vil betale naar de kan. Disse fordringer vil og forordner jeg, at de skal staa for samtlige Arvingers Regning, til de efterhaanden ind-Casseres, hvilket skal paaligge mine Sønner Jörgen og Christen, at overtage Indrivelsen af disse mine usikre udestaaende fordringer, til hvilken ende de herved bemyndiges at före Proces, at slutte forlig,

overhovedet at handle, som de efter bedste Indsigt og Mening vilde handle for sig selv, uden at de desangaaende af deres Medarvinger kunde drages til ansvar. Men for alle de Summer, som de maatte oppebære skulde de for deres Medarvinger gjøre Reigenskab og være dem ansvarlig. Begge for En og En for Begge. For Umage og uleilighed i saadan henseende erholdes ingen Godtgjorelse men Deres udlæg skulde deres Medarvinger pro rato erstatte Dem, til hvilken ende de skulde være berettigede ved udbetalingen til deres medarvinger at afdrage saadan Erstatning.

§ 11.

For saa vidt, som ikke i det foregaaende anderledes er forordnet og bestemt, skal mit Efterladenskab deles efter Loven. Saa meget skee kan, skulde de mine yngre Börn Maria Sophia, Lorenz og Catharina Maria tilfaldende Arvedele udlægges i de Summer, hvilke mine Sønner Jörgen og Christen for de dem tilfaldende faste Ejendomme og andre Gjendstande skulde erlægge. For saa vidt disse Summer af Jörgen og Christen til deres medarvinger blive at udbetale, skulde de fra den Dag af, at Stederne gaar over til antagerens Ejendom, forrentes med tre proc. i Aaret og betaales efter halvvaarlig opsigelse, der paa alle Sider stedse skal staae fri med den Indskrænkning, at af Jörgen og Christen de Summer, der tildeles deres medarvinger Maria Sophia, Lorenz og Catharina Maria, för disse ere kommen til en selvstændig Stilling ikke kunde opsiges.

§ 12.

Som tillæg til § 5 Post 3, tilføier jeg her endnu, at de ydelser fra Stedet Nörremölle, som min yngste Datter Catharina Maria formedelst hinders legemlig Svaghed der ere forsikrede skulde föröges med fölgende, 1. en beqvem Leilighed til Brendselet og opbevaring i Törre, forsynet med Laas og Lukke og 2. Ugentlig hele Aaret igjen-

nem to Kander nymalket Melk, en Kande om Tjirsdag og en Kande om Fredag, samt en Kande Kiernemelk eller suur Melk, ligeledes uden betaling.

§ 13.

Jeg vil naar Livets og Dödens Herre kalder mig bort fra dette Liv, i min Dödsstund fortröste mig med den tillidsfulde forventning, at mine samtlige kjære Börn og Arvinger vilde anerkjende, at jeg ved disse mine samtlige bestemmelser efter modent overlæg og bedste overbeviisning har sögt at fremme deres alles og enhver Enkelts vel, og at de derfor alle i det hele og i enhver enkelt deel vilde være tilfreds med og samtykke samme, Men skulde jeg i saadan min forventning skuffes og af eller for nogen som helst af mine Börn og Arvinger imod denne min sidste Villies Anordning i nogen henseende gjøres Indsigelse, saa finder jeg mig foranlediget, paa dette uventede Tilfælde endnu at fastsætte, at enhver af mine Börn og Arvinger fra hvis side en saadan Indsigelse maatte udvises, i henseende til mit Efterladenskab skal være indskikket til den lovlig bestemte Pligtdeel, og fra al vidre Arv efter mig aldeles udslettes, hvorved jeg dog haaber, at denne min bestemmelse ikke vil komme til anvendelse.

§ 14.

Saa som jeg nu vil, at det med mit Efterladenskab nöiagtig skal forholdes efter denne min sidste Villies anordning, hvilken jeg udbetinget alle de fordele, der komme slige sidste Villies bestemmelser tilgode, saa beder jeg allerunderdanigste Hans Majestæt min Allernaadigste Konge og Herre i Landsfaderlig Naade, at forunde samme den Allerhöieste Stadfæstelse.

Dette til bekræftelse har jeg egenhændig skrevet og underskrevet denne min sidste Villies anordning.

Som er sket paa Nörremölle den 17de November 1846. Christen Hansen

Fra Mindemuren i Marselisborgparken.

Lebeck - Lebæk - Lebech

AF ANNA MARIE LEBECH SØRENSEN

Lektor, cand.mag. Anna Marie Lebech Sørensen, Vejle, skriver om nogle medlemmer af slægten Lebæk; alle udtaler navnet på samme måde, men der findes adskillige stavemåder.

For flere år siden stod jeg i Marselisborgparken i Århus ved monumentet rejst til minde om danskere faldet i krigen 1914-18. Til min forundring stod navnet Lebeck at læse på fire tavler. Jeg vidste, at min mormors familie på fædrene side stammer fra Toftlundegnen, hvor gården Lebæk endnu ligger, men havde ellers intet kendskab til den sønderjyske gren af familien. Årsagen var uden tvivl, at min tipoldefar Josias Jensen Lebech efter at have været

degn og lærer i Jernved flyttede til Grejs ved Vejle i 1837. Afstandene var store dengang, og tabet af Sønderjylland kan også have betydet mindre kontakt mellem fjernere slægtninge.

Nogle år senere stødte jeg igen på navnene eller rettere kun de tre af dem. De stod på mindestenen over de faldne i første verdenskrig ved Gram kirke. Dette sammen med en voksende interesse for at finde slægtskabet mellem bærere af navnet Lebeck/Lebeck/Lebæk fik mig til at søge oplysninger om de fire faldne soldater. Var de brødre, fætre eller fjernere slægtninge – hvordan var deres baggrund, og hvordan havde de og deres familier oplevet at være tvunget til at kæmpe for en sag, der ikke

var deres?

Det viste sig, at det drejede sig om to brødre: Christian Knudsen Lebech født 24. april 1890 i Toftlund, faldet 14. november 1914 i Kamienna, Rusland (det nuværende Polen) og broderen Knudsen Lebech født 29. december 1892 i Toftlund, faldet ved Moulin 19. juli 1915, sønner af Jens Jepsen Lebech og Kjerstine Knudsen, Lilfeldtgård i Kastrup, Gram sogn, og deres slægtninge, to fætre: Anton Lebeck født 17. september 1883 i Tirslund, død på krigslazarettet i St. Michel 17. august 1917, søn af gårdejer Josias Jepsen Lebeck og Karen Marie Mathiesen, Tirslund samt Max Andersen Lebeck født 4. februar 1895 i Kastrup, Gram sogn, faldet ved Rocquigny 1. oktober 1916, søn af landmand Martin Andersen Lebeck og Kirstine Schmidt i Kastrup.

Jens Jepsen Lebech og hans hustru mistede de sønner, de havde. Christian Knudsen Lebech faldt som allerede nævnt i november 1914, men ikke førend et halvt år senere kunne forældrene indrykke dødsannoncen – han var underofficer – og meddele, at der ville blive afholdt sørgegudstjeneste i Gram kirke 26. marts 1915. Mindre end seks måneder senere og halvanden måned efter dødsfaldet kom budskabet om, at den yngste søn Knudsen Lebech var faldet. Han var infanterist og tjente inden krigen på Løbækgaard, Toftlund sogn. At miste to sønner var en hård skæbne, der også kunne have ramt de to andre forældrepar, idet de havde flere sønner, der var indkaldt, men de havde trods alt den store trøst, at de fleste af deres sønner kom hjem.

Fra Tirstrup deltog i krigen foruden Anton Lebeck tvillingebrødrene Martin Jepsen Lebeck og Knud Mathiesen Lebeck født 3. marts 1877, døde henholdsvis 14. april og 9. april 1966. Om den første fortælles, at han kom senere hjem fra krigen end de øvrige soldater, fordi han ikke næn-

nede at skille sig af med sine to heste. Han tog først hjem, da en behjertet mand skød dem.

Knud Lebeck var i foråret 1917 hjemme for at passe Anton Lebecks gård.

Foruden disse tre brødre var også Christian Lebeck født 1. august 1878 i Tirslund, død 30. maj 1957 i Tirslund med i krigen. Han kørte skyts til fronten på hestevogn. I kugleregnet fik han foden beskadiget. Han kom på lazaret, lå en tid i Flensborg, fordi der gik blodforgiftning i benet – hans ene øje blev også ødelagt, men han overlevede, kom tilbage til Tirslund og overtog den gård, som hans faldne bror Anton havde ejet.

Nogle af oplysningerne om Tirslundfamilien stammer fra breve skrevet af Kirstine Lebeck i Kastrup til svigerinden Anna Marie Lebeck, gift Ohrt, og dennes familie i Faurholt, Seem sogn, sydøst for Ribe. To breve fra Kirstine Lebecks søn Anders til samme familie er også bevaret, det ene skrevet under krigen, det andet lige efter våbenstilstanden.

Kirstine Lebeck f. Schmidt var som nævnt gift med Martin Andersen Lebeck, og de havde fire sønner, som deltog i første verdenskrig – en femte søn var for ung. I brevene til svigerfamilien nord for grænsen fortæller hun om, hvordan man lever i krigstid, og hvordan man må forsøge at klare et landbrug, når alle ens voksne sønner er indkaldt.

9. maj 1916 skriver hun således: »Også vi har det nogenlunde godt, arbejde har vi jo nok af, vi går ene to og roder om i det, kreaturerne fik vi i går på græs, sæden har vi ikke lagt endnu, men min mand er godt i gang dermed, han er jo desværre ikke så stærk som før, så det er ikke så let for ham, vi har solgt den ene hest og fået en 2-års plag i stedet for, den går helt godt. Det er jo strenge tider, vi har, når dog blot den skrækelige krig snart måtte få ende, og vi beder til Gud, at han vil

lade os få vore kære børn tilbage.«

Man kan i brevene følge de fire sønner, Anders, Ebbe, Martin og Max, hvor de har været under krigen, og i hvor stor udstrækning de har været med i krigshandlingerne. De må have meddelt dette i brevene hjem, selv om det ikke kan være meget, der er sluppet gennem censuren. Men brevvekslingen har været livlig, idet Kirstine Lebeck undskylder, at hun ikke skriver tiere til Ohrts, fordi hun sender breve til sønnerne flere gange om ugen.

Således hedder det i et brev dateret 3. april 1917: »Tak for Eders kære breve og kort, I undskylder nok, at vi ikke får skrevet til Eder, vi har jo børnene at skrive til, og de vil helst høre fra os nogle gange i ugen.«

Anders Peter Lebeck, født 18. maj 1890, død 15. april 1966 i Gram, ser ud til at være den af sønnerne, der kom lettest gennem krigen. I det første bevarede brev dateret 9. maj 1916 nævner moderen, at han er på lazarettet i Neumünster. Her har han opholdt sig siden december 1915 på grund af en hoftebetændelse. 27. august skriver han selv til Faurholt og fortæller, at han stadig har dårligt ben, men han er hjemme i Gram by på seks ugers arbejdsorlov:

»Jeg sidder her på min lille stue og skriver. Jeg skal rejse igen næste søndag, så er denne ferie forbi for denne gang. Jeg er jo i Neumünster endnu, så det er ikke så langt borte.«

Anders vender tilbage til Neumünster, hvor han, der er sadelmager, kommer til at fungere som skomager i hæren. Et brev dateret 18. oktober 1918 viser, at han igen har haft arbejdsorlov, fordi han har meget arbejde hjemme, så meget, at kommunerne søger at få ham hjem for bestandigt.

Våbenstilstanden gjorde denne ansøgning overflødig, og allerede 27. november 1918 skriver han fra Kastrup til Ohrts. Han er endnu ikke begyndt at arbejde, han skal først have lagt lys ind, for det er næ-

sten ikke til at få petroleum, ja, det er knapt med alting. Men han er glad, for broderen Martin er allerede kommet hjem, og Ebbe er på vej.

Kirstine Lebecks breve fra slutningen af krigen og lige efter er ikke slet så lyse i tonen.

Hun skriver 18. oktober 1918: »Det er så godt at høre lidt fra Eder i disse svære tider, gud give dog, at den tid må være nær, at vi må komme til at leve under fredelige forhold, og hvor beder vi dog Gud om, hvis det er hans vilje, at vi da må få de kære børn, vi har tilbage, hjem. I denne tid er der så mange, der må blive derude, vore kære børn hører vi gudskelov stadig fra.« Og i det tidligere omtalte brev fra maj 1916, skriver Kirstine Lebeck, at det er svært, når sønnerne rejser, fordi »vi ved jo ikke, om vi ser dem mere«, og om Max hedder det: »Han er vist hårdt med i denne tid, men hvem Gud vil bevare er jo uden fare.« Max faldt i efteråret 1916.

Personregistret i Gram oplyser, at han var musketer i det 86. infanteriregiment, og at han faldt ved Rocquigny 1. oktober, ligeledes at han er begravet på kirkegården i Neuville. Ifølge Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge i Kassel drejer det sig om Neuville-Bourjourval, men i 1920'erne skete der en flytning til den tyske soldaterkirkegård i Neuville-St. Vaast. Han døde nogle få kilometer bag den daværende frontlinie. Den tyske hær blev trængt tilbage i løbet af juli-september, og slaget gik i stå på grund af tåge, men tabene på begge sider var store.

Meddelelsen om Max Lebechs død kom først til Kastrup 23. januar 1917. I et brev dateret 3. april 1917 skriver Kirstine Lebeck: »Ja, nu har vi påske igen og dog ingen fred, Herren give dog, at den skrækelige krig snart må være til ende, og at vi må få vore kære børn hjem igen, ja, alle får vi dem jo ikke hjem, det er så svært at tænke, at vi aldrig får vor kære Max

at se mere. Det er først, når vi får Guds vilje at se, at vi mærker, vi har ment vor egen, når vi har sagt, Gud din vilje ske.«

I et langt senere brev dateret 18. oktober 1918 fortæller hun, at hendes søstersøn i Nustrup også er faldet og skriver: »Sådan går den ene dag efter den anden, én mindre ved fronten, én mere, der bliver savnet i hjemmet, et hjem mere, der bliver opløst, Herren, vor Gud give os fred.«

Denne fred kom jo snart efter, men endnu 29. juli 1919 skriver hun, samtidig med at hun fortæller om almindelige dagligdags problemer, at nevøen Anders Lebeck Ohrt er ude blandt fremmede, at »det kan være interessant for ham at se sig omkring, det har vore drenge også, set sig omkring, men desværre ikke set meget godt. Den krig har flået sår, som aldrig læges, og dog skal Gud have tak for dem, vi har fået hjem.«

Foruden Anders og Max var som nævnt Ebbe (født 9. april 1892, død 16. juni 1976 i Gram) og Martin Lebeck (født 10. juli 1883, død 2. december 1974 i Gram) tyske soldater.

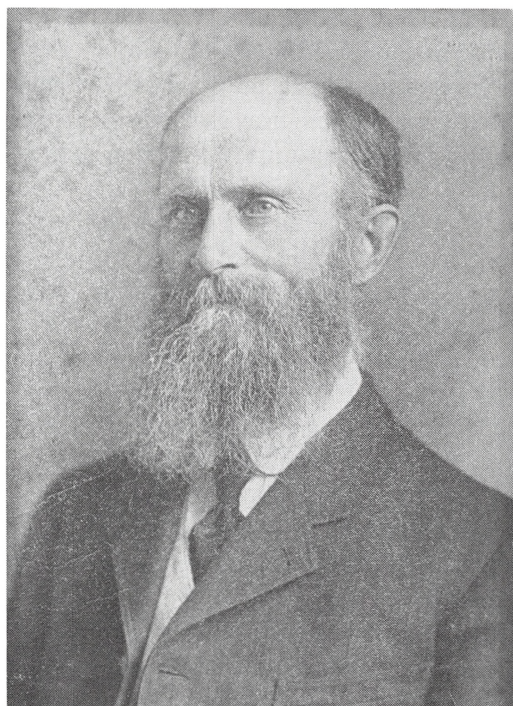
Martin var tidligt i felten, men er i foråret 1916 i Flensborg og har været hjemme i påsken sammen med Ebbe. Hans mor skriver 9. maj: »Martin ligger i Flensborg endnu, er endnu lam, håber dog, han kommer ikke med i felten mer, O hvor er det svært, når de rejser, vi ved jo dog ikke, om vi ser Ebbe mere.« Hendes håb om, at Martin får lov til at blive hjemme skuffes, og i et brev dateret 21. maj 1917 nævnes det, at han er i Rusland »gudskelov« bag fronten efter en lang og streng vinter.

I maj det følgende år var han hjemme på tre ugers orlov, men 19. juni fortæller hans mor, at han desværre er kommet til vestfronten, hvor han kører for et »Mineverferkompagni«. Det lykkedes ham at komme til staben det sidste par måneder af krigen, og allerede 27. november 1918 var han hjemme i Kastrup. Han talte aldrig om sine oplevelser i disse år.

Ebbe Lebeck var på vestfronten under hele krigen. 9. maj 1916 skriver hans mor, at han for første gang i 1¼ år har været hjemme – i påsken – og at han har været i felten. Den følgende vinter var meget hård for ham, meddeler moderen, men i brevet 21. maj 1917 fortæller hun, at han har været hjemme i fjorten dage og fortsætter: »Men ak, den tid går alt for rask, han rejste i går, O, hvor var det svært for ham at komme hjemme fra denne gang, ikke så underligt, han skal jo derhen, hvor det går allerværst til, I kære, hjælp os at bede Herren styrke og bevare ham.« Hun fortæller også, at Ebbe er blevet forlovet, og efter giftermålet kommer hans kone Marie, f. Kræmer til at bo hos svigerfamilien. 19. juni 1918 fortæller Kirstine Lebeck om sit første barnebarns fødsel. Ebbe selv er, som der står i samme brev, i ro, og man havde håbet, at han kunne komme hjem for at hjælpe lidt til på gården – resigneret udtrykker hans mor, at det vel ikke kan lade sig gøre.

Kastrupfamilien har dog haft den glæde at være på besøg hos slægtningene i Tirsland, og Kirstine Lebeck kan fortælle, at Christian Lebeck er hjemme på orlov. hendes sidste brev skrevet under krigen, dateret 18. oktober 1918, fortæller om Ebbe, at han er afkommanderet til Lagerkommandant, hvilket ikke er uden fare, men bedre end skyttegravene. Årsagen til denne udnævnelse kan have været, at Ebbe Lebeck havde haft den spanske syge og havde været udsat for gasforgiftning; derfor havde han også været hjemme på fjorten dages orlov i august.

Efter krigens afslutning bosatte de tre brødre sig i Gram sogn. Anders fortsatte sit arbejde som sadelmager, Ebbe var først landmand i Kastrup, siden savværksarbejder i Gram, og Martin overtog sammen med den yngste bror Adolf Lebeck forældrenes landbrug i Kastrup.

Gyda Marie Petersen gift med Jacob Diemer i Illionis 6.6.1876.

En beslutning for livet

AF HANS A. PETERSEN, BEDER

Familien Diemer fra »Diemersminde«, 2 km nord for Tønder har haft en sælsom skæbne. »Diemersminde« ejedes af Mathias Jakob Diemer og hustru Anna Christensen. I ægteskabet var der seks børn. Faderen døde tidligt (1852), og hans hustru Anna Christensen solgte gården og overtog en ejendom i Lille Emmerske, Tønder landsogn. Her voksede børnene op.

Jacob Christian Diemer, hvis skæbne vi følger, var den tredie i søskendeflokken. Han var født 9. juli 1846, og han havde som ung mand overværet, hvorledes de tyske soldater i 1864 havde mishandlet hans hjem, taget de bedste heste og vogne, foder og mad med sig. Efter 1864 valgte Jacob Diemer at forlade Sønderjylland, idet han

ikke ønskede at aflægge ed til kejseren; han rejste til Danmark, blev uddannet som lærer og arbejdede nogle år som lærer.

I 1869 udvandrede han til USA, hvor han hurtigt fandt beskæftigelse i Livingston County, Illinois. Han fik amerikansk statsborgerskab i juni 1874, men samme år besluttede han at vende tilbage til barndomshjemmet i Lille Emmerske ved Tønder for at besøge sin mor, søskende og venner. Han kom uventet til hjemmet ved mørkets frembrud og fik talt med familien om aftenen, men allerede næste morgen stod to tyske gendarmere i gården, og de beordrede ham ud af landsdelen inden 24 timer.

Så rejste han atter til Jylland og blev der

i to år. Der må dog have været livlig forbindelse med hjemmet ved Tønder, thi i 1876 udvandrede Jacob Christian Diemer sammen med sin bror Ewald og to bysbørn, Ingwert Antonissen Petersen og Ingwerts søster Gyda Marie Petersen.

Jacob og Gyda Marie Petersen var forlovede, men de kunne ikke blive gift, før de var på amerikansk grund. Det har været en afgørende beslutning for Gyda Marie, at forlade sin hjemstavn og rejse med Jacob Diemer for at stifte hjem i en helt anden verden. Hun var da 22 år gammel. Det fortælles, at den unge pige vistnok fortrød, da hun blev syg i Hamborg, hvor udvandrerskibet ventede dem, men Jacob Diemer tog en hurtig beslutning og bar hende ombord.

Det tog de fire sønderjyder fjorten dage at krydse Atlanten. Ingen af dem skulle komme til at se deres kære hjemstavn igen, så det var en beslutning for livet, de havde taget.

I Emmerske opløstes hjemmet kort efter ved salg af gården, idet den gamle mor og to andre sønner uventet døde af meningitis. En søster til Jacob Diemer, Katharina Dorothea var blevet gift med gårdejer Jørgen Tygesen og havde stiftet hjem på

»Nørregård« i Store Emmerske.

Gyda Marie Petersen og Jacob Christian Diemer blev viet i Gayuga, Illinois, den 6. juni 1876 og fik deres hjem i Odell, Illinois. Ægteskabet var lykkeligt, og parret fik ni børn. Om disse børn siges det i brevene, at de gjorde deres forældre ære ved dygtighed og begavelse; de kom i gode stillinger, men de glemte aldrig deres sønderjyske afstamning. De gav forældrenes fortællinger fra hjemstavnen videre til børn og børnebørn. Men kun ét af børnene: Heathy Diemer så forældrenes hjem og Sønderjylland, og det var i 1910.

Jacob Diemer og Gyda Marie havde inden den hastige afrejse lovet at ville komme tilbage til forældrene og barndomshjemmet om muligt efter 10 år – man håbede jo på en Genforening; men håbet brast i 1878.

Jacob Diemer blev skoledirektør og fik mange betroede hverv, blandt andet sad han i det lutherske kirkeråd i Illinois. Han købte sig også en farm på 160 acres; den overdrog han til sine sønner. Han døde 13. oktober 1926. Gyda Marie var død 30. august 1924; begge ligger begravet på kirkegården i Pontiac, Illinois.

Bog anmeldelser

Historie for viderekomne

Gyldendals »Danmarks Historie«, bind 5. Vagn Skovgaard-Petersen: Tiden 1814-1864. 450 sider.

Gyldendal giver os i disse år en særpræget Danmarks historie. Den specielle struktur falder i øjnene straks man ser inddelingen i dette bind. Af de 450 sider er ikke mindre end 64 sider fordelt som litterære oversigter, der er knyttet til hvert enkelt kapitel, jævnligt med vurderende og uddyben-

de kommentarer. I tilgift følger bagest i bogen 130 sider med boglister, arkivoversigter o.l. Det er henvend halvdelen af bogen, der er afsat alene til dette oversigtsstof.

Dernæst er den politiske historie trængt i baggrunden til fordel for en bredere sam-

fundsskildring, som det fremgår af hovedkapitlerne, der har denne inddeling: Statsmagtens rammer 1814-1848 – Erhvervsliv – Land og by – Tro, viden og oplysning – Politiske bevægelser før 1814 – Statens nye rammer – Opinionspolitik – Danmark og udlandet – Afslutning.

Man kan vanskeligt nøjes med denne Danmarks historie, men man kan heller ikke undvære den, hvis man skal arbejde videre med stoffet som underviser eller på anden måde.

De sønderjyske problemer, der spiller så stor en rolle netop i denne periode, præsenteres i en meget stram fremstilling, som giver stor overskuelighed, men som på den anden side også efterlader nogle åbne spørgsmål.

Således taler forfatteren om et overgreb fra regeringens side, da Uwe Jens Lornsen blev fængslet og idømt et års fæstningsarrest for sit skrift om Slesvig-Holstens forfatning, skønt det var blevet godkendt af censuren. Men var det et overgreb, når man ser på det med datidens øjne?

Selv om censuren lader udgivelsen passere, har Lornsen dog overtrådt sine pligter som embedsmand, og hvis man tager en tysk vurdering som Hedemann-Heespens, får man et helt andet billede. Han skrev side 628 i *Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit*, at naturligvis mistede Lornsen sit embede, men under alle omstændigheder gik man sammenlignet med lignende tilfælde syd for Elben overordentlig menneskeligt til værks i denne sag. En så skarp dom som den, forfatteren her fælder over regeringen burde derfor ledsages af nogle præmisser.

Det skyldes vel også den sammentrængte form, når det for håndfast konstateres, at den egentlige konflikt lå indbygget i forsøget på at spænde forfatningspolitisk over så forskellige systemer som et højaristokratisk Holsten, der nok var parat til at leve videre i Helstaten, hvis den ikke blev for

demokratisk, og så et dansk kongerige, der stræbte efter et efter tidens forhold vidtgående demokrati.

Konflikten var sammenvævet af for mange tråde til at kunne fremstilles på en enkel formel, men kernen i den lå i det splittede Hertugdømme Slesvig.

Forsøget på at holde sammen på Helstaten var vel dømt til at mislykkes før eller senere. Når demokratiet satte sig igennem, måtte det ende for os, som det endte for Østrig-Ungarn. Den tyske magnet var for stærk til, at de tyske elementer kunne fastholdes i en dansk-tysk helstat. Et Schweiz har Helstaten næppe haft mulighed for at udvikle sig til.

Tragedien ligger i den vej, man måtte gå, og i de vanskeligheder, man måtte igennem, før man fandt frem til løsningen: Sønderjyllands deling. Det betød, at knuden blev hugget over.

Med bagklogskabens ret kan man derefter stille spørgsmålet, om der da ikke blev begået fejl undervejs. Vagn Skovgaard-Petersen er meget tilbageholdende på dette punkt. For eksempel siger han om de omstridte sprogreskripter, at de blev gennemført for doktrinært, men at ordningen i sit princip næppe var urimelig, omend måske i den givne situation ikke opportun.

Forfatteren giver Jens Engberg ret i, at Danmarks virkelige forsømmelse lå i, at der ikke i 1852 blev skabt en demokratisk forfatning i Slesvig, »om en sådan havde været mulig over for udlandet«. Men det hørte just til de største vanskeligheder, at udlandet så stærkt engagerede sig i løsningen af det slesvigske spørgsmål, at det allerede af den grund blev umuligt at løse.

Bogen giver en god oversigt over problemerne og de forskellige vurderinger, historikerne har anlagt. På en måde kan man sige, at Gyldendal giver os historien om problemerne i Danmarkshistorien. Bindet om tiden fra 1814 til 1864 glider fint ind i denne helhed.

bjs

Et malerliv mellem Flensborg og Stuttgart

Heinrich Rummel: Alex Eckener. 136 sider. Ill. Indb. Nord-Verlag, Flensborg. DM 68.

Heinrich Rummel har på Nord-Verlag i Flensborg udgivet en usædvanlig kunstbog om Alex Eckener med undertitlen »Et malerliv mellem Flensborg og Stuttgart«. Kunstneren, der levede 1870-1944 blev anerkendt, allerede mens han levede, blev siden mindre kendt, men »genopdaget« ved sin 100-års dag. I 1970'erne var der flere udstillinger af hans værker. Med den foreliggende bog ønsker man at udbrede kendskabet til denne maler, hvis arbejder for største parten befinder sig i hans hjemstavn.

Bogen indeholder dels en instruktiv beskrivelse af malerens stil, teknik og motivvalg, dels en illustreret fortegnelse af mere end 600 værker. Der er en udførlig beskrivende og analytisk gennemgang af hans stil, som var impressionistisk, den nye franske kunstretning. Alex Eckener forsøgte sig med jugendstilen, men det blev ved eksperimentet. Impressionismens motiv- og farvevalg blev hans foretrukne, som han dog ikke fulgte slavisk. F.eks. brugte han i sine oliemalerier ren sort farve, hvilket var ualmindeligt, ligesom han anvendte hvidt til at fremhæve billedkomposition og kontrast.

Ud over en grundig gennemgang af de forskellige udtryksmåder – oliemaleri, grafik, tegning m.v. – er der en dygtig analyse af motivvalg, hvor Alex Eckener som noget ret nyt malede arbejderens hverdag, men kun som en beskrivelse, ikke en social-realistisk kritik. Her fulgte han den overvejende del af sine samtidige, der ikke gav kunsten politisk indhold.

Teknisk stillede han store krav. Hans foretrukne udtryksmiddel var grafik og her især raderinger, hvilket klart fremgår af bogens billedgengivelser. Særlig hans portrætter og menneskeskildringer er talrige

og meget forskellige. Han beskriver mennesket, som han får til at leve med sin karakteristiske streg.

Alex Eckener blev lærer ved kunstakademiet i Stuttgart, som han senere blev leder af. Han knyttede langvarige kontakter med mange af sine elever, og havde blandt dem sin eneste søn, der faldt i Rusland under 2. verdenskrig, kun nogle få måneder før kunstneren selv døde i maj 1944.

Bogen har også plads til små historier, som bidrager til at gøre kunstneren levende for os. På grund af sine bidske bemærkninger og skarpe argumenter blev han kaldt »Mond Extra« efter et dengang kendt barberblad. Hans hustru beretter, at han i slutningen af 20'erne som leder af kunstakademiet måtte vænne sig til telefonen, men at han hellere løb hele vejen gennem byen for at føre en samtale, end han brugte telefonen. Hustruen Sophie, som han fik fire døtre og en søn med, var selv kunstner og formåede med sin indlevelsesevne diplomatisk at udglatte alle krisituationer og få det hele til at glide.

Ud over de mange billeder, der er gengivet, indeholder bogen en fortegnelse over 102 oliemalerier, 99 akvareller, 305 raderinger samt tegninger, træsnit og illustrationer. Alle gengivet i sort-hvidt, og i meget lille format. Det giver en udmærket oversigt, men selvfølgelig går meget tabt ved det lille format. Mange er gentagelser fra tekstsiderne, og man burde nok have prioriteret anderledes og have anvendt pladsen bedre. Der er årstal og mål angivet ved de fleste illustrationer, men ikke ved alle. Man savner årstallene; de ville have gjort det noget lettere at følge kunstnerens udvikling.

Gengivelserne er meget fine, også farverne på de oliemalerier og akvareller, der

Billede fra bogen *Alex Eckner*, side 42. Tekst: »Intimität«. Radering 1908. 160×120 mm.

er taget med – desværre alt for få, når man tager i betragtning, at netop farverne er så vigtige for impressionisterne. Trods disse små forbehold kan bogen anbefales som en systematisk og appetitvækkende indførelse i Alex Eckners mangesidede kunst.

Hans barndomshjem i Flensborg er nu indrettet som museum for borgerkulturen, »Alt-Flensburger Haus«, og flere af kunstnerens værker er udstillet der. Har man ikke været der, er denne bog en inspirerende opfordring til at se inden for.

Gunver Hagemann

Slesvig-holstensk synsvinkel

Gerhard Eckert: Schleswig-Holsteins Geschichte entdecken und erleben. 114 sider. Ill. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft.

I denne bog har Gerhard Eckert ført læserne rundt til et halvt hundrede lokaliteter i Slesvig-Holsten og skildret, hvad der historisk er knyttet til stedet. Det er gjort i en let og underholdende form, og formålet understreges af henvisninger til museerne og deres åbningstider.

Desværre er bogen kritisabel. Dens historiske oplysninger er ikke overalt tilstrækkeligt underbygget, og det slesvig-holstenske sigte har givet fremstillingen slag-

side. Nogle eksempler vil vise, hvor galt det er gået.

Side 9 og 33 nævnes, at den prøjsiske overgang over Slien ved Arnæs den 6. februar 1864 betød det afgørende vendepunkt i krigen, fordi den tvang den danske hær til at forlade Danevirke. Men Danevirke var faktisk rømmet natten forinden, og prøjserne vidste, at danskerne havde forladt den nordlige Slibred, inden overgangen blev foretaget.

Oplysningerne om Danevirke side 19 er forkerter og tydeligt afskrevet efter forældede kilder.

Prinsen af Noers kup i Rendsborg 1848 beskrives side 104, som om han efter et angreb vandt en sejr, der tvang den stærke garnison til overgivelse.

Forfatterens slesvig-holstenske begejstring har fået ham til at se en slesvig-holstensk enhed, hvor den ikke eksisterede. Da Tyskland i en bytteforretning med England i 1890 erhvervede Helgoland, glæder han sig over, at øen efter rundt 175 år igen tilhørte Slesvig-Holsten. Dermed vil han sige, at den danske konge i 1714 tog Helgoland fra Slesvig-Holsten. Men dengang var der tale om to selvstændige hertugdømmer, og Helgoland regnedes til Hertugdømmet Slesvig. De to hertugdømmer tilhørte heller ikke hertugen af Gottorp, men var delt mellem ham og den danske konge, så Helgoland tilhørte hertugdømmerne lige så meget efter 1714 som før.

Side 33 taler forfatteren om Danmarks

bestræbelser på at få »hele Slesvig-Holsten« indlemmet i sit statsområde som baggrund for krigen 1864, men kernen var jo, at Danmark ville skyde Holsten fra sig og derimod knytte Slesvig nærmere til Kongeriget.

Side 18 beklager Gerhard Eckert sig over, at den usalige Versailles-traktat fastlagde en afstemning i »hele Slesvig«. Som bekendt omfattede de to afstemningszoner kun den nordlige del af det gamle hertugdømme.

Til gengæld er forfatteren så meget slesvig-holstener, at han giver Bismarck nogle uvenlige ord med på vejen, fordi han gjorde hertugdømmerne til en prøjsisk provins, og han ser en art retfærdig udligning i, at fyrsten ikke fik nogen lykkelig tilværelse i det holstenske Friedrichsruh, hvor han tilbragte sit otium.

De skønhedspletter, der skæmmer bogen, havde forfatteren kunnet undgå, hvis han have bedt en dansk historiker om at gennemlæse manuskriptet.

bjs.

Fra borg til slot

Otto Norn: To grænseslotte – Frederik I's Gottorp og Christian IV's Koldinghus. 158 sider. Ill. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 1986.

Otto Norn er kunsthistoriker, tidligere professor i kunsthistorie ved Århus Universitet, og hans bog om de to grænseslotte er et stykke kunsthistorie.

Otto Norn har tidligere beskæftiget sig med Gottorp og Koldinghus, nemlig i sin doktordisputats fra 1949, der handlede om Christian III's borge. I den foreliggende bog går han baglæns, når det drejer sig om Gottorp, idet han behandler Frederik I's byggerier. Frederik I var jo far til Christian III. Koldinghusbyggeriet skildrer han derimod i en senere fase, idet Christian IV var Christian III's sønnesøn. Der er altså

ingen samtidighed i de to slotsperioder, der er analyseret i bogen.

Det kunsthistoriske unddrager sig anmelderens vurderingsevne, men der kan jo også være et behov for at orientere om, hvad en almindelig læser kan få ud af bogen. Det er ikke så lidt, fordi arkitekturhistorien, der ikke kun beskriver isolerede fænomener, specielt for slottes vedkommende, hænger sammen med den militære udvikling, med udenrigspolitik, prestige-problemer osv. I denne forbindelse ville det have været ønskeligt, om bogen var blevet forsynet med en ordliste over de

Gottorp slots vestfløj, der er opført af Frederik I omkring 1530, fik en skulpturel facadeudsmykning, der ved sine relieffer indsat i en arkitektonisk ramme må have haft en ikke ringe lighed med periodens nederlandske altertavler, og som har udtrykt kongens selvforståelse som evangelisk landsherre. Blandt reliefferne er der et enkelt, der har portrætkarakter, og som har fristet Otto Norn til at anse det for et portræt af Frederik I, selv om det dølger sig bag anonymitetens slør. Han regner med, at stenhuggeren har tilvejebragt sit relief på grundlag af en mønt. Til sammenligning er anført billedet af Frederik I's såkaldte Husumdaler fra 1522.

mange byggetekniske udtryk, ligesom adgangen til stoffet var blevet lettere, hvis de generelle baggrundsafsnit var blevet samlet foran i bogen.

Det er let at forstå, at Frederik I som en konge, der foretrak at regere Danmark fra Gottorp, her måtte markere sin betydning også arkitektonisk. I disputatsen mente Otto Norn, at »det nye hus«, som kong Frederik opførte omkring 1530, var Sydfløjen med kongesalen (»Königshalle«). Nu bliver Sydfløjen henvist til hertugtiden og kongesalen reduceret til borgestue, medens interessen samler sig om Vestfløjen, som det efter en pudsafhugning har været muligt at undersøge grundigere, hvorefter Gottorp viser sig at være et hovedmoment i vor arkitekturs historie.

Da Christian III ved delingen i 1544 afstod Gottorp til Hertug Adolf, udbyggede han Duborg slot i Flensborg for at få en kongelig erstatningsbolig i hertugdømmet,

men det værdige kongelige svar på Gottorp kom først, da Christian IV gav Koldinghus pomp og pragt. Professor Norn har især forelsket sig i kæmpetårnet.

De middelalderlige borge var både fæstning og bolig. Artilleriets udvikling gjorde dette fællesskab forældet. Man søgte at værne sig med jordvolde, der bedre end mure egnede sig til at opfange kanonkuglerne, men slutresultatet blev en opdeling i boligslotte og fæstninger. Christian III's borge repræsenterede her overgangsperioden.

Den fyrstelige pragt kan ikke skjule, at nutidens arbejder bor bekvemmere i sit parcelhus end kongen i sin to-rums-afdeling af borgen. Han rådede over et opholdsrum, der kunne opvarmes, og et uopvarmeligt soveværelse.

Otto Norn fortæller mangt og meget om bygningen af slotte og om deres indretning og brug. Strøet rundt om i bogen falder

der bemærkninger, som vil interessere enhver sønderjyde: Frederik II efterlod sig to helt værdige kongeslotte, Kronborg og Haderslevhus (side 102) – Haven i Haderslev var rigets skønneste (side 64) – »Slottet« i Løgumkloster kan kun nævnes i anførselstegn (side 127) – Enkesæder og jagtslotte kunne skrumpes ind, så gårdspladsen, der var slottets åbne centralrum, kunne reduceres til en hal som i Hertug Hans den ældres Grøngård o. 1570, hertug Adolfs slot i Tønning 1583 og hertug Hans den yngres samtidige slot Lyksborg. Men også et firfløjet anlæg lod sig udforme i et beskedent format, passende for en herremand, som

Trøjborg fra o. 1580 er et godt eksempel på (side 65) – Sønderjyllands delinger i 1490 og 1544 medførte et arkitektonisk skel ved Lillebælt for så vidt angår den fyrstelige byggevirksomhed (side 63).

Disse strøbemærkninger fremkalder ønsket om, at professor Otto Norn vil skrive sin næste bog om de sønderjyske slotte og herregårde og ikke blot i en enkelt epoke, men skildret i en samlet udvikling.

Den smukt udstyrede bog om de to grænselotte har altså givet appetit på mere, ikke et dårligt vidnesbyrd at give en forfatter.

Bjørn Svensson

Holstenske soldaterbreve

Paul Trede: Der Tornister war mein Schreibtiisch. 124 sider. Ill. Udgivet og kommenteret af Kay Dohnke. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft. Pris DM 19,80.

Paul Trede var en 21-aarig bogtrykkerlærling i Itzehoe, da han i november 1849 blev udskrevet til militærtjeneste af den provisoriske slesvig-holstenske regering, der hævdede at regere i den danske kongehertugs navn, indtil denne atter kunne anses for at være fri og i stand til at udøve sin magt.

I januar 1850 kom Trede i garnison i Lütjenburg, hvor han lærte en ung pige at kende, som – skønt forlovet med en anden – blev hans penneven og fortrolige. Til denne unge pige, Elise hed hun, skrev han i sin soldatertid en række breve, hvori han skildrer sine oplevelser og stemninger. Brevene er lange, skildringerne udførlige og levende. Det er en vordende forfatter, der her udfolder sig. Trede blev senere kendt for sine plattyske bøger, men i brevene, der er stilet til Theuerste Freundin eller Liebe, gute Elise, benytter han sig af højtysk.

Brevene er lette at læse, og når man først får begyndt, bliver man fanget af den

dygtige skribent. Det er jo ikke uinteressant at følge udviklingen fra den anden side, her beskrevet af en ung mand, der veksler mellem garnison og vagttjeneste, deltagelse i strejfkorps med små skærmydsler, men som også var med i slaget ved Isted, hvor slesvig-holstenerne efter hans mening kunne have vundet, hvis blot...

Den holstenske bogtrykkerlærling, der taler så nedsættende om danskerne og så besiddende om »vort Slesvig«, er henrevet i begejstring for det slesvig-holstenske fædreland og smertes ved tanken om, hvad der skal ske med det; det er jo så ungt, knap tre år gammelt. Men samtidig antyder han, at der også eksisterer et andet fædreland, det tyske fædreland.

Det var jo denne dobbelthed, der gjorde, at de fleste slesvig-holstenerne senere så hurtigt forsonede sig med, at deres snævre fædreland ikke nåede sit mål, før det blev opslugt af Prøjsen. Men den slesvig-holstenske harme mod Danmark hjalp Bismarck til at nå sit mål.

bjs.

Nordens guld

Klaus Rudat: Bernstein. Ein Schatz an unseren Küsten. 80 sider. Ill. Indb. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft. 1985. DM 24,-.

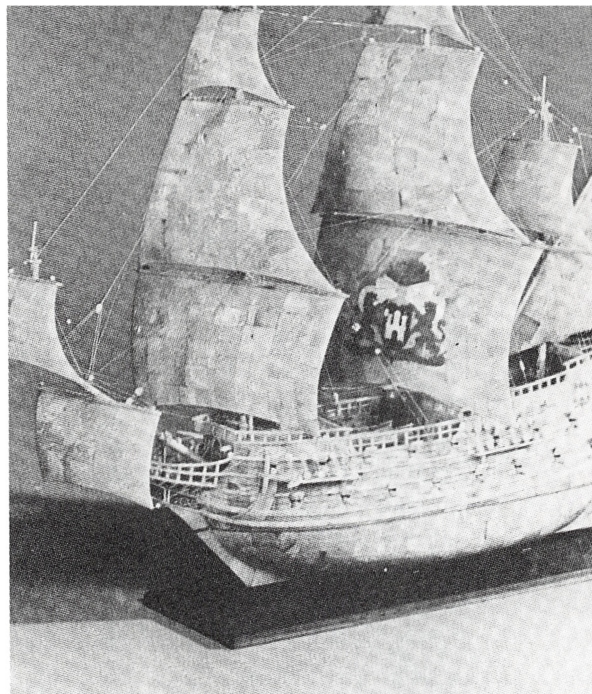
Litteraturen om rav udgør et betragteligt antal bøger, – alene i en enkelt bog i forfatterens kildemateriale har han fundet 788 titler.

Rav er ikke et specielt Vesterhavsfænomen. Man finder også rav ved Østersøens bredder, Østprøjsen og Pommern, nævner forfatteren, og også ved Sortehavets kyster, ved visse Middelhavskyster og ved Bagindiens og Kanadas strande. Indlandsravet kommer Klaus Rudat ikke ind på, f.eks. det grønne rav fra Østrig, ligesom han kun skriver om det gule og gyldne rav i mange schatteringer, mens han ikke nævner, at rav også kendes både i sorte, lysrerøde og violette nuancer foruden den nævnte grønne.

Men det hjemlige Vesterhavs- og Østersørav giver han god information om: Ravets historie, menneskets udnyttelse af ravet og bearbejdelsesteknikken gennem de mange århundereder.

Lidet kendt er den industrielle udnyttelse af rav i Østersøens østlige del. I tredive århundreder udgravede man indtil 650 tons om året, og kun en lille del anvendtes til smykker, brugs- og kunstgenstande. Det meste af disse uhyre mængder gik til industrien, hvor ravets modstandsevne overfor blandt andet syrer og alkaliske væsker blev udnyttet i den kemiske industri.

Spændende er beretningen om »Ravværelser«. I 1701, da kurfyrst Frederik III blev kronet til konge af det nydannede Prøjsen, byggede man i Berlin et slot, hvor et hjørneværelse blev beklædt med rav. Ravslibermestrene kom blandt andet fra Danmark, og det lykkedes at beklæde gulv (10×10 m²) og vægge med det dyre materi-

Fregatten »Wappen von Hamburg« er »bygget« af rav og måler 130 cm i højden, 151 cm i længden. Fremstilleren, billehugger og ravsliber Alfred Schlegge, Detmold, har fremstillet seksten store ravskibe. Skibet er bygget over et træskrog, og bortset fra stålstifter og guldtråd til takkela-gen har kunstneren kun anvendt rav til færdiggørelsen.

ale dannet i fine mosaikker. Senere flyttede man rundt på ravværelset; en tid lang var det i Rusland, hvor det overlevede revolutionen.

I 1942 blev det pakket sammen og sendt til Königsberg, og da krigen nåede dertil, gemte man ravværelset i 25 kister i slottets kælder. Og der blev det væk! Utallige teorier om ravværelsets skæbne er fremsat, men ingen spor er fundne. Og mulige vidner er efterhånden døde. Skade, for det har været et vidunderligt syn med dette gyldne værelse.

ibs.

Zeitschrift-register

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte (Band 111) 1986.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. Register zu den Bänden 81-100 (1957-1975) und zu Band 76 (1952) von Kurt Kasel. 1986. 316 sider.

Som ofte nævnt bringer Zeitschrift meget stof af interesse for danske læsere. Det understreges i årgang 1986 af, at den danske helstats store statsmand A. P. Bernstorff i anledning af 250-året for hans fødsel bliver belyst både af en tysk og en dansk historiker, henholdsvis Christian Degn og Ole Feldbæk. Dermed kastes også lys over Helstatens glansperiode.

I samme årgang behandles Helstatens opløsningstid, ligeledes af to historikere, dog begge tyske: Erich Hoffmann og Rainer Polley. Det sker også her gennem en personskildring, nemlig af professor Nicolaus Falck, der nok lidt uretfærdigt bedst huskes som den, der forbød Hiort Lorenzen at tale dansk i stændersalen i Slesvig 1842. Selv om Falck så tidligt som i 1816 skrev den slesvig-holstenske bevægelses retshistoriske programskrift, var han dog en moderat slesvig-holstener, der havde svært ved at løsrive sig fra Helstaten.

Mellem Slesvig og Holsten er Rendsborg grundlagt på en ø i Ejderen. Castrum Reinoldesborch (Reinolds borg) er første gang nævnt af Arnold af Lybæk, der beretter, at i året 1200 blev den gamle borg genopført af grev Adolf af Holsten til værn imod den danske konge, som dog omgæende fratog ham den. Men hvem var Reinold? Den almindelige opfattelse er, at Reinold opførte den første borg ca. 1150 for hertug Henrik Løve af Saksen.

Man kender her tre gange Reinold at vælge mellem: grev Reinold af Ditmarsken, Reinold af Lybæk og Reinold af Artlenburg, og nogle har valgt at betragte dem som én og samme person. Den løsning argumenterer Helmut Willert energisk for.

Et vægkort, beregnet til skolebrug, som

skal føre eleverne op gennem slesvig-holstensk historie får en del kritiske ord med på vejen af Wolfgang Prange. Korthistorien slutter 1937, da Hitlerstyret med oprettelsen af Stor-Hamborg ændrede områdeinddelingen.

Men for Zeitschrift slutter historien naturligvis ikke i 1937. Der er i denne udgave både en artikel af Kurt Jürgensen om den britiske sydslesvigpolitik, som efter 1945 bidrog til udviklingen, der gik fra grænsekamp til sameksistens, og en gennemgang af Ditlev Tamms disputats om retsopgøret efter besættelsen. Den er skrevet af Peter Hopp.

Som sædvanlig fylder »Besprechungen und Hinweise« godt i årbogen, denne gang fra side 237 til side 355, altså næsten 120 sider. I alt er der 83 anmeldelser, der samlet giver en omfattende orientering vedrørende tilgang af litteratur. Det kan knibe lidt med aktualiteten. Ingen udgivelser fra 1986 er nået med i anmeldelserne. Fra 1985 er omtalt 31 publikationer, fra 1984 er der 35, og 17 er endnu ældre. Den værdifulde litteraturoversigt ville vinde ved, at man lod anmeldelserne følge hurtigere på udgivelserne.

Det umådelige stof, der ophobes i disse årbøger, bliver først let tilgængeligt, når det er registreret. Det nye register, der er udsendt, omfatter dels forfatterregister, dels et register over stednavne, personer og sagsforhold og endelig en fortegnelse over de anmeldte publikationer.

Men hvorfor er man i denne omgang standset allerede ved årgang 1975? Og hvornår mon 1976 når at komme i registerudgave?

bjs.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. april: Museumsinspektør Hellmuth Andersen, Moesgård-museet, tilbageviser en påstand om, at Danevirke skulle være ældre end tidligere påvist fra året 737. Dog vil han ikke udelukke, at der kan have liget en ældre »folkevold« under det senere Danevirke, som blev det samlede riges vold mod syd.

3. april: Med ansættelsen af dr. Rolf Wolff som professor og første leder af Flensborgs Nordiske Universitet har det nye universitet fastslået sin eksistens og appellerer nu til studerende især fra de nordiske lande.

4. april: Det samlede antal mandater, Sydslesvigsk Vælgerforening opnåede ved kommunalvalget 2. marts blev på 112 mod 115 før valget.

Det er 40 år siden, Flensburger Tageblatt begyndte at udkomme som selvstændig avis og afløser for det af besættelsesmagten i 1945 standsede Flensburger Nachrichten.

8. april: Sønderjysk Arbejderforening, der i en periode har ført noget af en skyggetilværelse, kan oplyse om fornyet aktivitet i flere lokalafdelinger og om god kontakt til arbejderkredse nord for grænsen.

Mangeårigt amtsrådsmedlem i Slesvig-Flensborg amt og medlem af Harreslev Kommuneråd, Günter Weber, hyldes for sin indsats – også inden for Sønderjysk Arbejderforening – gennem overrækkelse af Grænseforeningens »Ella og Holger Andersens Legat«.

10. april: Den tyske grænseforening vil via

den nyoprettede Schleswig-Holstein Radio også sørge for udsendelser på frisisk i den sendetid, grænseforeningen har sikret sig.

Det unge Grænseværn fordeler i år 125.000 kr. til en række sydslesvigiske hovedsagelig ungdomsformål.

11. april: Under ledelse af landdagspræsident Rudolf Titzck og medvirken af professor Lorenz Rerup holdes på Slesvig rådhus en mindehøjtidelighed i anledning af 150-året for den slesvigiske ständerforsamlings første møde.

Efter mange års forgæves søgen er det nu lykkedes, at finde de gamle gæstebøger fra Røde Kro ved Danevirke; de blev begyndt i 1889, og indeholder i tiden frem til 2. verdenskrig mange kendte både danske og tyske besøgendes navne.

16. april: Efter flere forgæves forsøg prøver man påny at oprette en ungdomsafdeling under SSV i Flensborg.

Sønderborg Amts Grænseforening tildeler Jens Jessen-medaljen til elev på Ladelund Ungdomsskole, Klaus Günter Buhmann.

Sydslesvigsk Forening i Gottorp amt må vel konstatere en mindre nedgang på 1,7 pct. i medlemstallet, men man kan samtidig glæde sig over stigende tilslutning til møder og andre arrangementer. De 901 arrangementer blev besøgt af 26.417 deltagere imod 25.791 i fjor. Foruden det nyopførte forsamlingshus i Moldened glæder man sig over tilsagnet om, at der også bliver opført et forsamlingshus i Bøglund. Et tredje forsamlingshus i Skovby ventes færdigt i nærmeste fremtid.

På kredsgeneralforsamlingen i SSV i Gottorp amt ankes over, at for mange for-

ældre, der sender deres børn i danske skoler eller børnehaver, er medlem af et tysk parti og endda har ladet sig opstille for et tysk parti.

På amtsgeneralforsamlingen for SSF i Husum amt rettes en kraftig kritik mod Flensborg Avis' dækning af lokale arrangementer. Også Husum amt har haft stigende deltagerantal ved sine arrangementer.

18. april: Grundstenen til Dansk Centralbiblioteks tilbygning i Flensborg lægges af justitsminister Heiko Hoffmann, Kiel, Grænsforeningens tidligere formand E. Friebling og biblioteksbestyrelsens formand, bankdirektør Otto Christiansen.

Det oplyses i Flensborg Avis, at en kreds af borgerlige aktionærer i Flensborg Avis ved generalforsamlingen vil opstille en modkandidat til Karl Otto Meyer, der af tilsynsrådet foreslås som nyt medlem.

18. April-prisen tildeles i år næstformanden i Slesvig idrætsforening Adolf Uecker.

Overskuddet af Dybbøldagsindsamlingen i Sydslesvig skal gå til rejsning af det danske forsamlingshus i Bøglund.

20. april: I anledning af Hitlers fødselsdag invaderes Flensborg af 250 »Skinheads« fra hele Vesttyskland, et besøg der fører til voldsomme slagsmål og moddemonstrationer.

22. april: En henstilling til landsregeringen fra SSV om at styrke beskyttelsen af små og mellemstore detailhandels-virksomheder vedtages i landdagen med stort flertal. En nordtysk medieaftale, landsregeringen har forelagt, møder derimod afvisning hos SDP og skepsis hos SSV.

SSF i Flensborg amt må notere en mindre medlemstilbagegang. Til gengæld er der holdt flere møder, men der var færre deltagere.

23. april: I Slesvig-Flensborg kreds dag enes

CDU, SPD og SPD om genvalg af kredspræsident Andreas Frandsen, og SSV sikrer sig plads i kredsudvalget og gennem samarbejde med CDU plads i en række andre vigtige udvalg.

I Nordfrislands amt indgår SSV et valgteknisk samarbejde med De grønne og sikrer sig dermed plads i det vigtige kredsudvalg.

24. april: Seks personer fra sproglige mindretalsområder i Europa besøger mindretallene nord og syd for grænsen. Deltagerne kommer fra Irland, Wales, Belgien og Frankrig.

25. april: Initiativgruppen for valget til danske statsborgere til kommunale valg i Slesvig-Holsten overrækker 2400 underskrifter til indenrigsminister Karl Eduard Claussen i Kiel, som imidlertid pegede på de retslige betænkeligheder og nødvendige forandringer i forbundsforfatningen, der hindrer valgetten.

26. april: På Flensborg Avis' generalforsamling oplyses, at bladet har 6545 abonnenter heraf 3538 i Sydslesvig. Som nyt medlem af tilsynsrådet vælges skoleleder Bodo Daetz, Kobbermølle, med et overvældende flertal overfor tilsynsrådets kandidat, tidligere chefredaktør Karl Otto Meyer. Det oplystes, at de samlede investeringer til ny rotationspressemaskine og det ny bladhus beløber sig til 12,9 mill. kr.

27. april: 40-året for afholdelse af den første danske gudstjeneste i Rendsborg mindes ved en festgudstjeneste i den danske kirke.

28. april: Skoleråd Hark Martinen, Nibøl, vælges til ny formand for Nordfrisisk Institut. Han afløser rektor Jacob Tholund.

NORD FOR GRÆNSEN

2. april: Bund deutscher Nordschleswigers næstformand, Carsten Kromand, Sønderborg, bebuder, at han ikke genopstiller til posten, som han finder savner såvel indhold og opgaver.

Den hidtidige leder af Statens Marskforsøg i Højer, Lorens Hansen, overtager samtidig forstanderstillingen på Jyndeved forsøgsstation.

3. april: Skatteminister Isi Foighel afviser i en artikel i Vestkysten, at afgiftsforhøjelserne vil øve synderlig indflydelse på grænsehandelen, som han mere anser som et modefænomen og derfor underkastet en hurtig afmatningseffekt.

Jydske Tidende betegner i en leder meddelelsen om lukning af Frøslevlejren og Kommandørgården på Rømø som en national fadæse, der vidner om tydelig idéforladthed.

4. april: En lytterundersøgelse foretaget af Observa for Danmarks Radio viser, at 66 pct. af den syd- og sønderjyske befolkning daglig lytter til Radio Syd.

8. april: TV-Syd vil ikke give det tyske mindretal en undskyldning for udsendelsen om bladet Der Nordschleswiger, men vil gerne være med til at drøfte forholdet med mindretallet for åben skærm. TV-Syd beklager dog, at man har såret følelser hos det tyske mindretal. På årsmødet i Ribe amts Grænseforeninger siger Grænseforeningens fungerende formand, amtsskolekonsulent V. Witt-Hansen, at han finder udsendelsen taktløs og forkert og ikke i overensstemmelse med de bestræbelser for afspænding og sameksistens, der i øvrigt udfoldes i grænselandet.

Formanden for Nordschleswigsche Gemeinde H. Wolfhechel mener i modsætning til Skærbæk kommune ikke, at

spørgsmålet om fjernelse eller flytning af den tyske ungdomslejr på Rømø kan være afsluttet, da spørgsmålet om et eventuelt mageskifte ikke er taget af bordet.

10. april: Tanken om et selvstændigt tysk parti i Nordslesvig er foreløbig henlagt, dog vil delegeretmødet i efteråret tage endelig stilling til sagen, oplyses det fra et hovedstyrelsesmøde i Bund deutscher Nordschleswiger.

12. april: I et indlæg i Der Nordschleswiger skriver førstelærer Karl Enke, Sønder Vilstrup, at en selvstændig politisk organisation vil lamme hele det tyske mindretalsarbejde, og enhver diskussion om et selvstændigt parti bør derfor ophøre.

I følge et notat fra en arbejdsgruppe indenfor Egnsudviklingsrådet har udviklingen i Sønderjyllands amt formet sig så gunstig, at egnsudviklingsstøtte til bestemte områder ikke længere skønnes nødvendig.

14. april: I følge Vestkysten foreslår egnsudviklingsrådet, at Aabenraa, Rødekro og Lundtoft kommuner skal glide ud som egnsudviklingsområder.

Den tyske skole i Tønder er ude for voldsomt hærværk med hærgede klasseværelser og nazisymboler tværet ud over tavlerne.

16. april: Opførelsen af en ny amtscentral for undervisningsmidler i Aabenraa kan af økonomiske grunde føre til lukning af lokalcentralerne i Haderslev, Tønder og Sønderborg.

I forbindelse med debatten om bevarelsen af Frøslevlejren peger fhv. generalsekretær Rudolf Stehr på den indsats, der fra mindretalstysk side blev gjort for at intervenere til fordel for de af tyskerne arresterede danske. Redaktør Bjørn Svensson ser i et læserbrev i Jydske Tidende ikke nogen

grund til at fremhæve folkegruppens indsats i denne forbindelse.

21. april: Rudbøl vandrehjem, der i sin tid blev oprettet af Det unge Grænseværn og nu er i privat eje, har bestået i 50 år.

22. april: Gennemføres det af Folketingets præsidium foreslåede statslige tilskud til partierne, vil det i henhold til sidste valg tal for Slesvigsk Pari betyde et tilskud på 27.435 kr.

23. april: Vesttysklands ambassadør dr. Rudolf Jestaedt aflægger en afskedsvisit i Sønderjylland, såvel hos Sønderjyllands amt som hos det tyske mindretal. Hans afløser bliver dr. Helmut Redies fra udenrigsministeriet i Bonn.

24. april: H.P. Hanssens Mindefond markerer 125 året for H.P. Hanssens fødsel og 50-året for fondens oprettelse ved uddeling af ialt 168.250 kr. til en række sønderjyske formål, heraf alene 115.000 kr. til ti sønderjyske forsamlingshuse.

Med et beskedent flertal beslutter Haderslev byråd at lukke den lille skole på Årø.

28. april: Leder af det tyske sekretariat i København, chefredaktør S. Matlok fortsætter en ny treårsperiode som leder af mindretalssekretariatet. Der konstateres almindelig enighed om sekretariatets betydning i kontakten til folketing og regering.

SYD FOR GRÆNSEN

1. maj: Som amtssekretær for Gottorp amt ansætter Sydslesvigsk Forening fru Gudrun Schulz, Jybæk; hun afløser Gerhard Lempert, der i 11 år har været amtssekretær.

3. maj: SSV er godt på vej mod ligestilling. Af SSV's 554 distriktsformænd, valgte kommunalpolitikere og sendemænd er 155 kvinder, og af partiets 4817 medlemmer er 2441 kvinder.

Flensborg Avis' nye chefredaktør Paul Weede bebuder i sin første ledende artikel, at Flensborg Avis fortsat vil være danskhedens talerør, og enkelte politiske grupperinger vil ikke kunne tage Flensborg Avis til indtægt for deres egne politiske meninger.

4. maj: I Stabrind ved Tirstrup flyveplads genindvies en mindesten over Marie og Jens Jessen, tidligere Flensborg Avis. Redaktør Karl Otto Meyer, der som feriedreng i 1939 var med til at rejse stenen, som siden har ført en ret glemte tilværelse, holdt indvielsestalen.

7. maj: Formanden for Grenzfriedensbund, Artur Thomsen, finder at både Slesvigland og den af Danmarks Journalisthøjskoles elever udsendte »Også en Avis« forstyrre freden i grænselandet. Grenzfriedensbund tæller 971 medlemmer.

8. maj: På den danske Kirkedag i Slesvig oplyses, at medlemstallet i Dansk Kirke i Sydslesvig er steget med et halvt hundrede nye medlemmer til 6435. Der er holdt 1316 danske gudstjenester med godt 36.000 kirkegængere. Der er oprettet to nye menigheder i Nibøl og Thumbby-Strustrup, og i alt findes 44 organiserede menigheder, der betjenes af 23 danske præster. Der fremsattes ønske om oprettelse af yderligere et præsteembede til betjening af Flensborgs vestlige opland.

Sydslesvigsk Erhvervsfond ydede i 1985 25 lån på i alt 721.400 DM eller 119.000 mark mere end i 1984. Det samlede udlån er oppe på 2.286 mill. DM. Slesvigsk Kreditforening har i 1985 haft et udlån på i alt 561.000 DM.

9. maj: Under tilstedeværelse af ministerpræsident dr. Uwe Barschel indvies i Skovlund et nyt dansk forsamlingshus. Ministerpræsidenten understregede i sin tale, at han som regeringsleder for hele befolkningen fandt det helt naturligt også at være til stede ved et dansk arrangement.

14. maj: Med et samlet udlån i 1985 på i alt 528.297 bind noterer Dansk Centralbibliotek et mindre fald på 1,6 pct. sammenlignet med 1984. Voksenudlånet er steget lidt, mens børneudlånet er faldet.

Dansk Voksenundervisning i Sydslesvig kan notere en ny stigning i antallet af afholdte kurser til i alt 397, men et mindre fald i deltagerantallet til 4671. Deltagerne har selv bidraget 148.308 DM til undervisningen eller 35,8 pct. De tyske tilskud lå på 116.000 DM.

Sydslesvigsk Forenings styrelse fastholder på et møde i Risum, at der lå en principiel holdning bag SSF's afgørelse i forbindelse med valget til Flensborg Avis tilsynsråd. Den nyudnævnte chefredaktør skulle have frie hænder og ikke have sin forgænger som »tilsynsførende« i tilsynsrådet. Styrelsen advarer imod at puste sagen op til en politisk afgørelse.

15. maj: For fjerde gang i sin historie bliver Nørreport i Flensborg nu restaureret. Arbejdet anslås til at koste 700.000 DM.

Efter lang tids diskussion beslutter Dansk Skoleforening for Sydslesvig at indføre lørdagsfri hele året ved de danske skoler, under forudsætning af kultusministeriets tilladelse.

Kommunalrådet afslår at yde tilskud til nogle anlægsarbejder på 1000 DM til den danske børnehave i Tarp, fordi den ikke er åben for andre end danske børn.

Bundesbahn, der har kig på en række mindre stationer, som skal nedlægges især på strækningerne Flensborg-Kiel og Husum-Vesterland, har for den sidste stræk-

nings vedkommende bøjet sig for lokale henstillinger; man vil bevare disse stationer indtil videre.

17. maj: Indenfor rammerne af Program Nord investeres i 1986 yderligere 100 mill. DM til opgaver i Nordfrisland, Rendsborg-Egernførde og Slesvig-Flensborg amter.

21. maj: Sydslesvigsk Forening i Rendsborg-Egernførde amt har med 1173 medlemmer en beskedent tilbagegang men kan samtidig notere en øget aktivitet og flere mødedeltagere. Som ny amtsformand for Sydslesvigsk Vælgerforening valgtes tidligere byrådsmedlem Hans-Jørg Petersen, Egernførde.

23. maj: Værftssituationen i Flensborg tegner så alvorligt, at kun et hurtigt samarbejde med andre værfter kan redde de 1100 arbejdspladser i Flensborg. Statslige subventioner er også nødvendige.

24. maj: Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger har med 11.661 medlemmer en nedgang på 18 medlemmer. SdU's udgifter var i 1985 på 6,7 mill. DM. Heraf har foreningernes medlemmer selv bidraget med 2.098.980 DM eller gennemsnitlig 180 DM pr. medlem. SdU har 65 lokalforeningerne, 3 landsdelsorganisatorer og 12 fritidshjem. Som ny formand for SdU valgtes lærer Tove Vynne, Nybjernt, og til ny næstformand lærer Asger Gyldenkærne, Ladelund.

19 repræsentanter for det danske socialdemokrati med fhv. statsminister Anker Jørgensen i spidsen aflægger besøg i Sydslesvig og har forhandlinger med Sydslesvigsk Forening og vælgerforeningen. Anker Jørgensen understregede blandt andet at det er vigtigt for Danmark, at der findes et stærkt dansk kulturarbejde syd for grænsen.

28. *maj*: I Landdagen i Kiel opfordrer både SSV og SPD til, at man opgiver kærnekraftværkerne, mens CDU-flertallet går imod overilede beslutninger.

Sprogforeningens Sydslesvigafdeling valgte som afløser for naturlæge Hermann Liebers redaktør Ejnar Ramsing Lorenz til ny formand.

29. *maj*: Landsregeringen i Kiel stiller følgende beløb til rådighed for året 1986 til kulturelle mindretalsforhold: 447.200 til Bund deutscher Nordschleswiger, 875.500 DM til det danske mindretal, 125.500 DM til Nordfrisisk Institut og desuden 168.100 DM til Jaruplund Højskole. Karl Otto Meyer finder ikke beløbet til dansk voksenundervisning tilfredsstillende.

Der spores en voksende utilfredshed indenfor Landdagens CDU-gruppe med ministerpræsident dr. Uwe Barschel, som for tit gennem personlige henvendelser til offentligheden tilsidesætter landdagsgruppen, som det sidst skete gennem en meddelelse om, at ministerpræsidenten havde anmodet om sikkerhedsundersøgelser ved de igangværende kærnekraftværker.

30. *maj*: I Sydslesvig indledes for 60. gang de danske årsmøder med 45 aftenmøder og 3 friluftsmøder i Flensborg, Slesvig og Husum. Adskillige talere berører den usikkerhed, der er opstået omkring Sydslesvigsk Forenings stillingtagen under valget til Flensborg Avis tilsynsråd og advarer imod en splittelse til skade for danskheden i året forud for landdagsvalget.

NORD FOR GRÆNSEN

1. *maj*: Damgård Mølle, den eneste vindmølle i Danmark, der kan male boghvede, overdrages efter endt restaurering af Rødekro kommune formedelst 1 kr. til Damgård Møllens Fond, der vil åbne møllen som museum.

Museumsinspektør Peter Dragsbo, Eskberg, påpeger i en artikel i Jyllands-Posten, at en fælles kulturarv, Haderslevs smukke gamle huse, forfalder; flere er allerede så ødelagte, at de næppe kan reddes.

2. *maj*: De to tyske børnehaver i Sønderborg forhøjer ikke forældrebidraget i 1987. Børnehaverne er fuldt belagt og har desuden ventelister.

I Tønder byråd stemmer socialudvalgsformand Dorte Dinesen mod en anerkendelse af den tyske børnehave i Jejsing, som ikke opfylder den af kommunen fastsatte normering. Imidlertid går et solidt flertal ind for ligestilling af den danske og den tyske børnehave uanset det mindre børnetal i den tyske børnehave.

3. *maj*: Miljøfolk på begge sider af grænsen er skuffede over, at ingen etablerede politikere vil engagere sig i en alternativ Flensborg-fjord-kommission, som vil kunne sætte fornyet gang i planerne om oprensning af fjorden.

Den tyske ungdomsgård Knivsbjerg kan notere et stigende antal overnatninger i 1985, ligesom også besøgstallet ved almindelige arrangementer har været stigende.

5. *maj*: Den tyske Presseforening, som driver bladet Der Nordschleswiger, vælger gårdejer Nis Peter Hansen, Tinglev, til ny formand. Han afløser den tidligere første-lærer i Mølby, Wilhelm Johannsen, der gennem 22 år var formand. Der berettes om et i øvrigt konstant abonnementstal og en årsomsætning i 1985 på 12,5 mill. kr.

7. *maj*: EF's regionalstøtte til Sønderjyllands amt steg i 1985 med 10,3 pct. til 12.6 mill. kr.; heraf ydedes som investeringstilskud 5.5 mill. kr. til fem virksomheder i Sønderjylland.

Kiel-landdagens kontaktudvalg til det tyske mindretal holder møde på Rømø. Til

indretningen af en ny tysk ungdomslejr på Rømø bevilges 85.000 DM. Det samlede budget for 1986 beløber sig til 29.9 mill. DM. Heraf yder forbundsrepublikken og den danske stat hver 10.1 mill. DM. Landet Slesvig-Holsten 2.2 mill. kommunale tilskud forventes på 2.5 mill, mens mindretallet selv bidrager med 4.8 mill. DM.

10. maj: Landsarkivar Hans Worsøe, Aabenraa, afløser filialdirektør Poul Andersen, Munkemølle, som formand for Historisk Samfund for Sønderjylland. Historisk Samfund har gennem årene udgivet i alt 95 bøger.

13. maj: Amtsborgmester Kr. Philipsen indkalder repræsentanter for de otte sønderjyske kommuner, der har tyske biblioteker til en drøftelse af mere ensartede tilskudsregler til de tyske biblioteker.

Antallet af landbrugsejendomme i Sønderjylland er faldet fra 8707 i 1984 til 7493 i 1987; faldet er nogenlunde konstant ca. 3 pct. om året påpegede formanden for Fælleslandboforeningen for Nordslesvig, Torben Bagge Hansen, som fandt, at det var en uheldig udvikling mod få og større brug.

En selvejende institution har købt Hygum Hjemstavngård i Sønder Hygum og vil her indrette Sønderjyllands første egentlige landbrugsmuseum.

Den gamle Hærvejskro Stursbøl kro genåbnes som kro; den har været lukket i 11 år.

Byrådsmedlem Dieter Wernich, Tønder, opgiver sit formandskab for Bund deutscher Nordschleswiger og Slesvigsk Parti i Tønder. Han fraråder i sin afskedsberetning en adskillelse af forbundet og partiet. Der er simpelthen ikke folk til at klare begge opgaver. Han afløses på begge poster af lærer Hans Chr. Kier, Tønder.

15. maj: Advokat Walter Jacobsen afløser

gårdejer Friederich Jepsen, Uge, som formand for den tyske folkehøjskoleforening.

På et delegeretmøde i Bund deutscher Nordschleswiger genvælges gårdejer Gerhard Schmidt for en ny treårsperiode som formand. Som ny næstformand vælges landbrugslærer Philipp Iwersen, Tinglev.

20. maj: Det lykkedes ikke at skabe overensstemmelse mellem det tyske mindretal og TV-Syd omkring jubilæumsudsendelsen om Der Nordschleswiger, som blev stærkt kritiseret. Der er intet at fortryde, siger TV-direktør Helge Lorenzen.

21. maj: Sozialdienst Nordschleswig får til sit årsmøde besøg af den slesvigholstenske socialminister grevinde Ursula Brockdorff. Det sociale arbejde har sidste år kostet 2.5 mill. kr., hvoraf knap 2 mill. ydedes af forbundsregeringen og 250.000 DM af landsregeringen.

22. maj: Sprogforeningen må på sit årsmøde konstatere faldende medlemstal, oplyste formanden overbibliotekar Jørgen Mågård, idet afløsning af afgående tillidsfolk er nærmest umuligt. Foreningen tæller ca. 4000 medlemmer.

En vedtagelse i Tønder byråd om anerkendelse af den tyske børnehaven i Jejsing erklæres som »ulovlig« af HK-sekretær Bjørn Hansen, som erklærer, at et seriøst samarbejde med Slesvigsk Parti er umuligt.

23. maj: Teknisk Udvalg i Sønderjyllands amt venter til næste år at kunne fremlægge en samlet energiplan for hele amtskommunen. Der er tale om et pilotprojekt, som startes efter opfordring fra EF-kommissionen.

24. maj: EF-konsulent Gorm Bramsnæs siger i en undersøgelse for Grænseregionsforskningsinstituttet, at det er besynder-

ligt, at der på trods af mange ligheder i erhvervsstrukturen nord og syd for grænsen er et så ringe samarbejde, som også kunne fremme tilførslen af EF-midler til regionale projekter.

29. maj: Landmændene i Margrethe-kogen føler sig snydt i afgørelsen om erstatninger

på 13.000 kr. pr. ha for de fredede områder.

31. maj: Efter et møde med Nationalmuseet arbejder Sønderjyllands amt nu videre med forskellige modeller, der skal sikre en videreførelse af Frøslevmuseet.

Redaktionel slutbemærkning til læserne

Med dette dobbelt-nummer af Sønderjysk Månedsskrift afslutter jeg mit mangeårige redaktionsarbejde.

Jeg kan ikke sætte det sidste punktum uden i taknemmelighed at minde det gode samarbejde, jeg har haft med mine medredaktører, først og fremmest gennem mange år med Werner Christiansen og Christian Stenz, begge med en omfattende viden, der kom Månedsskriftet til gode.

Men også »mine« formænd for Historisk Samfund for Sønderjylland må jeg sige tak til. Både Peter Kr. Iversen, Troels Fink og Poul Andersen har været aktivt hjælpsomme med hensyn til ideer og økonomisk bistand, penge, de har skaffet eller foreslået bevilget, en hjælp, der simpelthen har været afgørende for Månedsskriftets fortsatte eksistens.

Der er mange læsere jeg aldrig har haft direkte kontakt med, men mange, mange læsere og forfattere har jeg gennem årene haft både fornøjelige og belærende samtaler eller brevvexlinger med. Tak til dem alle.

Min målsætning i redaktionsarbejdet har det nok knebet at leve op til. Jeg har prøvet at gøre artikelstoffet så alsidigt som muligt; der skulle helst

være noget for enhver smag, men lykkedes det ikke altid med det enkelte nummer, blev målet vel nået med en hel årgang.

Jeg har lagt vægt på et godt layout, på rigeligt billedmateriale (som ofte har været svært at fremskaffe), jeg har prøvet at gennemføre et godt dansk (det er virkelig tidkrævende), og endelig har jeg prøvet at undgå trykfejl (et ømtåleligt punkt) – men mit mål: at udsende et fejlfrit og helt igennem tilfredsstillende hæfte nåede jeg aldrig. Forhåbentlig har læserne været mindre besværet af uregelmæssighederne end redaktøren.

Men når jeg ser tilbage, tæller jeg kun de lyse timer med den store arbejdsplade.

Og jeg kan ikke ønske de tre nye redaktører, der nu har påtaget sig redaktionsarbejdet fremover, nemlig Inge Adriansen, Steen Wulff Andersen og Henrik Fangel (i alfabetisk orden, som redaktørerne af Sønderjysk Månedsskrift altid har stået i) – jeg kan ikke gøre noget bedre end at ønske dem alle lige så megen arbejdsglæde, som jeg selv har haft.

Inger Bjørn Svensson

UGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vojens
Telf. (04) 54 12 26

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Læs Grænsforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænsforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

SYDBANK

Nykredit

den nye danske kreditforening
Åstrupvej 13
6100 Haderslev
Tlf. (04) 52 70 00

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Nørremarksvej 84 . Tønder . Tlf. 72 15 50

**Sønderjyllands Lånekasse
Sparekassen Sønderjylland**

Storegade 12 . Aabenraa . Tlf. (04) 62 15 67, lok. 25
Mandag og tirsdag kl. 9-15; torsdag kl. 9-13

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Grænselandets liv
Grænselandets sang
møder De i

Jydske Tidende
Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, Tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Sæmfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Redaktion:

Cand. pollit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.

Tlf. (04) 52 17 37 (ansvh.).

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj - 28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober - 28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder - Aktiv deltagelse i udgravninger - Indsamling af folkeminder - Medvirken i udstillingsarbejde.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 9.00-13.00

BRF

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE - ALS
4 måneders kurser med start i henholdsvis januar og september.
Korte sommerkurser.

Tlf. (04) 46 41 12

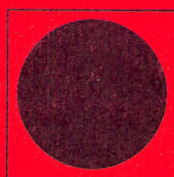
Mogens Hemmingsen

Vi skaffer penge til huse

XD

Kreditforeningen
Danmark

Distrikt Sønderjylland
Storegade 31, 1. Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen Sydjylland